

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ
СТЕФАНИКА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ
СТЕФАНИКА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МОСОРА МИХАЙЛО АНДРІЙОВИЧ

УДК 323.173. 172.174:327

ДИСЕРТАЦІЯ

**СЕПАРАТИЗМ ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛІЗОВАНА ПОЛІТИЧНА
ПРАКТИКА: ВИКЛИКИ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І УКРАЇНИ**

Спеціальність 052 – Політологія

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Мосора М.А.

Науковий керівник: Монолатій Іван Сергійович, доктор політичних наук,
професор.

Івано-Франківськ – 2022

АНОТАЦІЯ

Мосора М.А. Сепаратизм як інституціоналізована політична практика: виклики для Європейського Союзу і України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2021.

У дисертації розкрито основні теоретико-методологічні підходи до дослідження явища сепаратизму. Сепаратизм визначено як політичний конфлікт на первинній ланці теоретичного аналізу явища, адже політичний конфлікт є тим унікальним видом соціальних відносин, що відноситься до явищ політичної влади та її функціонування у соціумі. Конфліктна взаємодія проявляється у тому аспекті, що етнонаціональні групи конкурують між собою за розподіл владних повноважень та ресурсних можливостей.

Проаналізовано становлення розуміння поняття «сепаратизм» крізь історичні етапи розвитку. Виявлено три основні віхи становлення розуміння поняття «сепаратизм» – епоха розпаду Римської імперії, Реформація у церковно-релігійній сфері періоду Середньовіччя та Велика Французька революція. Саме 1789 рік став умовною відправною точкою у сучасному розумінні сепаратизму, адже Революція послужила поштовхом до становлення національної свідомості народів Європи. Підкреслено, що тільки на початку ХХ століття сепаратизм починає визначатись виключно як політичний рух, що спрямовується на досягнення окремою частиною державного утворення автономії або політичної самостійності.

Запропоновано трактування причин виникнення сепаратизму як зарубіжними дослідниками (М.Спенсер, Д.Горовіц, Е.Сміт, Т.Гарр, М.Гофт, Д.Лейк і Д.Ротшильд, М.Браун, Дж.Фірон і Д.Лейтин, Т.Гурре, Дж.Бертон, С.Хантінгтон), так і українськими (В.Наконечний, В.Кремінь, В.Андрущенко, Т.Вакулова, А.Баронін, М.Басараб, В.Дівак, О.Цебенко, І.Рафальський).

На основі літератури, проаналізовано основні форми вияву сепаратизму (сецесіонізм, ірредентизм, автономізм). Сецесія виокремлюється як найбільш радикальна форма сепаратизму та передбачає вимогу виходу зі складу існуючої держави та творення власної; ірредентизм стосується вимог приєднання спільнот та територій до спорідненої держави; автономія ж – найменш радикальна форма сепаратизації, адже передбачає вимогу збільшення самоврядності та підвищення адміністративно-територіального статусу без виходу із держави.

Етнополітичний сепаратизм визначається як найпоширеніший тип сепаратизму, адже він зумовлений самою природою етносу, оскільки в основі лежать такі інтеграційні фактори, як етнічна самосвідомість – «ми – не ми», «свої – чужі», самоназва, спільна територія, культура, мова, історичні традиції тощо. Обґрунтовується виключна важливість етапу політизації етнічності на шляху сепаратизму, адже передбачає усвідомлення політичною елітою або ядром етносу того, що отримати покращення свого соціально-економічного стану або творення умов для етнокультурного росту можна тільки за допомогою політичних важелів впливу.

Виявлено, що антагонізм може виникати на основі об'єктивної протилежності інтересів, але перероджується в конфлікт лише після усвідомлення цих розбіжностей етносами. Підкреслюється, що територіальні конфлікти є яскравим проявом антагонізму, оскільки відбуваються за одну і ту саму територію, яка повинна або зберегти свій адміністративний статус, або змінити його. В такому разі розв'язання проблеми можливе з задоволенням інтересу лише однієї конфліктуючої сторони. Альтернативних варіантів в такому випадку не існує, а якщо й існують, то не вирішують конфлікт, а лише приховують і відкладають його вирішення на перспективу.

Розкрито основні хвилі етнічного націоналізму за Е.Смітом, які сприяли проявам сепаратизму у Європі (перша хвиля – з кінця XVIII ст. й до кінця XIX ст.; друга – перша половина XX ст.; третя – з кінця 60-х років).

Висвітлено загальні особливості сепаратизму в Європейському Союзі. Розкрито основні причини сепаратистських рухів у ЄС та шляхи подолання криз (Каталонія, Шотландія та Північна Ірландія, Корсика, Бретань, Фландрія та Валлонія тощо). Визнаючи складну природу походження явища сепаратизму, доводиться однорідність його основи в Європі. Високі стандарти в етнополітиці національних держав Європейського Союзу сприяли деескалації конфліктних ситуацій. Акцентовано увагу на загальноєвропейській ідентичності, як основному принципі вирішення етнополітичних конфліктів.

Обґрунтовується вплив глобалізації та регіоналізації на етнополітичні процеси в ЄС. Саме ці світові тенденції впливають на рівень етнічної ідентифікації спільнот та коливань прагнень самовизначення. Поширення ринкових механізмів, процвітання вільної торгівлі ведуть до зближення держав, проте з тих же самих причин заохочують ізоляціонізм та сепаратизм, адже викликають протидію з боку спільнот, бажання зберегти власну ідентичність. Виявлено двоїстий вплив регіоналізації на сепаратизм. Автор доводить, що концепція «Європи регіонів» сприяла переходу активної фази сепаратизму в ЄС у пасивну фазу статичної рівноваги. Зазначено, що рухи за широку автономію в ЄС є політично привабливішими за радикальні форми сепаратизму, адже визнають імовірність, можливо, й бажаність подвійної ідентичності.

Відзначено, що процес етнонаціональної ідентифікації українського суспільства досить винятковий. Україна є державою із унікальними характеристиками етнополітичного поля. За даними Всеукраїнського перепису населення, етнонаціональна карта України складається із дисперсних (розпорошених) та компактних груп. З огляду на це, маємо підстави говорити про ймовірність виникнення вимог національно-культурної та національно-територіальної автономії, які згодом можуть перерости у більш ширші вимоги самоуправління на основі пройденого шляху політизації етнічностей.

Доведено, що в Україні принцип регіоналізації досить слабо імплементований у національне законодавство. Загалом, регіоналізація наряду пов'язана із децентралізацією влади, та досягається завдяки перенесення значної частини повноважень на місця. З огляду на те, що Україна залишається відносно централізованою державою із елементами децентралізації, принцип регіоналізації сприймається доволі консервативно та стримано, а прецедент військового протистояння із сусідньою державою змушує владу зайняти виключно централізовану позицію, як найбільш ефективну у даний період політичної історії держави.

Акцентовано увагу, що сепаратизм на сході України не має достатнього етнічного підґрунтя (мовних відмінностей недостатньою для формування власної держави). Населення Донбасу, використовуючи сепаратизацію як засіб маніфестації своїх вимог та захисту інтересів, не усвідомлювало реальних наслідків цього процесу у вигляді військових дій між Україною з одного боку та РФ разом із самопроголошеними «ДНР» та «ЛНР» – з іншого. Протидія сепаратизації сприяла внутрішній консолідації поліетнічної держави.

Доведено, що втручання Російської Федерації стало визначальним фактором ескалації сепаратизму в Україні. Саме Росія підтримувала та керувала сепаратистськими процесами на півострові Крим та Донбасі, під приводом невизнання нової української влади, яка прийшла внаслідок Революції Гідності. Анексія Криму була підготовлена інформаційним, пропагандистським та фінансовим впливом з боку РФ на півострові. Адже за роки незалежності України Крим все ще залишався під потужним впливом сусідньої держави. Це обумовило конфліктність міжнаціональної взаємодії, підживлювану постійним втручанням сусідньої РФ в етнополітичну ситуацію в Криму, що в результаті завершилося військовою інтервенцією та порушенням територіальної цілісності України.

Проаналізовано особливості сучасного стану політизації угорської національної меншини в Україні. Розглядається сучасний стан політизації

угорців Закарпаття. Підкреслюється, що захист своєї меншини Угорщина просуває не тільки в Україні, однак, і в Австрії, Румунії, Словаччині, Сербії та Хорватії, в контексті ідеї «відродження Угорщини». Розкрито особливості автономістських прагнень Закарпаття, в цілому, та угорської меншості, зокрема. Акцентується увага на винятковому значенні питання подвійного громадянства угорської національної меншини на території України, що посилює відцентрові тенденції у регіоні. Проаналізовано інші обставини та чинники які є вагомими та суттєво впливають на політизацію угорської національної меншини, розвиток дискурсу стосовно відмінного бачення політичного майбутнього регіону.

Визначено, що русинський рух як етнографічний, так і політичний має мізерні перспективи розвитку (в першу чергу через свою малочисельність). Як і у випадку з угорською меншиною, рівень етноконфліктної ситуації румунської спільноти в Україні зростає. Все більшого розмаху набуває процес отримання угорських та румунських паспортів громадянами України. Підкреслюється, що основну загрозу сепаратизму в Україні несе, в першу чергу, закордонна підтримка меншин спорідненими державами та поширення ідей ірредентизму.

Ключові слова: глобалізація, політичний конфлікт, етнополітичний конфлікт, регіоналізація, сепаратизм, сецесія, ірредентизм, автономізм, поліетнічна держава, етнополітика, ідентичність, Україна, ЄС, етнонаціональна меншина.

ABSTRACT

Mosora M.A. Separatism as an institutionalized political practice: challenges to the European Union and Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for Doctor of Philosophy in political science in specialty 052 – “Political Science”. State Higher Educational Establishment “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”, Ivano-Frankivsk, 2021.

The thesis covers the main theoretical and methodological approaches to the study on the separatism phenomenon. In the initial stage of the theoretical analysis, separatism is defined as a political conflict since political conflict is a unique type of social relations, which refers to the phenomena of political power and its functioning in society. Conflict interaction occurs when ethnonational groups compete with each other for distribution of power and resources.

The formation of understanding the notion of separatism through historical stages of development has been analyzed. Three main milestones of the formation of understanding the notion of separatism have been identified. They are the era of the fall of the Roman Empire, the Reformation in the church and religious sphere during the Middle Ages and the Great French Revolution. The 1789 year became the so-called starting point in the modern understanding of separatism as the Revolution was an impetus for establishment of European nations’ national consciousness. It has been emphasized that only at the beginning of the 20th c., separatism started to be defined solely as a political movement aimed at gaining the autonomy or political independence by a separate part of the state entity.

The reasons for separatism emergence have been suggested by foreign scholars (M.Spencer, D.Horowitz, E.Smith, T.Garr, M.Toft, D.Lake and D.Rothchild, M.Brown, J.Fearon and D.Laitin, T.Hurre, J.Burton, S.Huntington) as well as by Ukrainian ones (V.Nakonechnyi, V.Kremin, V.Andrushenko, T.Vakulova, A.Baronin, M.Basarab, V.Divak, O.Tsebenko, I.Rafalskyi).

Based on the literature, the main forms of separatism (secessionism, irredentism, autonomism) have been analyzed. Secession is singled out as the most radical form of separatism and presupposes the demand for secession from the current state and establishment of its own one; irredentism is concerned with

demands of communities and territories to join a kin state; autonomy is the least radical form of separatism as it presupposes the demand for increasing self-governance and enhancing the administrative and territorial status without secession.

Ethnopolitical separatism is determined as the most widely spread type of separatism as it is caused by the very nature of ethnicity since it is based on such integration factors as ethnic identity – “we – not we”, “friend – foe”, autonomy, common territory, culture, language, historical traditions, etc. The critical importance of the stage of ethnicity politicization on the way of separatism is substantiated since it presupposes that the political elite or the ethnicity core should be aware of the fact that it is possible to obtain the improvement of its social and economical condition or to create conditions for ethnocultural growth only with the help of political leverages.

It has been found out that antagonism can emerge on the basis of objectively opposite interest and transforms into a conflict only after ethnicities realize these differences. It is emphasized that territorial conflicts are a vivid manifestation of antagonism as they are because of one and the same territory, which must either preserve its administrative status or change it. In this case, the problem can be solved by satisfying the interest of only one conflicting party. There are no alternatives in this case and if there are some, they do not resolve the conflict, only conceal and postpone its resolution for the future.

The main waves of ethnic nationalism, which contributed to separatism in Europe, have been described after E. Smith. The first wave was from the end of the 18th c. up to the end of the 19th c.; the second – the first part of the 20th c.; the third – from the 1960s.

The common features of separatism in the European Union have been ascertained. The main reasons for separatist movements in the EU and ways to overcome the crisis (Catalonia, Scotland and Northern Ireland, Corsica, Brittany, Flanders and Wallonia, etc.) have been revealed. Acknowledging the complex nature of separatism origin, the homogeneity of its ground in Europe has been

proved. The high standards in the ethnic policy of nation states in the European Union contributed to the de-escalation of conflict situations. The attention is focused on the pan-European identity as the main principle of resolving ethno-political conflicts.

The impact of globalization and regionalization on the ethno-political processes in the EU is substantiated. These very world trends influence the level of ethnic identification of communities and fluctuation of their desire for self-determination. The proliferation of market mechanisms, prosperity of free trade lead to convergence of states; however, the same reasons contribute to isolationism and separatism since they cause the resistance on the part of communities, the desire to preserve their own identity. The dual influence of regionalization on separatism has been detected. The author proves that the concept “Europe of regions” contributed to the shift of the active stage of separatism in the EU to the passive stage of static balance. It is stated that movements for broad autonomy in the EU is more politically attractive than the radical forms of separatism as they recognize the probability and perhaps the desirability of dual identity.

It has been highlighted that the process of ethnonational identification of the Ukrainian society is rather exceptional. Ukraine is the state with unique characteristics of the ethno-political field. According to the data of the all-Ukrainian population census, the ethnonational map of Ukraine consists of dispersed (scattered) and compact groups. Considering this, we have every reason to speak about the probability of appearance of demands for national-cultural and national-territorial autonomies, which may eventually grow into broader demands for self-governance based on the achieved politicization of ethnicities.

It has been proved that in Ukraine the regionalization principle is rather badly implemented in the national legislation. In general, regionalization is directly connected with the decentralization of power and is obtained by delegating a considerable part of authority to the field. Taking into account that Ukraine is still rather centralized state with some elements of decentralization, the principle of regionalization is perceived rather conservatively and moderately and the

precedent of military confrontation with the neighboring state makes the authorities take an exclusively centralized position as the most effective in this period of political history of the country.

Special attention is paid to that fact that separatism in the East of Ukraine does not have a sufficient ethnic basis (language differences are not enough to establish a separate state). The population of Donbas using separatization as a means of manifestation of their demands and protection of their interests did not realize the real consequences of this process in the form of military operations between Ukraine on the one side and the RF together with the self-proclaimed “DNR” and “LNR” on the other side. The resistance to separatization contributed to the internal consolidation of the multi-ethnic state.

It has been proved that the intervention of the Russian Federation became the determining factor of separatism escalation in Ukraine. It is Russia that supported and supervised separatist processes on the peninsula Crimea and Donbas on the pretext of non-recognition of the Ukrainian government which was formed in consequence of the Revolution of Dignity. The annexation of Crimea was prepared by the information, propagandistic and financial influence from the RF on the peninsula since during the years of Ukraine’s independence, Crimea had been under a great influence of the neighboring state. It led to the conflict interethnic interaction fed by the constant interference of the neighboring RF in the ethno-political situation in the Crimea which resulted in the military intervention and the violation of the territorial integrity of Ukraine.

The peculiarities of the current state of politicization of the Hungarian national minority in Ukraine have been analyzed. The current state of politicization of the Hungarians in the Transcarpathian region is covered. It is emphasized that Hungary promotes the protection of its minority not only in Ukraine, but also in Austria, Romania, Slovakia, Serbia and Croatia in the context of the “revival of Hungary” concept. The peculiarities of the autonomist commitment of the Transcarpathian region, in general, and the Hungarian minority, in particular. The attention is paid to the paramount importance of the dual citizenship of the

Hungarian national minority on the territory of Ukraine, which enhances centrifugal tendencies in the region. It has analyzed other circumstances and factors, which are significant and greatly influence the politicization of the Hungarian national minority, development of the discourse concerning the different view on the political future of the region.

It has been determined that the Ruthenian movement, both ethnographical and political, has poor growth prospects (first of all, due to its small number). As in the case of the Hungarian minority, the level of ethno-conflict situation of the Romanian community in Ukraine is increasing. The process of obtaining Hungarian and Romanian passports by Ukrainian citizens is intensifying more and more. It has been underlined that first of all, the foreign support of minorities by kin-states and dissemination of the irredentism ideas constitute the main threat of separatism in Ukraine.

Key words: globalization, political conflict, ethno-political conflict, regionalization, separatism, secession, irredentism, autonomism, multi-ethnic state, ethno-policy, identity, Ukraine, EU, ethnonational minority.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в наукових фахових виданнях України:

1. Мосора М. Етнічний сепаратизм: теоретичне обґрунтування причин виникнення. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2016. №3. С.208-215.
2. Мосора М. Особливості сепаратизму в Європейському Союзі у контексті концепції «Європи регіонів». *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2017. № 5-6. С.148-158.
3. Мосора М. Активна фаза сепаратизму в Каталонії. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2018. №5(49). С.201-211.
4. Мосора М. Особливості сучасної політизації кашубів. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2018. №12. С.283-291.
5. Мосора М. Політичне майбутнє Шотландії та Північної Ірландії. Два шляхи – один вибір? *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2019. №4 (56). С.87-98.
6. Мосора М. Угорський автономізм на Закарпатті: сучасні реалії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2020. №41. С.229-238.

Наукові праці в наукових періодичних виданнях інших держав:

7. Mosora M. Analysis of separatism as a political phenomenon. The EU experience and lessons for Ukraine. *Przegląd Sejmowy*. 2021. №5(166). (Подано до друку)
8. Mosora M. Separatism as an Ethno-Political Conflict: Threats to Poland and Ukraine. *Wschód Europy*. 2021. №2. (Подано до друку)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Мосора М. Типологія сепаратизму у сучасному політологічному дискурсі. *Політологічні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м.Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017р.). 2017. С.68-69.

2. Мосора М. Вирішення загрози сепаратизму в Україні. *II Всеукраїнська науково - практична конференція «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри* (м.Івано-Франківськ, 23-24 травня 2019р.). 2019. С.120-123.

3. Мосора М. Теоретико-методологічні підходи до аналізу етнонаціонального конфлікту як соціально-політичного явища. *XIX Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності»* (Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Соціологічний факультет) (м.Харків, 18-19 березня 2021 р.). 2021. С.85-86.

4. Мосора М. Ретроспектива особливостей прояву сепаратистських тенденцій у Європі на основі теорії національної ідентичності Е.Сміта. *IV Конгрес Соціологічної асоціації України «Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві»* (Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Соціологічний факультет) (м.Харків, 28-29 жовтня 2021 р.). 2021. С.90-91.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕПАРАТИЗМУ, ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛІЗОВАНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПРАКТИКИ.....	26
1.1.Стан наукової розробки проблеми сепаратизму.....	26
1.2.Методологічна база дослідження.....	64
Висновки до Розділу 1.....	74
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ І ЛЕГІТИМІЗАЦІЯ СЕПАРАТИЗМУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	77
2.1.Інституціоналізація сепаратизму в Європейському Союзі у контексті концепції «Європи регіонів».....	77
2.2.Іберійська модель сепаратизму Каталонії (Іспанія).....	89
2.3.Сепаратизм в Шотландії та Північній Ірландії (Сполучене Королівство).....	100
2.4.Актуалізація дискурсу сепаратизації Корсики, Бретані, Фландрії та Валлонії (Франція, Бельгія).....	113
2.5.Політизація кашубів: загроза зародження сепаратизму (Польща).....	125
Висновки до Розділу 2.....	135
РОЗДІЛ 3. СЕПАРАТИЗМ ЯК ПОЛІТИЧНА ПРАКТИКА В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАГРОЗИ.....	139
3.1.Передумови сепаратизму в сучасній Україні.....	139
3.2.Псевдоінституціоналізація сепаратизму на Донбасі (Донецька та Луганська обл.).....	149

3.3.Сепаратизація Криму: ірредентизм та російська агресія (АРК Крим)....	156
3.4.Угорський автономізм: сучасні реалії (Закарпатська обл.).....	167
3.5. «Русинське та румунське питання» як найменш актуалізовані проблеми сепаратизації в Україні (Закарпатська, Чернівецька обл.).....	178
Висновки до Розділу 3.....	188
ВИСНОВКИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	199
ДОДАТКИ.....	217

АРК Крим – Автономна Республіка Крим;
ВРУ – Верховна Рада України;
ДКР - Донецько-Криворізька Республіка;
ДНР – Донецька народна республіка;
ЕТА - укр. «Країна басків та свобода» (баск. «Euskadi Ta Askatasuna»);
ЄС – Європейський Союз;
ІРА – Ірландська республіканська армія;
ЛНР – Луганська народна республіка;
РФ – Російська Федерація;
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік;
СФРЮ – Соціалістична Федеративна Республіка Югославія;
США – Сполучені Штати Америки;
ШНП – Шотландська національна партія;
SF - Шинн Фейн.

Обґрунтування вибору теми. Більшість держав сучасного світу є поліетнічними. Не є винятком і Україна, так, майже чверть населення держави є представниками інших етнонаціональних спільнот. Тому перед державною владою постає потреба врахування етнонаціональних особливостей при проведенні внутрішньої та зовнішньої політики. Будь-яка етнічна група прагне реалізувати свої інтереси у політичній, економічній, культурній сферах. У сучасному глобалізованому світі це прагнення притаманне усім етносам. Держава, часто, не в змозі задовільнити повноцінне функціонування етнічної групи, розвитку її мови, культури, забезпечити збереження історичної спадщини, а відтак актуалізується проблема сепаратизму.

Сучасні глобалізаційні тенденції за своєю іманентною суттю вступають у протиріччя з етнічністю, тому сприяють підвищенню напруги у середовищі етнічних спільнот, що стурбовані збереження своєї ідентичності. Подекуди це призводить до сепаратизму як дієвого захисту від глобального поглинання у сучасному світі. Часто, глобалізаційні тенденції слугують для місцевих еліт вдалою нагодою використати сепаратизм як засіб реалізації політичних амбіцій чи задоволення економічних інтересів.

Глобалізація, інтеграція, зміни в геополітичному просторі надали нових імпульсів процесу регіоналізації. У першу чергу це стосується країн-членів Європейського Союзу, однак під впливом європейського регіоналізму перебувають також держави, які оголосили курс на приєднання до ЄС. Поглиблення інтеграційних процесів, розвиток міжрегіонального та транскордонного співробітництва сприяло посиленню ролі регіонів на державному та наднаціональному рівнях. Таке посилення ролі регіонів у поєднанні із етнічним фактором, часто, слугує активізації ідей сепаратизму.

Руйнівні наслідки сепаратизму для національної безпеки, територіальної цілісності, економіки будь-якої незалежної демократичної

держави безперечні. Сепаратизм запускає процес етнополітичної дезінтеграції держави, розбалансовує етнополітичну систему, порушує, налагоджені за довгий час співжиття, зв'язки між спільнотами та державою, руйнує усталену систему стримувань та противаг, що творилась у ході розвитку держави, нав'язує етнополітичні конфлікти тощо. Сучасний стан етнополітичної системи України характеризується подібними ознаками. Як і кожна політична система, вона проявляє негативні тенденції у разі внутрішніх катаклізмів та зовнішніх втручань. Етнополітична система держави завжди прагне рівноваги та спокою.

Прецедент сепаратизму та зовнішньої агресії в АРК Крим та частинах Донецької і Луганської областей, потребує ретельного аналізу та порівняння із світовою практикою. Саме розгляд сепаратизму у ЄС, на наш погляд, дозволить дати об'єктивну оцінку українським реаліям. Адже, одним із приводів ескалації етнополітичного конфлікту, було питання євроінтеграції держави. Утвердивши намір стати частиною Європейського Союзу, Україна, однак, повинна засвоїти досвід ЄС у етнополітиці. Саме аналіз досвіду вирішення етнополітичних конфліктів, попередження та стримування окремих негативних проявів сепаратизму, дозволить нашій державі виробити досконалий підхід до етнополітики із урахуванням унікальних етнонаціональних особливостей України, та попереджувати і долати прояви сепаратизму в майбутньому.

Стан теоретичної розробки. Теоретичною основою дослідження стали праці зарубіжних та вітчизняних науковців, які умовно можна розділити на кілька груп.

До першої групи слід віднести роботи західних теоретиків: Л.Козер, Е.Сміт, Д.Горовіц, Д.Лейк, Д.Ротшильд; російських: Р.Абдулатипов, А.Баронин, В.Тишков та українських: К.Вітман, Д.Гайдай, О.Кукарцев, І.Монолатій, А.Рубан, С.Сітарський, І.Станкевич, що займались проблемою етнополітичного конфлікту.

До другої групи відносимо науковий доробок авторів, що стосується

теоретичного осмислення сепаратизму: М.Басараб, И.Бочарников, Н.Горло, В.Дівак, Р.Ключник, В.Наконечний, В.Панібудьласка, І.Рафальський, О.Цебенко, М.Спенсер тощо.

Третю групу утворюють напрацювання дослідників присвячені вивченню особливостей сепаратизму у ЄС: В.Архипенко, А.Баранов, С.Білоножко, Н.Зинкевич, Т.Козак, І.Мінгазутдінов, Т.Панас, К.Пузырев, В.Рахмайлов, Е.Черкасова, І.Плохенко та ін.

Четверту групу утворюють роботи, що стосуються аналізу особливостей сепаратизму в Україні: Ю.Балега, М.Гетьманчук, Н.Гичка, С.Денисюк, Л.Нагорна, М.Паламарчук, С.Савойська, В.Явір, М.Ярмоленко, В.Андріяш та ін.

Варто, також, виділити законодавчі акти України та держав ЄС, роботи загального та довідникового характеру, статистичні та соціологічні дані тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» в рамках держбюджетної теми «Євроінтеграційний вибір України: історія, політика, перспективи» (державний реєстраційний номер 0109U001413).

Мета дисертаційного дослідження полягає в комплексному та всебічному аналізі особливостей інституціоналізації сепаратизму, загроз та тенденцій розвитку в ЄС та Україні.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення наступних дослідницьких завдань:

- проаналізувати основні підходи до визначення поняття «сепаратизм» як етнополітичного конфлікту;
- з'ясувати основні причини та тенденції сепаратизму у ЄС;
- розглянути концепцію «Європи регіонів» у контексті впливу її імплементації на розвиток сепаратизації регіонів ЄС;

- дослідити прояви сепаратизму у ЄС (Каталонія, Шотландія, Північна Ірландія, Корсика, Бретань, Фландрія, Валлонія, кашубський регіон Поморського воєводства та ін.);
- окреслити особливості сучасного дуалізму ідентичностей етнонаціональних груп ЄС та України;
- проаналізувати етнонаціональний склад населення України, місця компактного проживання етнічних меншин та встановити передумови сепаратизму;
- виявити причини, тенденції та перспективи розвитку сепаратизму в Україні (АРК Крим, частини Донецької та Луганської обл., окремі регіони Закарпатської та Чернівецької обл.);
- охарактеризувати ірредентизм в Україні, як форму сепаратизації АРК Крим та частин Донецької і Луганської областей, окреслити роль внутрішніх та зовнішніх чинників (вплив спорідненої держави – Російської Федерації);
- дослідити роль економічного розвитку регіонів в актуалізації у них сепаратистських настроїв;
- узагальнити рівень інституціоналізації сепаратизму в Україні та ЄС.

Об’єкт дослідження – сепаратизм як етнополітичний конфлікт.

Предмет дослідження – особливості інституціоналізації політичної практики сепаратизму, виклики для Європейського Союзу та України.

Методологія дослідження. У роботі використані як загальнонаукові методи: порівняння, аналіз і синтез, узагальнення, спостереження, психологічний, індукція і дедукція, історичний метод, так і спеціальнонаукові: системний, структурно-функціональний і біхевіористський методи, порівняльний тощо. Метод порівняння, індукції та дедукції використовувався при розгляді особливостей етнічного сепаратизму в Україні та Європі; аналіз і синтез використано при вивченні причин та особливостей сепаратизму, підходів до його визначення; узагальнення

використано при розгляді загальних особливостей етнічного сепаратизму в ЄС, розгляді явища регіоналізації; спостереження застосовано при аналізі зміни сепаратистських настроїв в Україні протягом років незалежності; психологічний метод використано при розгляді особливостей перебігу сепаратизму в Україні та ставлення населення до відокремлення; історичний метод застосовано при розгляді існування державних утворень на території регіону сепаратизації у минулому та досвіду етнополітичних відносин у регіоні. Системний метод використаний при аналізі етнічного сепаратизму як складової етнічного конфлікту; структурно-функціональний метод застосований при розгляді явища етнічного сепаратизму в окремих державах ЄС у зв'язку із особливостями форми державного правління, політичного режиму, територіального устрою, законодавства та ін.; біхевіористський метод застосований при вивченні ролі лідерів та політичних еліт у процесах сепаратизації регіонів України та ЄС тощо.

Наукова новизна. Отримані результати мають наукову новизну та конкретизуються у таких положеннях:

Уперше:

- систематизовано існуючі концепції щодо розуміння та застосування поняття «сепаратизм» як інституціоналізованої політичної практики, проаналізовано широкий спектр підходів до поняття. Здійснено порівняння західного та східного підходів до розуміння явища сепаратизму, особливостей його дослідження у східних демократіях (США, ЄС тощо) та Україні;
- створена концепція, що узагальнює і розвиває розуміння передумов та етапів сепаратизму в Україні. Запропоновано комплексний підхід до вивчення явища сепаратизму, що включає окрім дослідження етнонаціональних чинників, також і соціально-економічні, політико-правові та ін. Обґрунтовується важлива роль сучасних глобалізаційних та дезінтеграційних тенденцій у ЄС щодо розвитку сепаратизму;

- застосовано систему оцінки сепаратизму в Україні через призму європейської практики розв'язання етнополітичних конфліктів та особливостей сепаратизації регіонів, з використанням відомого принципу плюралізму та регіоналізації. Доводиться актуалізація концепції «Європи регіонів» у контексті розгляду сепаратизму як інституціоналізованої політичної практики. Тенденції регіоналізації у ЄС проявляють подвійний вплив на перебіг сепаратистських рухів. Так, з одного боку регіоналізація сприяє зменшенню ролі націй-держав та посиленню регіонів на рівні органів ЄС, а з іншого – посилення ролі регіонів сприяє посиленню самоідентифікації етнонаціональних груп;

Уточнено та доповнено:

- підходи до типологізації сепаратизму у ЄС та Україні. Підкреслено, що сучасний сепаратизм доволі важко підганяти в рамки строгої типологізації, адже кожен випадок нагромаджує дуже багато унікальних аспектів, які часто, ламають, усталені узагальнені підходи. Так, поділ на іберійську та помірковану модель сепаратизмів у ЄС сьогодні є доволі умовним та не дозволяє враховувати усю повноту ознак та особливостей інституціоналізації;
- аналіз еволюції етнополітики України та проявів сепаратизму у регіонах компактного проживання етнонаціональних спільнот протягом незалежності. Етнополітика України у період незалежності відзначалась недостатньою увагою до етнонаціональних груп та їх розвитку. Значною проблемою для України залишається посилена увага споріднених з етнонаціональними меншинами держав. У цьому контексті виокремлюємо проблему «паспортизації» жителів регіонів іноземними урядами (Росія, Угорщина, Румунія);
- розуміння сепаратизму у частинах Луганської та Донецької областей та АРК Крим, як етнополітичного конфлікту та наслідку російської агресії. Сучасні виклики етнополітичній безпеці (сепаратизм,

дезінтеграція, військове протистояння із РФ тощо) є наслідком недалекоглядної етнонаціональної політики, яка абсолютно не враховувала існуючі загрози.

Набули подальшого розвитку:

- встановлено основні причини та тенденції сепаратизму у ЄС та Україні. Етнонаціональні спільноти у ЄС, сьогодні, часто, проявляють подвійну само ідентифікацію (де поряд із власною культурою, вважають себе членами титульної нації держави). Подвійна ідентифікація сприяє згладженню конфліктних проявів сепаратизму, та штовхає населення регіону до більш поміркованих вимог автономізму (замість сецесії);
- встановлено основні чинники, що впливають на сепаратизацію окремих регіонів України. Варто виділяти чотири регіони (АРК Крим, Донбас (частини Донецької та Луганської обл.), частини Закарпатської та Чернівецької обл.) та три компактно розташовані на цій території етнонаціональні спільноти (росіяни, румуни, угорці), що проявляють сепаратистські настрої в Україні. Також варто відзначити активність русинів, однак їх малочисельність та недостатній рівень політизації обмежують ймовірність реальних проявів інституціоналізації сепаратизму;
- сформульовано загрози розвитку сепаратизму в Україні. Найбільшою загрозою для держави сьогодні є російський сепаратизм, який стимульований та контрольований ззовні держави.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дослідній роботі положення можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій роботі – з метою подальшого дослідження сепаратизму в Україні та світі, аналізі етнополітики держав та політизації етнічності, розгляді тенденцій та загроз сепаратизму;

- на практиці – матеріали роботи можуть бути використані органами влади, політичними партіями та громадськими організаціями в процесі розробки програм етнічної консолідації населення України та програм розвитку взаємодії між державною владою та громадянським суспільством;
- у навчальному процесі – результати дослідження можуть збагатити теоретичним і емпіричним матеріалом навчальні курси та спецкурси, що читаються на різних рівнях вищої освіти за спеціальністю «Політологія» («Політичний конфлікт», «Порівняльна політологія», «Етнонаціональні проблеми сучасного світу», «Етнополітологія» тощо).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації апробовано на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: «Типологія сепаратизму у сучасному політологічному дискурсі» (Всеукраїнська науково-практична конференція «Політологічні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри», м.Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017р.); «Вирішення загрози сепаратизму в Україні» (II Всеукраїнська науково-практична конференція «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри», м.Івано-Франківськ, 23-24 травня 2019р.); «Теоретико-методологічні підходи до аналізу етнонаціонального конфлікту як соціально-політичного явища» (XIX Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності» Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Соціологічний факультет, м.Харків, 18-19 березня 2021 р.); «Ретроспектива особливостей прояву сепаратистських тенденцій у Європі на основі теорії національної ідентичності Е.Сміта» (IV Конгрес Соціологічної асоціації України «Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві», Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Соціологічний факультет, м.Харків, 28-29 жовтня 2021 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені у 12 наукових публікаціях, у т. ч. 6 – у наукових фахових виданнях з політичних наук України та 2 – у закордонних наукових виданнях, 4 – у матеріалах конференцій.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження, що впливає з його мети і основних завдань. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 218 сторінок, основний зміст – 182 сторінки. Список використаних джерел містить 165 найменувань, з яких 70 – іноземними мовами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕПАРАТИЗМУ, ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛІЗОВАНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПРАКТИКИ

1.1. Стан наукової розробки проблеми сепаратизму

Історія політичної інституціоналізації цивілізацій – це безперервний процес зникнення вичерпавших себе держав та утворення інших державних утворень, як найпоширенішої форми політичного життя етносів. Причини занепаду, здавалося б, «вічних» імперій ховаються, перш за все, у факторах національно-культурного, релігійного та соціально-економічного характеру. Водночас, детермінуючий чинник зародження, розвитку та практичної реалізації сепаратистських тенденцій полягає у боротьбі учасника політичного процесу за владнополітичні повноваження шляхом відокремлення чи спонукання до відокремлення від владного центру. Історія розвитку цивілізації – це історія політичних конфліктів.

Політичний конфлікт, як і будь-який інший, являється певним видом соціальних відносин між індивідами. Але, підкреслимо, що це – конфлікт унікального роду, оскільки він, по-перше, зароджується та існує з питань політико-правових аспектів влади та функціонування в соціальній сфері; по-друге, політичний конфлікт характеризується задіяністю не окремих індивідів, а соціальних груп, верств суспільства, до того ж, масових (хоча політика існує при найменшій взаємодії двох та більше осіб, однак, повною мірою, вона починає функціонувати тільки на тому рівні, де діють тисячі і мільйони індивідів із власними інтересами); по-третє, політичний конфлікт є чи не найбільш соціально значимим, адже його наслідки, незважаючи на бажання тих, хто не задіяний у політиці, набирають сенсу для усіх сфер соціального життя [78, с.72].

Інтерес становлять визначення і тлумачення явища, запропоновані

самими засновниками конфліктології. Так, американський соціолог та конфліктолог Л.Козер стверджував, що політичний конфлікт – це конкуренція з корисних мотивів, за право володіти статусом у суспільстві, могутністю та ресурсним потенціалом, в якій мета конкурентів полягає в усуненні один одного, погіршенням конкурентних позицій суперника. К. Боулдінг – сучасний американський соціолог політичного конфлікту, – визначав конфліктну ситуацію, як «ситуацію суперництва, в якій сторони знають про несумісність їх можливих в майбутньому позицій і в якій кожна із сторін прагне зайняти положення, несумісне із прагненням іншої» [78, с.72].

Політичний конфлікт так як і інші види соціальних конфліктів, це унікальний вид соціальних відносин, які стосуються явищ політичної влади та її функціонування в суспільстві. Спираючись на численні окреслення конфлікту, можна, на наш погляд, дати універсальне визначення цього явища: політичний конфлікт – це зіткнення та конкуренція політичних суб'єктів владних відносин, що обумовлене відмінністю їх політичних ціннісних орієнтирів, поглядів на існуючий стан речей, інтересів у суспільних відносинах та цінностей у системі функціонування. Це окремий тип і наслідок конфліктної взаємодії двох чи більше суб'єктів (політичних партій, фракцій політичних партій, коаліційних об'єднань, політичних лідерів, державних утворень, політичних інститутів, окремих етнонаціональних груп тощо), які конкурують між собою з питань розподілу владних повноважень та ресурсних можливостей.

Політичний конфлікт часто виконує як позитивні, так і негативні функції. Так, одна з його найголовніших негативних функцій проявляється в тому, що у процесі зародження та розвитку й загострення боротьби за владні ресурси, він має здатність різко послаблювати політичну систему суспільства, в якій зіштовхнулись між собою конкурентні політичні суб'єкти, тобто може проявитись дестабілізація внутрішнього та зовнішнього становища, визначальними ознаками якої є соціально-політична

невизначеність та інші форми наслідків політичних конфліктів. Ключова ж позитивна функція, проявляється у тому, що назрівший у політичній системі конфлікт є лакмусовим папірцем для суспільства, владних структур та політичних еліт про суперечність і розбіжність позицій окремих суб'єктів конфліктної ситуації, стимулює до осмислення ситуації та зародження консенсусних шляхів їхнього подолання та недопущення у майбутньому. Найбільш ваговою конструктивним функціоналом політичного конфлікту є його можливість пришвидшити визрілі соціальнополітичні та політичні оновлення, а також те, що він, часто, є одним із механізмів подолання диспропорцій, що, безперечно, виникають у процесі розвитку політичної системи, утворює нові можливості для розвитку, нові комбінації елементів і якісно оновлені структури соціально-політичної сфери [75, с.138].

Адже, суспільство часто переживає стрімкий розвиток із нагромадженням кількісних змін, однак якісні оновлення часто вимагають болючих для застарілої соціально-політичної сфери оновлень. У цьому випадку, саме політичний конфлікт дає змогу відбутись цій якісній зміні, яка кількісно уже давно назріла, однак в силу консервативності старих еліт, чи інших факторів самозбереження старої політичної системи гальмувалась. Один із законів діалектик, запропонованих Г.В.Ф.Гегелем, говорить, що перехід кількісних змін у якісні одночасно означає і перехід якісних змін в оновлені кількісні зміни.

Цінність конфлікту проявляється ще й в тому, що він відкриває, пояснює, виносить на розсуд громадської думки позиції та інтереси конфліктуючих сторін. Конфлікт містить позитивну рису ще й в тому, що він показує наявність силового потенціалу конкуруючих формувань. Конфлікт сприяє встановленню неформальної ієрархії впливу серед членів суспільства. Ця ієрархія об'єктивно стримує більш серйозні конфлікти, зменшує етноконфліктний потенціал суспільства [78, с.73].

Науковці виділяють ряд основоположних теоретичних підходів, які застосовуються при аналізі розвитку національних рухів, що призводять до

виникнення етнополітичних конфліктів:

а) неомарксистський (який розглядає активізацію етнонаціонального руху як певне реагування на нерівномірність економічного становища в умовах капіталістичного устрою);

б) модернізаційний (розглядає процес модернізації, як явище що змінює суспільства таким чином, що змінюється і сама природа етнонаціональних ідентичностей);

в) культурно-плюралістичний (заснований на постулаті, що міжетнічний конфлікт розгортається у тому випадку, коли цілі різних груп не збігаються, насамперед відмінні цінності або соціальні структури, проте групи все рівно намагаються існувати в цьому суспільстві);

г) раціоналістичний (розглядає обрання моделі поведінки індивідом із позиції прагматичної вигоди із врахуванням негативних та позитивних сторін такої поведінки [69, с.415-416].

Як зауважує український дослідник О.Картунов, урегулювання етнополітичних конфліктів – процес складний і вимагає пошуку нового, компромісного для всіх конфліктуючих сторін балансу інтересів, що задовольняли б супротивників [30, с. 47-48].

Американський дослідник конфлікту М.Дойч зауважує, що політичні конфлікти в правовій державі уможливають конструктивні зміни, оскільки конфлікт слугує запобіжником від застою, стимулює інтерес у суспільстві, слугує інструментом, за допомогою якого можна вирішувати проблеми та отримувати рішення, саме в ньому криється першопочаток внутрішньо-особистісних і соціальних оновлень. Основна ціль політичного конфлікту, – на думку науковця, як би це парадоксально не вучало – бути продуктивним, знайти спосіб прогресу.

Звичайно, що конфлікт містить і негативні риси – це, зокрема, проявляється, коли він призводить до порушення стабільності, порядку в суспільстві. У тому випадку, коли суспільство не здатне забезпечити мир і порядок, якого прагне соціум. Етнополітичний конфлікт проявляє свою

негативну сторону, коли проявляються такі його елементи як насильство, тероризм, війна. Часто саме етнічний сепаратизм, як політичний конфлікт, набуває цих ознак [78, с.73].

Етимологічно термін "сепаратизм" походить від латинського слова «separatus», що означає відокремлення, окремий і спочатку використовувався виключно для визначення процесів, що мали місце в суспільно-релігійному житті [53, с.1-2].

Сепаратизм як етнополітичне явище має свої глибокі історичні коріння. Дослідники цієї проблеми вже зробили перші кроки у вивченні його виникнення в період Римської імперії, коли вона почала розпадатися на окремі держави. Своєрідні особливості сепаратизму виявилися в добу Середньовіччя, зокрема в церковно-релігійній сфері. Потужний імпульс до розвитку сепаратистських рухів зробила Велика Французька революція, проголосивши «Свободу, Рівність і Братерство», ідеї якої дійшли і до слов'янських народів. У XVII столітті етнічний сепаратизм був синонімом таких понять як індепендентизм і конгрегаціоналізм – великого релігійно-соціального руху в Англії, спрямованого проти королівського абсолютизму та абсолютизму англіканської церкви. У цей період дане поняття вживалося швидше для охарактеризування осіб, що виступали проти всеосяжної влади монарха або духовенства. Саме рух Реформації вважали «сепаратистським», тому дане поняття мало пряме відношення до релігійного життя Європи того періоду. Усі християнські общини, що мали відмінні від Католицької церкви постулати віри, як то кальвіністи, гугеноти, лютеранці, англіканці, були до неї в опозиції, а отже характеризувались, як окремішні, відмінні, ті що вдалися до сепаратизму [53, с.3]. Однак, поступове здобуття світською владою впливових позицій у суспільно-політичному житті, формування політичних інститутів суспільства спричинило трансформацію терміну сепаратизм, виділивши поряд з його релігійною складовою політичний контекст.

Хоча наприкінці XIX століття сепаратизм все ще визначається як дух

відступництва у справах віри та устремління до відділення в питаннях віри, проте все частіше починає застосовуватись для позначення процесів суто політичного характеру, тобто сепаратизм означає вже прагнення відокремлення частини держави від цілого [53, с.3].

Подальший розвиток політичного життя, виникнення нових форм державного устрою, нерідко спричинених процесами розпаду існуючих політико-адміністративних утворень, відповідно, зумовили наповнення змісту терміну сепаратизм, як політологічної категорії, новими характеристиками.

Так, вже на початку ХХ століття сепаратизм визначається виключно як політичний рух, що спрямовується на досягнення окремою частиною державного утворення автономії або політичної самостійності. У політологічній літературі виділяють такі форми вияву сепаратизму: сецесія, ірредентизм, автономізація.

Автономізм – це ліворадикальні соціально-політичні рухи та теорії, змістом яких є обґрунтування проєктів створення вільних територіальних утворень, як альтернативного шляху централізованим моделям владного впливу. Автономістські течії формують мережу так званих “affinity groups”, які конструюють, незалежно від наявного державного механізму, відмінний автономний простір із територіальною прив’язкою.

Сецесіонізм (від лат. *secessio*) – це соціально-політичні рухи та теорії, основним змістовним навантаженням яких є обґрунтування проєктів відокремлення від державного формування (як правило, федеративного) якогось з його частин (зазвичай, суб’єкта федерації) [87, с.48].

Ірредентизм генетично бере свій початок від національних рухів в Італії кінця ХІХ – початку ХХ ст. У політичній науковій термінології “ірредентизм” використовується для окреслення політики державного утворення, партії чи іншого політичного об’єднання за возз’єднання народу, етнонаціональної спільноти в межах однієї держави. Ірредентизм, часто, знаходить своє вираження в етнічній мобілізації, коли виникають питання

про ймовірне возз'єднання конкретної території, де проживає ірредента (частина певної етнонаціональної спільноти), з титульним етносом та державою, в якій етнос ірреденти вже є титульним [87, с.48].

Отже, сепаратистські тенденції можуть бути направлені на народження нової держави, на одержання автономії в межах існуючої та на поглинання частин однієї держави іншим державним утворенням. При цьому, можемо говорити про те, що в першому випадку в межах групи є вже сталою певна ієрархія соціальних структур; другий вид сепаратизму висуває ідеологію спільноти з неповноцінною ієрархізацією та стратифікацією; третій вид є результатом деструкції етнічної групи, яка представлена не самодостатніми соціальними спільнотами без відповідних політико-правових, цивілізаційно-культурних та релігійно-конфесійних ініціативних рухів [1, с.45].

Серед численних типів і форм сепаратизму, які знає історія людства, найпоширенішим виявився етнополітичний сепаратизм, що зумовлено самою природою етносу, оскільки в його основі лежать такі інтеграційні фактори, як етнічна самосвідомість – «ми – не ми», «свої – чужі», самоназва – «етнонім», спільна територія, культура, мова, історичні традиції. Етнічний сепаратизм може проявитися за будь-яких формацій і соціально-політичних режимів, оскільки етнос не є явищем соціальним. Л.Гумільов окреслює поняття етнос як біо- одиницю, а сам етнічний поділ суспільства – як один із засобів адаптації (в першу чергу у поведінці соціуму, а в другу – у структурі). Тобто феномен етнос належить більше до біогеографічних, а не соціальних чи історичних явищ. Разом з тим, наполягаючи на домінуючому біогеографічному факторі, у визначенні поняття етнос не слід відкидати і роль спільності економічного життя, не кажучи вже про його роль і місце в сепаратистських рухах [58, с.307].

Етнічний аспект сепаратизму розкривається в «Політологічному словнику» за редакцією М. Головатого та О. Антонюка. Автор статті «Сепаратизм етнічний» В. Вілков розуміє під етнічним сепаратизмом

ідеологію та практику дій суспільно-політичного руху, які направлені на становлення суверенітету етнонаціональної спільноти на окремій території її існування в межах існуючого державного утворення, відокремлення цієї території та утворення окремого державного утворення (сецесіонізм) або доєднання до уже існуючої іншої держави (іредентизм). Етнічний сепаратизм є найпоширенішим в історії людської цивілізації типом сепаратизму. Такий стан речей зумовлений тим, що абсолютна більшість етносів не є розсіяними по різних територіях, а їх існування пробігає у тісному взаємозв'язку із територією проживання, державним утворенням на цій території. Окрім того, етнічні інтереси мають здатність залучати в себе та виражати будь-які інші колективні соціальні інтереси, інтереси різних прошарків населення, а етнічні почуття – мають синергію породжувати та емоційно підтримувати довготривалий політичний конфлікт та протистояння. За своїми унікальними властивостями етнічний сепаратизм є, перш за все, формою прояву міжетнічних конфліктних ситуацій і зароджується в результаті зіставлення інтересів двох чи більше етнонаціональних спільнот, що живуть у межах певної території однієї або суміжних держав. Ключовим питанням міжетнічного конфлікту є боротьба за владні інституції за допомогою різноманітних демократичних та недемократичних інструментів, а також через утворення механізмів та інститутів суверенності дій представників етнонаціональної групи для представлення її інтересів у межах відповідної території існування [59, с.660].

Відповідно до теорії різних типів етнічності російського соціолога Л.Дробіжевої, предметом аналізу будь-якої конфліктної взаємодії груп, в якій з'являється натяк на фігурування етнічного фактора, має бути аналіз стану етнічності. Дослідниця у своїх працях виділяє три різновиди стану існування етнічності: етнічний спокій або рівновага, як стан безконфліктний та два інших – актуалізована та політизована етнічність, як конфліктні стани. У стані етнічного спокою етнічної групи більшість її представників не переймаються проблемами, пов'язаними із соціальним статусом та

соціальними ліфтами, політичним та соціально-економічним становищем, можливостями культурного життя етнічної групи тощо. Ці питання перебувають на периферії інтересів групи. В умовах соціально-економічної нерівності, проявів дискримінації за ознакою етнонаціональної належності, невирішення нагальних проблем нормального функціонування етносу та співіснування із іншими суб'єктами відбувається актуалізація етнічності, а згодом і політизація через створення власних політичних інституцій для представництва інтересів спільноти [12, с.124].

Політизація етнічності бере свій початок з усвідомлення політичною елітою або ядром етносу того, що отримати покращення свого соціально-економічного стану або утворення умов для етнокультурного росту можна тільки за допомогою політичних важелів впливу. Політичні еліти намагаються переконати інших членів етногрупи у тому, що вирішення власних соціально-економічних, культурних чи інші проблем можливе, лише сформувавши вимоги чинній владі титульного етносу держави: змінити політико-правове становище даної групи (змінити статус із етногрупи до нацменшини, а з нацменшини до державотворчої нації), збільшити представництво у владній структурі (через запровадження механізмів на національні квоти, соціально-політичні ліфти тощо) і отримати реальний доступ до управління, через розширення місцевого самоврядування, набуття територіальної чи екстериторіальної автономії тощо. Зазвичай, під час політизації етнічності, політичні еліти можуть апелювати до дискримінованого стану етнонаціональної групи у державі. Саме тому, з'являються вимоги автономного статусу, підвищення фінансових надходжень у регіон або запровадження етнонаціональних квот для зрівноваження можливостей меншин у поліетнічній державі поряд з титульною національною групою [12, с.124-125].

Визнаючи концепцію, згідно з якою етнічний сепаратизм являє собою найпоширеніший в історії людства тип сепаратизму, важливо мати на увазі, що життєдіяльність етносів здатна виражати будь-які колективні інтереси у

сфері економіки, суспільного життя, культури, зокрема у сфері освіти та мови. У політико-правовій сфері найпоширенішими формами у протистоянні використовуються різноманітні мирні та збройні методи, а також різні форми повноважень суверенності представників етнічних громад: національно-культурна та адміністративна територіальна автономія. Перехідними формами можуть стати федерації та конфедерації [58, с.309].

Часто етнічний сепаратизм розглядається як виключно негативний процес. Це стосується досліджень багатьох науковців, які постійно переходять від об'єктивного аналізу цього процесу до емоційних та оціночних суджень. Прикладом такого підходу до поняття сепаратизму може слугувати позиція російських наукових кіл, так, скажімо російський дослідник К.Сироежкін стверджує, що сама по собі етнонаціональна група ніколи не буде самостійно виношувати ідею отримання суверенітету у тому чи іншому вигляді. Такі вимоги, на думку автора, народжуються саме у колах політичних еліт. Водночас, автор іде далі, та висловлює думку, про необов'язковість підтримки такої ідеї серед широких мас суспільства, через нерозуміння цінностей. Натомість еліти, за твердженням К.Сироежкіна, вдаються, зазвичай, до включення в таку ідею історичних міфів, щоб, так би мовити, облагородити основну ідею. На цьому підґрунті виникає загальна думка про те, що гідний соціально-культурний, економічний та політичний розвиток етносу можливий тільки у рамках розширених можливостей самоуправління. Проте, за такою ширмою, на думку автора, криються основні цілі місцевих еліт – заволодіння ресурсами та владою у регіоні, отримання важелів впливу на центральні органи влади тощо. Іншими словами, основна ціль тут зводиться до одного – завоювання елітами влади в регіоні розміщення етнонаціональної групи. Як доказ, наводиться аргумент, що в історичному контексті можна знайти безліч ситуацій, коли етнічним фактором користуються лідери для власної вигоди, а не навпаки (коли лідери є виразниками інтересів спільноти) [8, с.302].

Сепаратизм в більшості випадків розглядається як одна з найгірших

форм етнонаціональної взаємодії. Такі дії у політологічній науці часто розглядається як протиприклад еволюційних способів розвитку, реалізації етнонаціональними групами власних прав. Існує думка, що як тільки етнонаціональна група стає на шлях самоідентифікації та домагання суверенітету у тій чи іншій формі, то така політична активність зразу ж призводить до росту конфліктності та агресії. Наслідками, як вважається, таких взаємодій можуть бути тільки відокремлення чи навіть загальне руйнування. Проте такі наслідки не завжди є очевидними, а іноді і перебільшеними. Сьогоднішні такі рухи у ЄС переросли ці «етапи розвитку» та відмовились від надмірної конфліктності. Офіційні кола поліетнічних держави з недемократичними формами політичних режимів часто розглядають сепаратизм, як наслідок завищених потреб етнічних меншин та егоїзму регіональних еліт. Іноді мова заходить про невиправдану винятковість та етнічну високомірність. Треба відзначити, що сепаратизм часто є і небезпечним, адже існує велика імовірність зародження в умовах боротьби «етнократичних режимів», що є надзвичайно небезпечним явищем для демократичних та правових механізмів. Загалом, особливості сепаратизму в окремих регіонах будуть залежати від рівня політичної та правової культури громадян, тому особлива небезпека криється у сепаратистських рухах в країнах що розвиваються, де відбувається політичний транзит. Саме у таких регіонах найбільша небезпека агресії, тероризму тощо.

Саме тому, дослідники сепаратизму часто приписують йому виключно негативні характеристики, що посилює стереотипність у розумінні цього явища. Це чітко прослідковується на етапі визначення поняття, який потребує максимальної об'єктивності та відстороненості дослідника. Явище сепаратизму подається однобоко, що шкодить цілісному розумінню цього поняття. Неповне висвітлення усіх аспектів явища сепаратизму призводить до неточного розуміння його суті, а це, в свою чергу, породжує запровадження хибних механізмів впливу на існуючий стан речей. Таким чином, маємо народження хибних шляхів вирішення політичного конфлікту,

які можуть не тільки не вирішувати його, а й взагалі – загострювати.

Так, скажімо, В.Тішков зауважує з цього приводу, що сепаратизм є прямою вимогою суверенітету етнонаціональної групи на визначеній території та направлений проти центральної державної влади. Приводами до поширення сепаратизму сьогодні, на його погляд, є існуючий принцип самовизначення, який дарує право будь-якій етнонаціональній групі на власний політичний розвиток, формування держави тощо [83, с. 8-9]. Однак, варто не погодитись із таким трактуванням цього явища, адже сепаратизм не має за свою основну мету протиборство із центральною владою .

Такий конфлікт звісно є природним для нього, але не обов'язковим, адже порозуміння можливе. Починаючи окреслення явища сепаратизму із позицій спрямованості проти чогось, на семантичному рівні автори формують негативне сприйняття. Разом з тим, зауважується, що тут також мають місце помилкові орієнтири суспільства. Ці факти, звісно, обмежують подальші об'єктивні дослідження цього явища, та перешкоджають формуванню ефективних механізмів вирішення політичного конфлікту.

Інший підхід В.Єлеонського характеризує сепаратизм, також, як абсолютно негативне явища, та наголошує на беззаперечній спекуляції настроями широких мас суспільства, ірраціональність яких штовхає їх на необдумані вчинки, порушує загальний спокій. Автор стверджує, що історія сепаратизму у світі налічує безліч випадків недобросовісного звернення до культурних, національних чи релігійних почуттів задля отримання влади та наживи. Підкреслюється та сторона цього явища, яка призводить до підриву могутності держави. В.Єлеонський твердо переконаний, що це обов'язково необґрунтована дія етносу, нав'язана йому зацікавленими сторонами, а результат, в більшості випадків, не влаштовує нікого [8, с.305].

З нашої точки зору, такі підходи варто розібрати детальніше, адже вони є досить поширеним серед наукової спільноти, однак, аж ніяк, не вірними. Автори зазначають що сама спільнота, та кожен її суб'єкт не є носіями та виразниками ідей сепаратизму, проте як же пояснити тоді активну участь у

таких рухах активних громадян. Члени етнонаціональної групи використовують безліч засобів для вираження власної позиції – це можуть бути як буденні: гасла, символіка, пісні тощо; так і безпосередньо політичні та ідеологічні: вибори, референдуми, участь у партіях, рухах тощо. Тобто члени спільноти свідомо підтримують чи ні еліту, яка, справді, часто, є основним виразником подібних ідей та рушієм змін у суспільних настроях. Якщо ж ми згадаємо про активну терористичну діяльність окремих радикальних представників таких рухів, яка ще у минулому столітті зустрічалась у Західній Європі, то навряд чи будемо сумніватись у глибокій просякнутості членів таких рухів ідеями та сенсами. Історичне підґрунтя таких рухів живить їх мотивацією, та аж ніяк не може бути тільки спекулятивним механізмом в цілях регіональних еліт. Звісно, в окремих випадках, історія знала таке недобросовісне служіння історичної аргументації інтересам окремих людей чи груп, проте це одиничні випадки, які знову ж таки не можуть розглядатись без зв'язку із етносом та його долею. Такі аргументи наштовхують нас на думку про вигідність даного підходу виключно багатонаціональним державам із недемократичними політичними режимами.

Отже, варто уникати одностороннього упередженого аналізу сепаратизму, як беззаперечно несправедливого, ірраціонального, агресивного та деструктивного явища, навіть враховуючи, його, беззаперечну, конфліктну сутність. Вважаємо, що, як будь-яке політичне явище чи навіть політичний конфлікт, сепаратизм потребує абсолютно об'єктивного наукового підходу до аналізу його причин, перебігу та наслідків, виключивши, будь-які можливі, оціночні судження. Явище сепаратизму, беззаперечно, є конфліктною взаємодією, за своєю природою, проте ця конфліктність не являється його іманентно обумовленою самоціллю. Конфліктність є лише виявом несприйняття існуючого стану речей в державі, відсутності взаєморозуміння та діалогу. Конфлікт є зародженням або кульмінацією автономістських тенденцій та сепаратизму. Основна причина зародження

рухів націлених на бачення окремого політичного майбутнього – це процес, що пов'язаний, насамперед, із кризою розуміння та реалізації ідейних та ціннісних установок етнонаціональної групи.

З огляду на основну мету сепаратизму, дослідники цього явища виводять дві основні форми поміркованого стану, що базуються на особливостях реалізації контролю суспільного життя на території проживання окремої держави. Сюди відносимо автономію за національно-культурним принципом та автономію за адміністративно-територіальним принципом; становище політичного суб'єкта федерації за принципом рівноправ'я усіх суб'єктів об'єднання. Формами більш радикальних етнополітичних рухів є намагання приєднатися до іншої держави або реалізація власної суверенної держави. Часто такі утворення як федерації та конфедерації є реакцією центру задля сповільнення сепаратистських рухів у державі. Звісно, такі форми адміністративно-територіального устрою з правової точки зору є самодостатніми та тягнуть за собою шлейф історичного становлення та розвитку взаємовідносин між суб'єктами об'єднання, однак з політичної – вони є більш складним явищем із, відносно нестійкими, часто перехідними взаємозв'язками між регіонами держави за відносної політичної, економічної слабкості центру. Зауважимо, що історію сепаратизму творять не тільки реальні процеси творення інститутів влади над регіоном із подальшими наслідками, але й залучення сепаратистських гасел та акцій непокори із прагматичною метою політичного шантажу, тиску, задля заволодіння регіональними елітами та лідерами політичними важелями впливу, економічними ресурсами тощо.

Сучасна наука вважає основною соціально-історичною та політико-правовою передумовою етнічного сепаратизму те, що більшість наявних кордонів між існуючими державами (включно з міжнародно визнаними) часто є випадковими, довільними, історично вони постійно мінялись через війни та міжнародну дипломатію, тому на сучасному етапі вони іноді не відповідають хоча б умовним територіальним межам етнічних спільнот.

Важливо підкреслити, що ця доля не оминула і великих за населенням та могутністю націй, а це, несе в собі приховану загрозу. Після Другої світової війни та створення ООН міжнародне право та взаємне дотримання основних принципів дозволили уникнути багатьох конфліктів на ґрунті сепаратизму, а самі етнічні меншини отримали краще представлення своїх інтересів у національних державах, їм гарантувались культурні права, право на самоврядування тощо. Більше того, ООН схвалила новаторські «14 пунктів В.Вілсона», один з яких проголошував право націй на самовизначення. Хоча, кордони держав визнавались непорушними, а самі нації-держави отримали гарантоване право на територіальну цілісність, однак ідейне триумфальне становлення принципу «права націй на самовизначення» (відправною точкою можна вважати 1960 – рік Африки, коли незалежність отримали 17 колоній континенту) та проголошених для його обґрунтування окремих норм міжнародного права, стало своєрідним каталізатором сепаратистських процесів.

За твердженням американської дослідниці М.Спенсер («Separatism: democracy and disintegration»), головним рушійним фактором, що призводить виникнення сепаратизму – це ніщо інше, як національна ідентичність. Ідеологія сепаратизму, на її переконання, має спиратися, в першу чергу, на набутий історичний досвід незалежності етнонаціональної групи, що розселялась в конкретному регіоні. Якщо такої не можливо знайти, то необхідно, вважає М.Спенсер, шукати «точки дотику» в незалежності наближених територіальних утворень чи близьких за етногенезом груп. Однак, дослідниця не займає непохитної позиції щодо обов'язкового руйнівного характеру сепаратизму, натомість вона обґрунтовує, що націоналісти часто мають змогу домовитись із центральною владою, отримавши той чи інший статус автономії для власної групи чи регіону [154].

Д.Горовіц («Етнічні групи в конфлікті») приділяє основну увагу ступеню відносної економічної та культурної самостійності різних етнонаціональних спільнот, а також і окремих регіонів, у яких вони

розміщуються. Рухи сепаратизму, доводить він, наймовірніше зароджуються серед відсталих народів та у регіонах з низьким економічним розвитком. Невдоволення економічним становищем поєднане з загальною стурбованістю за майбутнє групи, певною мірою пояснює зародження сепаратизму, однак, в більшості ситуацій, стверджує автор, групове занепокоєння (ірраціональне) переважає економічні підстави (раціональне) [123, с.236-238].

З іншого боку, на думку Е.Сміта, схема зародження сепаратизму, запропонована Горовіцем, має слугувати тільки за дороговказ, однак ніяк не доконаний факт. Адже є велика кількість змінних чинників: обставини дискримінації групи, представництво у державній владі, ступінь міграції в регіонах тощо – тому, зауважує автор, не доцільно робити висновки про виникнення та розвиток сепаратизму тільки з огляду на відносний достаток груп та економічний розвиток регіонів [77, с.145]. Там, де зміщується рівновага (між державою та етнонаціональними групами), де невдоволені стають надмірно відчужені, для того щоб відкрито конфліктувати з усіма наслідками. Націоналізм, у цьому випадку, може стати поштовхом до усвідомлення ідентичності, політичної мобілізації. Подібний рух дозволяє перетворити етнічну групу на протонацію – стверджує Е.Сміт. На чільне місце серед причин зародження конфліктів він ставить особливості державної політики, яка і є, найчастіше, каталізатором мобілізації спільноти [77, с.149].

Цікавою, на нашу думку, є праця Т.Гарра, присвячена проблемі етнічних конфліктів, – «Етнічні конфлікти в міжнародній політиці». Автор дійшов цікавого висновку, що етнополітичні конфлікти після закінчення «холодної війни» є продовженням тенденції, яка започаткувалась у 1960-их роках (деколонізація). Таким чином, протистояння між двома таборами гальмували такі тенденції до етнічних конфліктів, адже неминуче могли спровокувати загострення відносин США та СРСР за беззаперечно зацікавлених сторін. Це прояви тяглої напруги між державною структурою, що має за мету консолідувати та зберегти свою владу, та етнонаціональними

групами, що прагнуть захистити власну колективну ідентичність та інтереси. За даними Гарра, існує декілька універсальних ознак, за якими можна передбачити зародження збройного протистояння за отримання суверенітету етнічною меншиною. Це вимога ширшої автономії, наявність в минулому власного державного утворення, висока соціальна організованість етнічної групи, наявність розгалуженої інфраструктури, сприятлива соціально-демографічна ситуація та історичний досвід боротьби за незалежність [15, с.164].

М.Тофт є яскравим представником «територіальної теорії» виникнення етнічного сепаратизму. Дослідниця звертає увагу на те, що етноси і держава абсолютно в різний спосіб (раціонально та ірраціонально) ставляться до своєї території. Для перших територія часто є «святою» частиною їх національної ідентичності. Держави, у свою чергу, прагнуть до встановлення юридичного, економічного і військового контролю за територіями. У ряді випадків ці інтереси конкурують один з одним, і розгортається конфлікт. Тофт стверджує, що територія відіграє життєво важливу роль у внутрішніх і міждержавних справах. Вона заперечує думку дослідників, які вважають, що з глобалізацією значення території зменшується. Адже етнонаціональні групи не проявляли такого запалу у прагненнях отримати контроль над вітчизною («бути господарем у власному домі»). У модерних соціополітологічних дослідженнях етнонаціональних конфліктів взаємозв'язку між ідентичністю та владою над рідною «уявною» територією дуже часто не приділяється необхідної уваги. Проте ігнорування даної складової явища унеможливило коректне розуміння діалектики конфлікту, який, по суті, є конкуренцією за владою над територією [15, с.164-165].

Д.Лейк і Д.Ротшильд обґрунтовують тезу, що міжетнічні війни частіше виникають в географічно ізольованих регіонах, де впродовж довгого часу компактно проживає певна національна група, що має досвід воєн за незалежність або за владу у «великій» державі. Даний підхід виділяє швидше не причини, а передумови, що сприяють виникненню етнічного сепаратизму.

Коли члени етнічної групи відчують страх за своє майбутнє, вони готуються до конфлікту. Автори виділяють ряд чинників, які сприяють розвитку таких побоювань: зниження культурної безпеки, минулий досвід конфлікту, занепад держави. На останньому чиннику Лейк і Ротшальд особливо наголошують. Крім того, нездатність держави бути посередником у врегулюванні міжетнічних протиріч сприяє її занепаду [126, с.41-50].

М.Браун виділив природні, соціальні та політичні першопричини, що відповідають за початок конфлікту, серед них: загальна слабкість держави, низьке забезпечення внутрішньої стабільності, наявність дискримінаційних норм права та інститутів, особливості етнонаціональної географії даної держави (компактність проживання етнонаціональних груп), культурна та економічна обмеженість. До цього переліку варто додати панування конфліктної політичної культури. Адже вибір методів для вирішення суперечностей (як економічних, так і політичних) диктує наявна політична культура та режим. Висновки Брауна співпадають з висновками Дж.Фірона і Д.Лейтина, які вважають, що наявність політичної та економічної дискримінації є визначальним фактором у розвитку етнічного сепаратизму, а не етнічні та релігійні відмінності [15, с.165].

В окрему групу варто виділити фактори, що не є безпосередніми першопричинами спалаху етнічних сепаратизмів, але їх вплив значно підвищує ймовірність початку конфлікту. Серйозний внутрішній конфлікт в сусідній державі може стати каталізатором до ескалації насильства. Натомість сусідство з демократичними режимами зменшує ризик конфліктності етнонаціональних груп. Важливим чинником для визначення ймовірності конфлікту є життєвий рівень меншини та наявність впливової діаспори у світі.

Цікаву думку щодо сфери практичного перебігу сепаратизму запропонував етнополітолог Т.Гурре. В залежності від вимог етнонаціонального регіону запропонував теорію «трьох груп»: «голос» (вимоги етнокультурної, мовної тощо автономії); «лояльність» (відмова від

конфліктної ситуації в обмін на визнання і увагу); «вихід» (вимоги остаточного самовизначення, які, однак можуть бути, також, переведені переговорами у формат створення нових політико-правових підстав співіснування). На його погляд, сепаратизм – це невід’ємна риса державного розвитку у певний його етап, і він, як стверджується, не обов’язково повинен означати досягнення сецесії чи ірредентизму. Відзначається, що федералізація держав (під розумінням децентралізації управління), як спосіб розв’язання проблем з статусом окремих етнонаціональних спільнот та загальною демократизацією суспільства іноді є дієвим, однак не завжди. Варто враховувати історичний досвід співіснування етнонаціональних груп на цій території, історію непорозумінь між спільнотами. Посилення націоналістичних тенденцій на сучасному етапі міжнародного розвитку доводить, на думку автора, що сепаратизм є наслідком невирішених національних питань в поліетнічних державах. Такі обставини є певною реакцією етнонаціональних спільнот на процеси глобалізації, які невідворотно тягло поглинають ідентичність групи. Отже, сепаратизм у даному підході розглядається у зв’язку із різноманітними моделями міжетнічних комунікацій, що, природно, несуть у собі ту чи іншу насиченість конфліктогенами у взаємовідносинах та провокують сепаратистські рухи у різних куточках світу [1, с.45].

Представники сучасної теорії вирішення конфліктів Дж.Бертон, К.Мітчел, Р.Фішер, У.Юрі висувають пояснення стратегіям корегування етнополітичних процесів з значним конфліктним потенціалом. На відміну від класичного підходу, де аналіз конфліктних взаємовідносин стартує з розгляду соціальних інститутів, Дж. Бертон пропонує інший підхід, що окреслює основну причину сепаратизму в обмеженості універсальних людських потреб. До таких універсальних потреб етнонаціональної групи автор відносить: 1)потребу в етнонаціональній ідентифікації; 2)потребу у безпечному середовищі; 3)потребу в можливості самостійного прийняття рішень; 4)потребу у суспільному визнанні; 5)потребу в культурній

самореалізації та покращення соціокультурного потенціалу спільноти [1, с.47].

Цікавість, також, викликає концепція С.Хантінгтона, адже розглядає міжетнічні конфлікти та сепаратистські тенденції крізь призму більш глобальних цивілізаційних протиріч. У праці «Зіткнення цивілізацій» автор зауважує, основою усіх протиріч та конфліктів є культурна несумісність народів, які часом можуть співіснувати в одній державі. Як приклад, наводиться, конфлікт у Боснії та Герцеговині, коли зіткнулись західна та східна (мусульманська) цивілізації у регіональному вимірі [15, с.166].

Таблиця 1.1.1.

Трактування причин виникнення сепаратизму зарубіжними дослідниками

Автор	Причини виникнення
М.Спенсер	Основним фактором розвитку сепаратизму є етнонаціональна ідентичність, що спирається на історичний досвід політизації етнічності.
Д.Горовіц	Рушіями розвитку тенденцій сепаратизму є, в першу чергу, економічні фактори розвитку етнонаціональної спільноти та регіону розміщення. З огляду на це, економічна відсталість є найкращим ґрунтом для розвитку сепаратистських тенденцій.
Е.Сміт	Державна політика (більшою мірою внутрішня, хоча автор не виключає впливу і зовнішньої) виступає основним каталізатором розвитку сепаратизму. Рівень дискримінації групи, допуск до владних повноважень, наявність соціальних ліфтів, відкритість кордонів тощо

	– це ті фактори що збурюють етнонаціональну групу та ведуть до відцентрових тенденцій у державі.
Т.Гарр	Передумовою сепаратизму завжди є вимога розширення місцевого самоуправління, автономії. Проте, основними факторами є високий рівень соціальної організованості групи, сприятлива соціально-демографічна ситуація, наявність відносно розвинутої економіки та інфраструктури та історичний досвід домагання суверенітету.
М.Тофт	Внутрішній конфлікт між раціональною державою та ірраціональними етносами провокують конфліктні ситуації. Так, територію з її економікою, культурою тощо, держава схильна сприймати крізь призму більш утилітарних аспектів, економічної доцільності тих чи інших проектів та загальної користі; етнонаціональна ж група сприймає свій регіон через аспекти унікальності та ідентичності.
Д.Лейк і Д.Ротшильд	Основним фактором виникнення сепаратистських тенденцій є загальний занепад існуючої держави, яка стає не в змозі виконувати свої основні функції – захист правопорядку, культурного та економічного розвитку тощо. Крім того, зауважує автор, географічна та політична ізольованість групи та наявність історичного досвіду боротьби подвоює шанси на прояви сепаратизму.
М.Браун	Першопричинами виступають неспроможність держави, відсутність стабільності розвитку, дискримінація групи, культурна обмеженість та

	компактність проживання.
Дж.Фірон і Д.Лейтин	Визначальними факторами зародження сепаратизму є політична та економічна дискримінація, що унеможлиблює економічний прогрес та доступ до владних повноважень.
Т.Гурре	Сепаратизм є невід'ємним етапом розвитку етнонаціональної групи, тому він виникає при певній внутрішній зрілості спільноти та збігу зовнішніх факторів.
Дж.Бертон	Першопричиною цього явища є обмеженість людських потреб на усіх рівнях «піраміди Маслоу».
С.Хантінгтон	Конфлікт та явище сепаратизму виникає коли в одній державі співіснують групи різних цивілізацій; загострення таких протиріч чітко прослідковується на цивілізаційних зламах.

Сепаратизм завжди зароджується на основі глибоко пережитого та чітко усвідомленого ущемленого власного становища – стверджує А.Баранов, яке відчуває етнонаціональна група, тому настрої сепаратизму є наслідком довготривалого самоусвідомлення в межах спільноти. На думку автора, сепаратизм був і є абсолютно радикальним та егоцентричним методом вирішення етнонаціональних конфліктів, які завжди виникають в полінаціональних суспільствах. Мета у сепаратизму єдина – відокремлення і створення власної держави, що в свою чергу є проблемою втрати державою окремої території та безсумнівно – отримання ворожих сусідів [5, с.97-98].

В.Наконечний причинами етнічного сепаратизму називає політико-правову дискримінацію через: недоступність для етнічних меншин права участі у центральних органах державної влади або можливості формування

та впливу на органи місцевого самоврядування на території безпосереднього проживання, зниження статусу етнічної спільноти у суспільстві та у відношенні держави; ігнорування забезпечення права на елементи національного самовизначення, забезпечення культурного життя спільноти тощо [53, с.5].

Етнічний сепаратизм має конфліктну природу, оскільки в абсолютній більшості випадків передує політичному конфлікту або є його наслідком. В.Кремінь в цьому контексті стверджує, що політичний конфлікт – це становище політичних відносин, в якому їх учасники ведуть боротьбу за цінності та певний статус, владу й ресурси, боротьбу, в якій метою супротивників стає нейтралізація, завдання збитків або знищення суперника. Суть конфлікту не в відношенні між тим, що наявне, і тим, що повинно міститись, за представленням залучених у конфлікт соціальних груп, що суб'єктивно оцінюють своє місце в суспільстві та своє ставлення до інших людей та інститутів. Виходячи з цього визначення, етнічний сепаратизм має політичну конфліктну природу, оскільки в процесі сепаратизму ведеться боротьба за статус, владу та ресурси. Більше того, суть сепаратизму, як і політичного конфлікту, за визначенням Креміня, полягає у відмінності оцінки реальності етносом, що бажає відмежуватися, та державою і етносом чи етносами, які виступають проти цього [8, с.297].

Варто згадати про визначення політичного конфлікту, яке наводить В.Андрущенко: «Політичний конфлікт – це певний стан політичної ситуації, коли учасники суспільної взаємодії прагнуть взаємовиключних результатів. Як правило, в основі будь-якого конфлікту лежить прагнення одних домогтися переваг, які є неприйнятними для інших. Звідси, джерелом конфлікту буває не просто розбіжність інтересів різних суспільних груп, а головне, небажання сторін поступитися своєю позицією, неадекватна оцінка ситуації, свого й альтернативного потенціалу, нерозуміння стратегічних перспектив, довгострокових тенденцій, переваг компромісу, амбіції й груповий егоїзм. В контексті цього визначення етнічний сепаратизм, в котре,

постає прикладом політичного конфлікту, оскільки учасники цієї конфліктної взаємодії прагнуть взаємовиключних результатів. Етнічна меншина прагне досягти суверенітету на певній території держави, а представники цієї держави бажають залишити свій контроль над цією територією. У такій ситуації прагнення сепаратистів є неприйнятними для захисників територіальної цілісності. Таким чином, визначення Андрущенка також дає можливість кваліфікувати етнічний сепаратизм як політичний конфлікт [8, с.297-298].

Українська дослідниця Т.Вакулова артикулює симбіоз політичного та етнічного конфліктів терміном «етнополітичний конфлікт». Етнічний конфлікт справедливо розглядається нею у контексті політичних процесів. Так, згадується, що етнополітичний конфлікт являє собою зіткнення суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої інтереси та цінності, пов'язані з досягненням чи перерозподілом політичної влади, визначенням її символів, а також групового політичного статусу та пріоритетів державної політики, в яких етнічні відмінності стають принципом політичної мобілізації, і одним із суб'єктів є етнічна група [8, с.298].

Історію суспільних взаємин об'єктивно можна вважати історією етнічних конфліктів. В значній кількості таких випадків сепаратизм ставав або причиною, або наслідком їхнього загострення. Більшість сучасних міжетнічних конфліктів перебуває в латентній стадії. Природа міжетнічного конфлікту вказує на те, що конфлікт, який знаходиться у прихованій стадії, частіше за все, рано чи пізно переходить у стадію відкритого протистояння. За твердженням українського дослідника А.Бароніна: «Конфлікт – це соціальний процес, в якому ... група прагне до досягнення своїх цілей шляхом ліквідації, знищення чи підпорядкування собі інших груп, які прагнуть до здійснення подібних чи ідентичних цілей» [6, с.110].

Конфліктній ситуації завжди властива ідентифікація противника, усвідомлення конкурентної ситуації, в якій опонент розглядається через протиріччя, існуюче між прагненнями і цілями тієї чи іншої сторони.

Виходячи з сутності етнічної меншини, її представники через високий рівень самоідентифікації завжди чітко усвідомлюють свого опонента. Конфлікти часто народжуються на основі антагонізму, через протилежне визначення систем цінностей конфлікуючих сторін. До того ж, конфлікт посилюється фобіями, стереотипами, упередженим ставленням, які передують конфлікту, посилюють його або стають його наслідком. «Антагонізм, на думку А.Бароніна – це комплекс негативних установок і оцінок, здатних призвести до дій, спрямованих на усунення чи підпорядкування противника» [6, с. 111].

Антагонізм може виникати на основі об'єктивної протилежності інтересів, але перероджується в конфлікт лише після усвідомлення цих розбіжностей етносами. Територіальні конфлікти є яскравим проявом антагонізму, оскільки відбуваються за одну і ту саму територію, яка повинна або зберегти свій адміністративний статус, або змінити його. В такому разі розв'язання проблеми можливе з задоволенням інтересу лише однієї конфлікуючої сторони. Альтернативних варіантів в такому випадку не існує, а якщо й існують, то не вирішують конфлікту, а лише приховують і відкладають його вирішення на перспективу.

Українська дослідниця В.Дівак, окреслює тенденції, що призводять до сепаратистських рухів. За словами авторки, коли розбіжності між центральними органами влади та місцевими елітами стають непримиримими, саме тоді місцеві еліти вимагають більшого самоуправління та зміни правового статусу зі збільшенням прав. За таких обставин, сепаратистські рухи можуть зародитись у будь-якій поліетнічній державі, а епохи політичної турбулентності тільки підвищують шанси на їх виникнення та розвиток. Наслідками таких процесів можуть бути як порушення територіальної цілісності держави, втрата політичної стабільності, так і зародження нових геополітичних викликів для міжнародної політики, адже рівень сучасної глобалізації підвищує вплив будь-яких політичних конфліктів на міжнародні процеси [25, с.4].

Основу сепаратизму, дослідник О.Цебенко, зводить до вимоги

отримання незалежності від центральних органів влади, утворення своєї держави або, більш обмежений варіант – отримання кращого становища у існуючій державі через вимогу широкої автономії. Рівень радикалізації сепаратизму буде залежати, за автором, від географічного положення (тут прослідковується тяжіння автора до школи географічного детермінізму), рівня ієрархічності суспільства, примиримістю із жорстокістю, соціально-економічним становищем регіону, становища центральної влади тощо. Стверджується, що ідеологія сепаратизму, завжди повинна спиратись на історичний досвід боротьби цього регіону та спільноти, або сусідніх спільнот та територій [88, с.93].

Інший український дослідник І.Рафальський, частою причиною сепаратизму вважає саме культурно-етнічний поділ. У політичному аспекті, такий рух відображає прагнення спільноти (через програмні цілі партії, руху) реалізувати власні інтереси. Передумова зародження сепаратизму є наявність певної території, де компактно розміщується етнонаціональна група, що об'єднана культурою, історією, мовою та іншими зв'язуючими мотивами [66, с.90-91].

Таблиця 1.1.2.

Трактування причин виникнення сепаратизму вітчизняними дослідниками

Автор	Причина виникнення
В.Наконечний	Основними причинами сепаратизму називаються: політико-правова дискримінація групи (обмеження участі групи у державних справах центру та у регіоні), умисне обмеження етнонаціонального самовизначення, самобутнього культурного розвитку тощо.
В.Кремінь	Причинами явища сепаратизму є недостатній рівень забезпечення спільноти статусом, владою,

	ресурсами через конфлікт цінностей та взаємне нерозуміння опонентів одне одного та намагання отримати беззаперечну перемогу у наявному політичному конфлікті.
В.Андрущенко	Основною причиною сепаратизму виступає некоректна оцінка ситуації з боку сторін конфлікту, свого потенціалу та опонента, нерозуміння стратегічних перспектив у візії майбутнього, абсолютне відкидання переваг компромісу через амбіції еліти та груповий егоїзм етнонаціональної групи, який сформований під впливом самовизначення та ідеї унікальності спільноти.
Т.Вакулова	Основними причинами сепаратизму, як етноконфліктного явища є прагнення реалізувати цінності та інтереси спільноти які можуть різнитись із поглядами інших груп чи владних структур. Ставиться питання про перерозподіл політичної влади, окреслення символів, статусу групи, пріоритетних напрямків державної політики та субсидювання важливих для групи речей.
А.Баронін	Причинами сепаратизму, як конфліктного явища, є протиріччя, існуюче між прагненнями і цілями етнонаціональних спільнот, владних структур, еліт тощо. Каталізатором цього явища є високий рівень само ідентифікації та чітке окреслення свого опонента. Також, відводиться чільне місце розбіжності цінностей сторін політичного конфлікту.

М.Басараб	Причиною сепаратизму виступає криза реалізації цінностей та ідейних установок етнонаціональної групи. Також, важливу роль відіграє рівень самоідентифікації групи.
В.Дівак	Причиною рухів сепаратизму часто стає непримиримість позицій центральної влади та регіональних еліт. Саме через таку конфліктність і зароджується вимога етнонаціональної групи до розширення самоврядування, зміни правового статусу та, в кінцевому результаті, до визнання суверенітету.
О.Цебенко	Причиною виступає відсутність порозуміння між центром та регіоном. Автор підкреслює доцільність надання бездержавним народам статусу суб'єктів міжнародного права, що дозволить знизити градус протистояння.
І.Рафальський	Автор виділяє наступні причини: територіальні домагання етносів, боротьба за владу (політичні мотиви), економічна відсталість держави та регіону (економічні мотиви) та інші.

На сутнісну поєднаність етнічного та політичного конфлікту вказує і російська дослідниця М.Медведева. Її висновок базується на тому, що сепаратизм має політичну мотиваційну основу: «З етнічним конфліктом тісно пов'язаний політичний, оскільки абсолютна більшість етнічних конфліктів у світі розгорталася під гаслом політичного самовизначення» [8, с.297-298].

На політичній сутності етнічного конфлікту акцентує увагу і відомий російський дослідник В.Тішков: «Під етнічним ми розуміємо конфлікт з визначеним рівнем організованої політичної дії, громадських рухів, масових

безпорядків, сепаратистських виступів і навіть громадянської війни, в яких протистояння проходить по лінії етнічної спільноти» [83, с.8-9]. Як бачимо, дослідник розглядає сепаратистські дії як наслідок етнічного конфлікту та складову системи політичних взаємин. Автор фактично підтверджує, що сепаратизм необхідно аналізувати у контексті організованої політичної дії. Отже, є чітка прив'язка процесу сепаратизації до політичного конфлікту.

Американський дослідник Л.Козер, описуючи природу соціальних конфліктів, дає зрозуміти, що протиріччя завжди притаманне будь-яким соціальним системам. Водночас, він пояснює, чому одні протиріччя призводять до відкритого протистояння, а інші ні. За словами Л.Козера, в будь-якій соціальній структурі постійно з'являються приводи для конфліктної взаємодії, адже періодично у ній розгоряється конкуренція окремих суб'єктів чи груп впливу щодо забезпечення ресурсами та владою. Проте, відмічається, що соціальні структури різняться відмінними дозволеними засобами вираження позицій та ступенем терпимості у політичних конфліктах[35, с. 112].

Отже, за наявності безлічі «сплячих» міжетнічних конфліктних ситуацій у світі, за визначенням Козера, активізація конфліктів залежить виключно від рівня політичної культури в окремих державах зокрема, та світі загалом. Іншими словами, конфліктність у міжетнічних стосунках можна розряджати через можливість цивілізованого забезпечення потреб окремих спільнот. Загалом міжетнічний конфлікт може мати кілька форм, зокрема: політична конфліктність, силові сутички, військове протистояння. Політична конфліктність – це змагання за впливи на суспільні процеси, що регламентується взаємовизнаними правилами і засобами досягнення своїх цілей. Силові сутички – форма боротьби за впливи на суспільні процеси із застосуванням поодиноких засобів силового тиску, які виходять за межі взаємовизнаних правил конкуренції. Наприклад, це акції масової протестної вуличної активності. Військове протистояння – тотальний конфлікт із застосуванням усіх можливих методів, прийомів та засобів задля досягнення

своєї мети. Можна розглядати швидкоплинний (тотальний) або повільний (перманентний) типи розвитку етнічного сепаратизму як конфліктної взаємодії. Так, наприклад, сепаратистські дії у Північній Ірландії, Іспанії чи Франції є «гліючими». Водночас, гостра фаза сепаратизму у Югославії наприкінці ХХ століття була швидкоплинною. Очевидно, це свідчить про те, що загальний рівень громадянських свобод та соціально-економічного добробуту у Великобританії та Іспанії є значно вищим, аніж у колишній СФРЮ. Таким чином, можна припустити, що в суспільствах з високим рівнем політичної культури та економічного життя сепаратизм має куди менше можливостей розвиватися у категоричних та гострих формах [8, с.300].

Значну роль відіграють і зовнішні чинники. Вплив суб'єктів ззовні також може або пришвидшувати, або нівелювати інтенсивність етнічного сепаратизму. Повертаючись до питання конфлікту цінностей та інтересів як індикатора етнічного сепаратизму, варто взяти до уваги судження російського дослідника К.Сироежкіна, який пояснює конфліктну природу етнічного сепаратизму тим, що він періодично з'являється на основі глибоко пережитої та неприйнятої ущемленості свого стану і гідності, яку відчуває та чи інша етнічна група, що спонукає її активні сили до усунення перепон в етнокультурному розвитку. Дослідник визначає сепаратистські настрої як наслідок тривалого та складного процесу самоусвідомлення в середовищі певної етнічної спільноти. У визначенні Сироежкіна йдеться про ірраціональні мотиви етнічного сепаратизму, який в такому контексті тісно пов'язаний із кризою реалізації етносом світоглядно-ціннісних установок. З іншого боку автор говорить про те, що сепаратизм був і є абсолютно радикальним, егоцентрично спрямованим способом розв'язання проблем, які так чи інакше виникають в багатонаціональних суспільствах, у взаємовідносинах етнічної меншини з етнічною більшістю, окремих територій з центральною владою. Метою сепаратистів, у цьому випадку, є відокремлення від єдиного цілого і формування власної державності. А це

означає, що держава не тільки втрачає частину своєї території (а відповідно, і частину ресурсів, подекуди доволі значних), але й отримує на своїх кордонах вороже налаштованих сусідів. Звідси і жорстка реакція з боку держави. Не враховуючи упереджено негативного ставлення автора до сепаратизму, він висловлює кілька слушних ідей. Дослідник абсолютно точно розрізняє два види сепаратизму як політичного процесу: протидія між етнічною меншиною і етнічною більшістю та між етнічною меншиною та державою. Це влучна класифікація процесу за суб'єктами участі, оскільки етнос, ініціатор сепаратизму, не завжди протидіє іншому етносу. Його опонентом може бути держава. Це стосується переважно мультинаціональних спільнот [8, с.301].

Етнічний сепаратизм може розгортатись як у відкритій, так і в прихованій формі. До відкритих засобів і методів реалізації прихильниками сепаратизму своїх намірів можна окреслити наступні публічні акції: заяви, масові акції непокори, відкритий збройний конфлікт тощо. Прихована сепаратистська активність проявляються у реалізації своїх задумів непублічними методами: підпільні і анонімні терористичні акції, застосування тиску на політичних опонентів тощо.

Отже, сепаратизм, безумовно, є конфліктною взаємодією, однак ця конфліктність процесу не є його іманентно зумовленою самоціллю. Конфліктність є лише початком або кульмінацією етнічного сепаратизму. Насправді ж етнічний сепаратизм – процес, що глибоко пов'язаний з кризою реалізації ціннісних та ідейних установок етносу-суб'єкта. Зародження сепаратизму ймовірно за наявності двох основних умов: дискримінаційного становища групи з боку центральної влади та наявності активного прошарку політичної еліти спільноти, яка здатна очолити рух непокори. Тут, дискримінаційне становище може розглядатись спільнотою як через політичні мотиви, так і через економічне становище. Політична дискримінація обумовлює такий стан речей, коли дана спільнота позбавлена можливістю володіти політичними правами, на впротивагу домінуючій більшості. Економічна ж дискримінація говорить про такий стан речей коли

спільнота в певному регіоні відчуває себе «внутрішньою колонією», через надмірне присвоєння центром ресурсів регіону, тоді цей регіон перетворюється на своєрідного донора економічного розвитку держави. Однак, варто пам'ятати, що економічна ситуація здатна змінюватись, у сучасному світі, досить швидко, а от міфи, утворені минулою величчю регіону, продовжують бути частиною гордості та суспільного дискурсу місцевої спільноти.

Тенденції сепаратизму не були сталими протягом останніх століть, тому це явище варто розглядати через призму історичних віх розвитку людства, етапів становлення сучасної політичної карти світу. Е.Сміт починає відлік становлення цього явища у більш менш сучасному розумінні з кінця XVIII ст., та розрізняє декілька хвиль етнічного націоналізму.

Перша хвиля є класичним етапом етнонаціонального самовизначення, який тривав, на думку Е.Сміта, з кінця XVIII ст. й до кінця XIX ст., тобто сотню років. Основні центри розміщувались у Східній Європі, а трохи згодом, і Середній Схід став виділятися. Рухи етнонаціонального самовизначення мобілізували, в основному середній та нижчий клас, проте, якісно виділялась верства інтелігенції середнього прошарку. Спочатку відновлювалась народна культура, а вже згодом висловлювались думки про окремішне існування спільноти на «історичній» території, окремо від громіздкої та застарілої імперії. Такі рухи протидіяли автократичним режимам та, часто, бачили свою свободу через повалення існуючої влади та порядку. Ті режими, в основному, панували над множиною етнонаціональних спільнот, які намагались інтегрувати у власну тержаву та «затерти» усі можливі відмінності, які б, навіть, у неосвітчених людях запалювали іскру сумніву у єдності імперії. Тільки гомогенізована спільнота імперії могла дарувати надію на подальше існування даної держави. У цьому контексті, Е.Сміт намагається, класичний націоналізм, трактувати, водночас, і як першопречину імперського націоналізму та шовінізму, що властиві панівним прошаркам домінантних етнонаціональних груп, і як відповідь. Тобто,

зв'язок між імперським націоналізмом та рухами самовизначення окремих етносів імперій є двосторонній, на думку автора, тому першопричину у цьому випадку шукати немає сенсу. Як приклад Е.Сміт наводить Габсбурзьку, Російську та Османську імперії [77, с.132].

Другий етап націоналізмів постав на заморських володіннях західних колоніальних імперій у першій половині ХХ ст. Ці рухи і сьогодні порушують мир і спокій у постколоніальних країнах Африки та Азії. Перші просвіти цих рухів Е.Сміт прослідковує в Бенгалії на початку минулого століття, а серед курдського та сомалійського етносів до і після Другої світової. Подібного роду рухи, як і на Європейському континенті, домагалися цілковитого відділення від колоніальних імперій та постколоніальних держав. Ці етноси розглядали метрополії у такому ж ключі, як і етноси Європи – імперії, як такі що гноблять їх та поглинають ресурси. Повсюди в Африці та Азії ці цінності мобілізують окремі спільноти в ім'я уярмлених і зневажених, однак, культурні цінності зазнають у цьому випадку, на думку Е.Сміта, загибелі, адже не можуть протистояти модернізації та бюрократичній державній машині, яка служить інтересам панівної верстви суспільства та її еліти.

З кінця 60-х років минулого століття через значну частину Західного світу, дотягнувшись Польщі, Югославії, Румунії та СРСР, пройшла третя хвиля етнонаціональних рухів самовизначення. Найвиразнішими виявами цієї хвилі є рух квебекців у Канаді та рухи в Іспанії. З іншого боку, можна говорити про те, що чимало таких європейських етнонаціоналізмів (як-от, каталонський, баскський чи шотландський) зародилися ще задовго до Другої світової війни, однак кристалізувались вони найбільше саме у цей період.

Варто говорити про те, що третій етап етнонаціоналізмів сприяв критичному переосмисленню поняття «національна ідентичність». Е.Сміт зауважує, що попередні моделі, так звані «дифузійні» (Дойч і Лернер), не пояснювали, чому члени етнонаціональної спільноти охочі до етнокультурної мобілізації та політичної активності. Ці теорії озвучували

твердження про нібито приреченість малих спільнот з «нижчою» культурою неминуче бути асимільованими панівними етнічними групами. Проте це твердження було спростовано подіями 60-х років минулого століття, коли колонізовані народи відродились та проявили ідентичність [77, с.132-133].

Рис.1.1.1. Хвилі етнонаціонального самовизначення за Е.Смітом

На сьогодні практично не існує держав з однією домінуючою нацією, навпаки основна маса держав є поліетнічними, а це, в свою чергу, підвищує ймовірність виникнення конфліктів на етнічному ґрунті. У глобалізованому світі прагнення щодо реалізації своїх інтересів притаманне дедалі більшій кількості етносів. Зростання чисельності національних держав після Другої світової війни стало однією з головних причин виникнення сепаратистських тенденцій у світі, оскільки при формуванні більшості держав не враховувалися національні, історичні та інші чинники, що призвело до суттєвих протиріч між етнічними групами [100, с.85-86].

Основні сепаратистські рухи після Другої світової війни мали місце у джеколонізованих регіонах Африки та Азії. Ці рухи народжені колоніалізмом

з двох причин: по-перше, колоніальна держава згрупувала цілком різні етнонаціональні спільноти та в одне політичне формування, це було зроблено для того щоб спростити контроль за цими регіонами через значні сили контролю що розміщувались у цих згрупованих одиницях та ресурсний потенціал, проте збільшились і ймовірності конфліктів через таке групування; по-друге, саме в ході деколонізації, в період занепаду колоніальної влади і політичного транзиту, постає ймовірність сепаратизму, як виклик соціально-політичному ладові постколоніальної держави, через значні відмінності її адміністративно-територіального устрою від етнонаціональної ідентичності на певній території [77, с.139].

Процеси глобалізації призводять до реструктуризації системи суспільно-політичних відносин, як у світі загалом, так і в кожній країні зокрема. Інтенсифікація глобальних процесів впливає на поведінку суб'єктів суспільно-політичних відносин. Нові світові процеси безпосереднім чином відображаються на взаєминах між етносами, між етносами і державами. Спостерігаємо дедалі ширше і не завжди адекватне втручання міжнародної спільноти у внутрішню політику суверенних держав. Збільшення відкритості державних кордонів пом'якшує грані між зовнішньою та внутрішньою політикою. На фоні добровільного чи вимушеного звуження сфери державного суверенітету відбувається формування елементів світового транснаціонального менеджменту у вигляді глобальної мережі [7, с. 277-278].

Відкритість регіональних та комунікаційних кордонів створює нові виклики для етнонаціональної ідентичності. Це породжує додаткові захисні рефлекси у великої кількості етнонаціональних меншин, у яких прослідковується усвідомлене спільне бажання уберегти власну унікальність. Ці процеси породжують підстави для міжетнічних конфліктів. Стрімкий розвиток засобів комунікацій та інтенсивний інформаційний обмін призводять до взаємовиключних наслідків. З одного боку, це позитивні і такі очікувані здобутки цивілізації, як взаємодоповнення і взаємозбагачення культур. З іншого боку, відбувається маргіналізація та розмивання етнічної

культурної спадщини. Виникає глобальна космополітична надкультура, що фактично стає основою сучасного суспільного розвитку у світі.

Такі тенденції артикують проблему захисту культур етносів, їхньої національної ідентичності. Разом з тим, проблема актуальна не лише для малих етносів, які не мають власної держави чи нещодавно вибороли суверенітет, а й для розвинених країн. Багато з них стоять перед проблемою захисту культурних надбань, традиційного способу життя. На фоні зазначених процесів етнічні меншини об'єктивно відчують особливу потребу у захисті своєї ідентичності. У такій ситуації меншина має потребу оберігати свої культурні кордони не лише від поглинань з боку більших етносів. Гостро постає питання додаткового захисту своєї ідентичності й від зазначеної космополітичної надкультури. Таким чином етнічні меншини з подвійною мотивацією постають до боротьби за духовне самозбереження. Глобалізація всесвітньої цивілізації паралельно супроводжується регіоналізацією цивілізацій, створенням нових субрегіональних цивілізацій, які структуруються за релігійним, економічним політичним та іншими критеріями [7, с. 278].

Дослідники відзначають об'єктивну дихотомічність наслідків глобалізаційних процесів у контексті етнічної ідентичності. Одночасно із загрозами її розмивання спостерігається й зворотний процес поглиблення етнічної самоідентифікації як спротив викликам глобалізованого світу. Л.Нагорна, приміром, стверджує, що людству не раз вже доводилося стикатися з тим, що активні пошуки цивілізаційної єдності здатні стимулювати звернення до етнічно-трайбалістських коренів, прояви культурного ізоляціонізму, політичного сепаратизму, релігійного фундаменталізму [7, с.276].

Протилежність і сутнісна парадоксальність паралельних наслідків глобалізації для етнічної ідентичності є передумовою Міжетнічної конфліктності. Зокрема, глобалізація слугує вагомою сприятливою обставиною для сепаратистських настроїв. Розкриваючи тему наслідків

глобалізації, український дослідник С.Блавацький стверджує, що поширення ринкових механізмів, розширення територій вільної торгівлі, з однієї сторони, спричиняють зближення та поглиблення інтеграційних процесів, а з іншої – сприяють розвитку ізоляціонізму та сепаратизму, що, також, тягне за собою відродження націоналізму та зародження конфліктних ситуацій. Гострота даної проблеми та сучасне розуміння в основному визначається національно-політичними аспектами. Міжетнічні та міжкультурні взаємодії мають значний потенціал впливу на існуючий політичний розвиток держави та забезпечення її суверенітету на усій території. Об'єктивна реальність глобалізованого світу, на думку вченого, прагматично потребуватиме перерозподілу сучасних держав на оновлені територіальні конструкції, з урахуванням сучасних реалій. Тому сьогодні, подекуди, існує думка, як стверджує С.Блавацький, що до середини ХХІ століття такі державні утворення, як-от Італія, Німеччина, США, Японія тощо, вже не будуть тими самими цілісними соціально-економічними та політичними конструкціями. Проте, ми все частіше будемо чути про вагому роль на політичній та економічній сцені окремих регіонів, таких як Осака на Японських островах, Орандж у Каліфорнії, Рурський регіон у Німеччині тощо, значення яких ґрунтуватиметься на господарських зв'язках та економічному розвитку [11, с.4].

У зв'язку з цим слід зазначити: деякі аналітики твердять, що Європейський Союз як об'єднання держав уже тепер рухається у тренді до Європи об'єднаних народів. За цією логікою лише питанням часу залишається, коли з європейської карти зникнуть сьогоднішні держави. У перспективі міждержавні кордони повинні бути змінені кордонами окремих регіонів. Такі глобалізаційні тенденції на континенті можуть додатково стимулювати тут сепаратизм. Однак, можливий і зворотний причинно-наслідковий вплив. Коли, наприклад, прикрившись сучасними глобалістичними віяннями, заможні сепаратистські еліти свідомо стимулюватимуть головний вектор пан-європейського інтелектуального

дискурсу у напрямі доконцептуалізації «Європи окремих територій».

Сучасні тенденції світового розвитку, такі, як глобалізація та інтеграція, зміни в геополітичному просторі, надали нових імпульсів процесу регіоналізації. У першу чергу це стосується країн-членів Європейського Союзу, але під впливом європейського регіоналізму перебувають також країни, які прагнуть у майбутньому приєднатися до ЄС. Поглиблення інтеграційних процесів, розвиток міжрегіонального та транскордонного співробітництва сприяло посиленню ролі регіонів на державному та наднаціональному рівнях. Сепаратистські та екстремістські тенденції в деяких країнах Європи сьогодні спонукають багатьох дослідників вбачати в європейському регіоналізмі небезпечне руйнівне явище. Але слід зазначити, що етнорелігійні та схожі з ними фактори складають лише часткові випадки. Це зумовлено тим, що наведені фактори діють у меншості регіонів Європи, які переважно є не етнорелігійними анклавом, а звичайними адміністративними одиницями в територіальному поділі держави. З іншого боку, поступово зростає розуміння того, що для забезпечення етнорелігійної самобутності в рамках демократичного громадянського суспільства існують інші шляхи, які не пов'язані з терором, ломкою кордонів та руйнуванням держави [44].

Саме консенсус між етносами, етносом та державою, дотримання правової процедури стає визначальним показником етнічного сепаратизму Європи XXI століття. Наукове обґрунтування ця ідея отримала завдяки теорії консенсусу Ю.Габермаса. Вчений підсумовує: «Готовність до співпраці, здатність йти на компроміс, чесне ставлення, збереження дистанції і розумне урахування інтересів (тобто цивілізованої поведінки) достатні лише тоді, коли партнери ведуть суперечку з тих питань, які всі громадяни можуть обговорювати загальною мовою моральних норм, на підставі правил і процедур, які вони поділяють. Тоді є шанси легітимного рішення або навіть консенсусу» [48, с.32].

Отже, сепаратизм у сучасному світі виникає як реакція на глобалізацію

та інтеграцію. Саме ці світові тенденції впливають на рівень етнічної ідентифікації спільнот та амплітуду коливань прагнень самовизначення. Поширення ринкових механізмів, процвітання вільної торгівлі ведуть до зближення держав, проте з тих же самих причин заохочують ізоляціонізм та сепаратизм, адже викликають протидію з боку спільнот, бажання зберегти власну ідентичність. Так, сучасна європейська ідея регіоналізації двоїсто впливає на етноконфліктний потенціал Європи. Такі глобалізаційні тенденції на континенті можуть додатково стимулювати тут сепаратизм. Однак, можливий і зворотний вплив. Коли заможні сепаратистські еліти свідомо стимулюватимуть головний вектор пан-європейського інтелектуального дискурсу у напрямі «Європи окремих територій», що однак буде суттєво підривати етноконфліктну рівновагу у національних державах та призводитиме до прямого конфлікту етнічних меншин держави із титульною нацією.

1.2.Методологічна база дослідження

З позицій сьогоденного становлення методології дослідження політології, слід зауважити суперечливість її розвитку з кінця XIX ст. і до нашого часу. З однієї сторони, можемо говорити про остаточне виділення політології із плеяди дисциплін соціально-філософського знання із збереженням фундаментальної філософської методології досліджень; а з іншої – про зародження і становлення спеціальнонаукової політологічної методології досліджень, окремих субдисциплін. У модерному науковому світі проявляється перманентне інтелектуальне взаємопроникнення методології досліджень різних соціальних дисциплін, що сприяє перетину міждисциплінарних кордонів та зародженню на цьому «прикордонні» нових дисциплін зі «змішаною» методологічною базою досліджень. Уніфікація комплексу методології політології спрощує розуміння складних процесів взаємопроникнення. Методологія політології, як науки, пройшла через етапи

становлення. Різні підходи, в продовж історії, до її предмета та інструментарію дає можливість виділити ряд етапів становлення.

Основні досліджувані питання політичного життя суспільства розглядаються науковцями в контексті взаємозалежності основних соціальних парадигм – класики і модерну. Під «парадигмою» (від грец. Paradeigma – приклад, зразок) розуміємо систему методологічних, світоглядних та ціннісних установок, які пропонують вирішення наявних наукових проблем чітко визначеним шляхом. Як раціонально виражені методологічні моделі високого рівня узагальнення та окреслені імперативною силою для науковців, ці парадигми вимагали та продовжують вимагати вирішення конкретних проблемних ситуацій соціальної теорії в межах окремих пізнавальних підходів та принципів. Унікальна функціональна особливість парадигм дозволяє їх паралельне існування в науковому просторі з періодичною зміною домінантних позиції. Тріада парадигм виглядає наступним чином: класика, модерн та постмодерн. Соціокультурна тріада парадигм підпорядковується історичним циклам маятникових змін [31, с.23].

Сьогодні, усе ще, у науковому товаристві немає єдиного підходу до розуміння сутності методології, та ролі методу у наукових пошуках. Проте, у більшості випадків, під методологією розуміють теорію методу та власне метод наукових досліджень як загально філософський, так і спеціальнонауковий. Менш популярним є розуміння методології, як сукупності наук що пропонують основні принципи вирішення поставлених наукових завдань, шляхи отримання знання. Природно, що автори вкладають у поняття «методології» не завжди співмірні сенси, адже різні науки продовжують розвиватись, як в практичній сфері, так і в загальнотеоретичних аспектах [80, с. 5]. Схиляємось до твердження, що методологією наукового дослідження є сукупність прийомів та засобів дослідження, що застосовуються для отримання наукового знання, пізнання об'єктивної дійсності.

На сучасний етап розвитку наукової методології, варто виділяти декілька її глибинних рівнів. Найширшим рівнем методології є фундаментальна методологія (філософська); проміжним рівнем є спеціально наукова методологія; і нарешті, останнім, найближчим до проблематики дослідження є рівень методології конкретного дослідження. Важливим є той аспект, що ці три рівні наукової методології є одночасно і окремими самостійними методологіями, однак. в той самий час – «нероздільною тріадою». На наш погляд, така модель конструювання наукової методології для конкретного дослідження є найкращою, адже поступовий спуск по цим трьом рівням дозволяє досліднику досконало будувати програму дослідження, бачити проблему комплексно та виключити можливість помилково підбраного методу. Пропонуємо наступну структуру рівнів пошуку методології для досліджень проблем сепаратизму.

Рис.1.2.1. Рівні наукової методології для побудови програми дослідження проблеми «сепаратизму».

Така структура рівнів методології дещо нагадує тезу Сократа про знання та незнання. Філософ зауважив, що чим більше знання індивіда, тим більше стає коло незнання, яке формується довкола відповідного знання. Таке порівняння, з нашої точки зору, є найкращим, адже дуже точно окреслює важливість усіх рівнів наукової методології. Якщо дослідник спробує одразу озброїтись методологією дослідження сепаратизму, то зіштовхнеться із багатьма незрозумілими аспектами, які, так чи інакше, примусять його підніматись вище по шкалі рівнів методології. Безсумнівно, науковцю буде необхідно опанувати методологію конфліктології та політичного конфлікту; політології та врешті решт – фундаментальну методологію. Проте такий шлях, буде притаманний для початківців, фундаментальні ж дослідження, повинні будуватись обернено пропорційно, тобто починати свій шлях завжди від залучення фундаментальної методології, та слідувати до вузких спеціалізованих методів дослідження сепаратизму.

Філософська (фундаментальна) методологія, як уже зазначалось, є вищим рівнем наукової методології, що окреслює загальні принципи пізнання навколишнього світу, сфер життєдіяльності, явищ та процесів. Фундаментальна методологія проявляє смислове наповнення наукової діяльності та перетинання з іншими аспектами життєдіяльності: емпіричний, культурний тощо. Важливо відмітити, що методологія не є самостійним розділом філософії, а навпаки, методологічні функціональні властивості має уся філософська проблематика, та філософія в цілому. Завданням фундаментальної методології являється покращення наукових пошуків об'єктивного знання, оптимізація такої діяльності на основі філософських розробок через загальнометодологічні орієнтири та світоглядні концепції.

Фундаментальні принципи окреслюються узагальненими філософськими положеннями що відтворюють найбільш вагомими властивості об'єктивної реальності та свідомості через емпіричний досвід, який заснований на процесі пізнання навколишньої дійсності. Сюди відносимо

принципи діалектики, які дозволяють розглядати розвиток явищ; детермінізму, як причинно-наслідкового зв'язку між явищами тощо. Проте, найбільшої ваги, тут, має тлумачення філософських принципів, що буде впливати на вибір методологічного підходу в дослідженні явища сепаратизму.

До загальнонаукових (філософських) методів дослідження відносимо:

- Теоретичні методи (ідеалізація, формалізація, уявний експеримент, сходження від абстрактного до конкретного, дедуктивно-аксіоматичний метод тощо);
- Емпіричні методи (порівняння, спостереження, моніторинг, експеримент тощо);
- Загальні методи, які є спільними для теоретичного та емпіричного рівнів (дедукція, індукція, аналіз, синтез, моделювання, абстрагування та конкретизація, метод аналогій, історичний метод тощо) [20, с.15].

Відзначимо, що грубою помилкою є відносити до методів дослідження сепаратизму вивчення літератури чи документації з цієї проблематики – це типова методологічна помилка. Звісно, тут не маємо на увазі, формалізований кількісно-якісний метод контент-аналізу, а загальне поверхнєве вивчення матеріалів. Процес вивчення тематики є невід'ємною частиною усіх досліджень. Типовою схемою дослідження є розпочати із вивчення літератури, до цього етапу дослідник може неодноразово повертатись на будь-якому, іншому, етапі дослідження, щоб оновити знання чи заглибитись у конкретну проблему [20, с.16]. Рекомендуємо дослідження сепаратизму починати із вивчення літератури, окреслити цей етап як вихідний для дослідження, проте, не обмежувати себе у можливості супроводжувати увесь перебіг дослідження оновленням знань із літератури. При дослідженні явища сепаратизму таке моделювання дослідження є, з нашої точки зору, найкращим варіантом, адже забезпечить науковцю можливість маневреності у модерному світі змін, реагування на нові виклики

та реалії. Явище сепаратизму, сьогодні, є, безсумнівно, модерним конструктом, хоча коріння, звісно, слід шукати у ретроспективі.

Політологія користується науковими методами, виокремлення яких, основним чином, залежить від осмислення її предмета. Якщо політологію розуміти як сукупність наукового знання про політику, тоді можемо сміло до її методів зачислити і інструментарій інших наук – філософії, соціології, історії, правознавства, економіки тощо, який допоможе дослідити політичні явища та процеси. Проте, якщо ж, все-таки, виходити із того постулату що політологія є відмінною, самостійною наукою про політику, її явища та процеси, із унікальним предметом дослідження, то основний інструментарій методів політологічного дослідження більш чітко кристалізується. До основних політологічних методів дослідження відносимо: системний, інституціональний, структурно-функціональний, порівняльний та біхевіористичний методи [93, с.22].

Системний метод дозволяє розглядати суспільство та його складові цілісно, як постійне утворення що функціонує у межах широкого середовища. Системний метод у дослідженні сепаратизму дозволяє розглядати це явище не відриваючи його від суспільного життя. Політична система суспільства формує комплекс елементів, її структурних частин, які взаємопов'язані. Кожна структурна частина системи впливає на зародження та перебіг явища сепаратизму, проте такі вузькі рамки аналізу обмежують кругозір дослідника. Тільки системний підхід дозволить прослідкувати, як пробігає це явище у політичній та соціальній системах, адже навіть групування впливів кожного елемента не дозволяє досліднику побачити реальну картину поведження системи. Потрібно розуміти, що система може володіти відмінними якостями від кожного з своїх елементів, тому тільки комплексний аналіз сепаратизму як політичного та соціального явища дозволяє нам отримати об'єктивні результати.

Структурно-функціональний метод є найважливішою формою застосування системного методу в дослідження політичних процесів та явищ.

Даний дослідницький прийом дозволяє розділяти об'єкт на окремі складові та визначати функціональні зв'язки між ними та визначенні їх ролі у цілому. Цей метод дає змогу дослідити роль кожного політичного інституту у зародженні та перебігу тенденцій сепаратизму. Кожен елемент структури політичної системи регіону проявлятиме, природно, різний рівень підтримки відцентрових тенденцій та займатиме свою роль у загальній системі. Немає сумніву, що структурно-функціональний метод дослідження має залучатись у сукупності із системним, адже при дослідженні варто враховувати роль кожної структури як окремої частини, її роль у системі щодо впливу на конкретне явище та, відповідно, наявний стан системи, в цілому, по відношенню до досліджуваного питання.

Інституційний метод дозволяє розглядати явище сепаратизму через певні набори соціальних норм (правил поведінки) та об'єднань людей (установ, організацій) що складаються та діють у визначених ними межах. Звісно, при дослідженні явища сепаратизму нас цікавлять, в першу чергу, політичні норми та інститути, проте, вважаємо за необхідне, розглядати відповідну проблематику в контексті правових норм, етнонаціональних конструктів поведінки тощо. Відповідні норми та інститути виконують у суспільстві організаційні та регулюючі функції, які напряду впливають на ймовірність зародження (відродження) та перебіг явища сепаратизму. Інституційний метод дозволяє дослідити явище сепаратизму як інституційного продукту, ролі кожного окремого суспільного та політичного інституту у досліджуваній проблемі.

Порівняльний метод дозволяє досліднику зіставляти та порівнювати, формувати порівняльні моделі для класифікації та групування політичних явищ та процесів за певними критеріями. Класична схема застосування порівняльного методу пропонує виявляти спочатку спільні ознаки, а вже потім переходити на рівень – відмінних. Даний метод є неодмінним інструментом для формування типології та класифікації сепаратизмів. Часто, саме, у ході порівняння, дослідник може краще упорядкувати знання про це

явище. Однак, варто відмітити, що поряд із явними перевагами даного методу, є одне вагоме застереження – необхідно контролювати коректність порівняння політичних явищ та процесів, адже порівняння доцільне тільки при однорідній політичній основі та умовах. Так, для прикладу, порівнювати доцільно явища сепаратизму у державах із співмірними політичними реаліями (формою політичного режиму, адміністративно-територіального устрою, державного правління, етнонаціональною політикою тощо). Абсолютно некоректно, з нашої точки зору, намагатись порівняти особливості явища сепаратизму у відмінних середовищах демократичних та розвинених державах, з одного боку, та державах, які розвиваються, із нестійкими демократичними традиціями та знаходяться на етапі політичного транзиту – з іншого. Прикладом такої помилки може слугувати спроба порівняти сепаратизм у країнах ЄС та країнах Африки чи Азії. Відмінні реалії зовнішнього середовища породжують зовсім інші конструкти сепаратизму. Проте, доцільним, на наш погляд, є порівняння сепаратизму у різних країнах ЄС, а також, між країнами ЄС та ближніми сусідами, які володіють схожими рисами політичної та соціальної дійсності та проявляють бажання більшого зближення (інтеграції в ЄС), як-от Україна, Грузія, Молдова тощо.

Біхевіористичний метод полягає у дослідженні поведінки індивідів та соціальних груп. У політології об'єктом аналізу цього методу являються особливості поведінки суб'єктів політики. Явище сепаратизму, як і будь-яке інше політичне явище має особистісний вимір. Дуже часто ініціаторами, натхненниками та організаторами рухів за відокремлення виступають політичні еліти регіону. Саме цей метод дозволяє дослідити роль окремих індивідів, харизматичних лідерів та політичних «поводирів». Проте, суттєвим недоліком даного методу при дослідженні явища сепаратизму є те, що він звертає увагу дослідника на окремих індивідів та їх роль у загальному процесі, а значення великих соціальних груп, як-от етнонаціональні групи, залишається поза увагою. Така обмеженість даного методу робить його

застосування можливим, для вивчення сепаратизму, тільки у комплексі з іншими.

Виділимо, також, неінституціональний підхід (поєднання інституціонального та біхевіористського методів), який дозволяє дослідити динаміку еволюційного шляху позицій інститутів щодо питань відокремлення регіону та окреслити суб'єктивні уявлення індивідів про роль інститутів, які і є рушієм політичних змін. Тут, виходимо із того постулату, що інституційні зміни здійснюють окремі індивіди та групи. Цей метод є досить корисним у дослідженні явища сепаратизму, адже дозволяє прослідкувати роль індивідів у інститутах та зміну їх світоглядних орієнтирів.

Для вирішення одного із найважливіших завдань у дослідженні сепаратизму – виявленні перспектив та загроз цього явища, необхідно заручитись методологією політичного прогнозування. Політичне прогнозування окреслює основні напрями становлення політики, пропонує тенденції розвитку політичного середовища та відображає зв'язки політики з сферами суспільного життя. Саме завдяки політичному прогнозуванню, дослідник здатен окреслити ймовірні загрози сепаратизму у майбутньому та запропонувати комплекс заходів по зменшенню конфліктної ситуації.

Варто виокремити основні методи, які можуть бути в арсеналі дослідника при політичному прогнозуванні явища сепаратизму: метод колективної генерації ідей («мозкової атаки»), метод моделювання, метод колективної експертної оцінки, метод «Дельфі», метод побудови сценаріїв, методи екстраполяції та інтерполяції, дерево цілей, імітування, SWOT – аналізу тощо [19, с.33-39].

Важливо, що достовірність отриманих прогнозів буде залежати від рівня дотримання усіх принципів прогнозування. До головних принципів політичного прогнозування відносять: гносеологічний, випереджувальності подій, альтернативності, системності, синергетичний, рентабельності, безперервності, верифікації тощо [41, с.154].

Іншою групою методів, які необхідні для дослідження сепаратизму як політичного явища є методи конфліктології. Окрім уже згаданих структурно-функціонального, системного та інших методів, дана галузь знань пропонує ще один цікавий, в контексті дослідження явища сепаратизму, метод – ціннісно-нормативний (аксіологічний) [16, с.11]. Цей метод дозволяє дослідникам аналізувати соціальну реальність, в межах якої зароджуються прагнення відокремлення, через призму ціннісних аспектів (позицій та інтересів суб'єктів).

Вагоме значення для дослідження явища сепаратизму має історичний метод, який дозволяє розібратись із особливостями становлення цього явища, виявити унікальні особливості перебігу у ретроспективі. Саме історичний метод найчастіше відкриває перед дослідником ті аспекти, які є унікальними для даного регіону та ситуації.

Важливо щоб дослідник не обмежував себе вузьким колом методів тільки окремої дисципліни, адже для ширшого розуміння проблеми, зазвичай, потрібно використовувати міждисциплінарний підхід та залучати досвід із різних сфер. Так, для прикладу, для того щоб оцінити економічну вмотивованість ідеї відокремлення в регіоні, потрібно дослідити існуючий стан економічного розвитку регіону через економічні методи дослідження; а робота із вивчення суспільної думки регіону потребує залучення в дослідження базової соціологічної методології тощо.

Підвищення рівня розуміння політичної реальності залишається основним завданням для теоретичних пошуків модерної політології. Тільки детальний, апробований та верифікований опис норм, правил, дій дасть змогу дослідникам отримати достовірне знання про явище сепаратизму, відкинувши усі суб'єктивні начала.

Залучення у дисертаційній роботі викладеної вище методології дало змогу сформуванню єдиного комплексу підходів та принципів в дослідженні проблеми сепаратизму. Окреслені методи досліджень дозволили нам отримати об'єктивне та цілісне знання про особливості зародження та

перебігу рухів за відокремлення, окреслити їхні причини та наслідки, як інституціоналізованої політичної практики.

Висновки до Розділу 1

Сучасні глобалізаційні тенденції за своєю іманентною суттю вступають у протиріччя з етноконфесійними спільнотами, тому сприяють підвищенню конфліктної напруги у їх середовищі, адже останні стурбовані збереження своєї ідентичності. Подекуди це призводить до сепаратизму як дієвого захисту від глобального поглинання у сучасному світі. З іншого боку, глобалізаційні тенденції, іноді, слугують для місцевих еліт вдалою нагодою використати сепаратизм як засіб реалізації політичних амбіцій, задоволення економічних інтересів тощо.

Аналіз сутнісних ознак сепаратизму свідчить про те, що походження сепаратизму є тісно пов'язаним з функціонуванням державно-владних ієрархій, а його діаметральною протилежністю являються процеси інтеграції. Сепаратизм передбачає прагнення різних спільнот до виходу із політичної структури через кардинальні зміни політико-юридичного статусу функціонування структури, на основі усвідомлення групами своєї ідентичності, яке супроводжується руйнуванням існуючої політичної структури та творенням нової державності. Незграбна внутрішня політика державної структури стає каталізатором росту конфліктного потенціалу та прояву сепаратистських тенденцій в середині структури. Основними ознаками сепаратизму, на наш погляд, виступають наявність конфліктності між різними групами в умовах множинності ідентичностей політичної структури, несприйняття спільнотами пропонованого центральною владою концепту подвійної ідентичності тощо.

Підґрунтям суперечностей стає протиставлення ідентичностей за ознакою “свої” – “чужі”. При цьому, суперечності часто мають конфронтаційну спрямованість, основою якої є непродуктивна радикалізація

суспільства за відсутності діалогу та комунікації. Сепаратизм характеризується також наявністю політичної організації, що бере на себе відповідальність за реалізацію сепаратистських цілей.

Найбільш поширеним сьогодні типом сепаратизму є етнічний. Прояви етнічного сепаратизму мають місце в поліетнічних державних утвореннях, де важливу роль відіграє фактор компактності проживання не титульних етносів. Необхідною умовою прояву цього типу сепаратизму є усвідомлення іншими етнічними групами неможливості подальшого співіснування в межах єдиної держави. Сучасні дезінтеграційні процеси, свідчать про унікальну роль етнічного сепаратизму у світовій практиці, адже останній базується на винятковому праві етнонаціональних спільнот на самовизначення, яке закріплене міжнародно-правовими нормами. Ключовою причиною значущості етнічного сепаратизму є, перш за все, висока мобілізаційна ініціативність етносів, які стали на шлях здобуття власної державності, а отже усвідомили себе нацією.

Надзвичайно важливу роль у процесі розвитку сепаратизму можуть відігравати також і конфесійні конфлікти між окремими групами суспільства та пов'язаний із ними релігійний сепаратизм. Релігійний сепаратизм виникає через релігійні відмінності між регіонами однієї держави та загрозу безпечному існуванню меншини, яка сповідує іншу конфесію. Особлива роль релігії у розвитку сепаратизму зумовлена тим, що остання є одним з найважливіших консолідуючих та інтеграційних чинників суспільства, та характеризується винятковим фанатизмом у протиставленні ідентичностей різних конфесійних груп. Радикальні організації конфесійної спрямованості, часто, оперують релігійним чинником для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації, яка характеризується не тільки активними сепаратистськими процесами але й руйнуванням, в цілому, існуючої політичної стабільності.

Цікавим типом сепаратизму є політичний, суб'єктами якого є представники тієї самої етноконфесійної ідентифікації, яка представлена й у

центральної владі. Цей тип сепаратизму часто вдається до спекуляцій та пошуку форм дискримінації, які регіон зазнає з боку центральної влади (культурної, мовної, економічної тощо). Цей тип сепаратизму можна дефініціювати як регіональний, адже він спирається на регіональну еліту та у своїй сутності слабо спирається на ключову систему конфліктності сепаратизму – «свій – чужий». В інституціоналізації сепаратизму важливу роль відіграють і міжцивілізаційні маркери більш високого рівня, які визначають суть і зміст сучасних геополітичних процесів, що виступають, насамперед, під виглядом цивілізаційних викликів та геополітичних зламів. Тому, сьогодні маємо необхідність говорити про ще один тип сепаратизму – міжцивілізаційний, який за своєю суттю користується системою ідентифікацій усіх попередніх типів сепаратизму, адже є щільно пов'язаним за своїми характеристиками з етнонаціональними чинниками, конфесійними відмінностями, політичними та іншими мотивами. Однак, міжцивілізаційний тип сепаратизму, залучивши множину мотивуючих ідентифікацій сепаратизму та їх комбінацій утворив унікальний тип сепаратизму, який проходить етапи інституціоналізації у відмінній системі координат – глобалізованому світі.

Отже, сучасний політологічний дискурс передбачає дослідження сепаратизму через призму таких категорій, як політичний процес, оцінка внутрішньополітичних процесів у етноконфесійних і державних утвореннях, впливу зовнішніх чинників на стан і тенденції розвитку ключових ідентифікацій сепаратизму тощо. Важливим чинником, що впливає на процеси сепаратизації є глобалізація. З огляду на окреслені категорії політологічного аналізу явища сепаратизму, виділяємо наступні його типи: етнічний, релігійний, політичний та міжцивілізаційний.

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ І ЛЕГІТИМІЗАЦІЯ СЕПАРАТИЗМУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

2.1. Особливості сепаратизму в Європейському Союзі у контексті концепції «Європи регіонів»

В Європі безліч невеликих націоналістичних рухів, що закликають до відокремлення провінцій або регіонів. Основний аргумент – наявність своєї мови, культури і традицій, а також той факт, що область в якийсь момент історії мала свою державність. На щастя для Європи, в більшості випадків відділення вимагають маргінальні групи. І практично всі сепаратистські партії в Європі виступають за активну інтеграцію свого регіону до Євросоюзу. Однак, сучасні політичні події в ЄС вимагають побудови нової концепції сприйняття сепаратизму та конструювання ефективної внутрішньої політики на основі принципів плюралізму, солідарності та, в першу чергу, гуманізму. Дезінтеграційні процеси пов'язані із «Brexit» та посилення відцентрових тенденцій у Каталонії ставлять питання про необхідність переосмислення внутрішньої політики як ЄС, в цілому, так і національних держав-учасниць співтовариства.

Сучасні політичні процеси у ЄС відзначаються значним впливом двох взаємопроникних тенденцій світового розвитку: глобалізації та регіоналізації. Визначального значення регіоналізація набуває в контексті процесів європейської інтеграції, що потребує від держав-членів Європейського Союзу побудови спільних підходів до регіонального розвитку, впровадження відповідних механізмів формування та реалізації регіональної політики на наднаціональному та макрополітичному рівнях. Регіоналізація у ЄС розглядається як реакція з боку центральних урядів на

місцевий регіоналізм [18, с.46]. Регіоналізм – це явище, яке відображає наявність відповідних адміністративно-територіальних структур з їх унікальними етнічними, політичними, соціальними, економічними та іншими характеристиками, що можуть захищати регіональні інтереси у центральних інституціях держави [44].

Таким чином, ідучи шляхом регіоналізації, ЄС задовольняє потреби місцевих груп у самоуправлінні, забезпечуючи визнання етнічних, політичних, соціально-економічних, культурних та історичних відмінностей регіону. Такий підхід є небезпечним для національних держав, які мають у своєму складі осередки «історичних сепаратизмів». Адже публічні владні жести стосовно абсолютної унікальності етногрупи можуть відродити активність останньої та покласти новий етап у історичній тяглоті державотворення. Загалом, Європейський Союз ставить перед собою мету створення «Європи регіонів», однак сьогодні ще багато хто не вірить у швидке нівелювання ролі національних держав. Тому, у сучасній Європі, яка може виявитись ще не готовою до подібних змін, сепаратизм зможе отримати зовнішній сигнал до дії.

Регіоналісти часто дуже добре ставляться до об'єднаної Європи, тому що чекають від неї підтримки в боротьбі проти централізації в своїй власній національній державі. Так, за словами відомого сучасного філософа Г.Люббе, регіоналізм – це націоналізм маленьких націй, які повинні утвердитись під тиском великих націй [91, с.337].

Історію сепаратизму у Європі дослідники ділять найчастіше на три періоди:

- 1) період формування національних держав;
- 2) період між Першою та Другою світовими війнами;
- 3) післявоєнний період [86].

Саме у період нового часу, коли суспільство за своєю суттю ще залишалось традиційним, зародилася національна самосвідомість, яка

збереглася у етнічних груп Європейського Союзу до сьогодні, і в кінцевому результаті призводить до міжетнічних і міжкультурних конфліктів. Прикладом може стати історія Ольстерського конфлікту в Північній Ірландії, який своїм корінням сягає глибокого минулого – часів підкорення Ірландії англосаксами. Але найбільш яскраво конфлікт виявив себе в новий час, зокрема на початку ХІХ ст., коли відбулося легальне, але нелегітимне підкорення Ірландії.

Більш цікавим є етап між Першою і Другою світовими війнами. В Європі склалась Версальська система міжнародних відносин, яка призвела до нового етапу розвитку рухів сепаратизму. В основу системи було покладено принципи «14 пунктів Вудро Вілсона», згідно з якими усі нації мали право на самовизначення, а отже етнічний сепаратизм отримав можливість розвиватись у легальному вимірі міжнародної політики. Не могло не позначитись у регіонах і руйнування відразу чотирьох імперій: Німецької, Австро-Угорської, Османської та Російської. Безсумнівно, міжвоєнний період був одним з найцікавіших періодів світових відносин в ХХ ст. : утворення нових суверенних держав, становлення тоталітарних і авторитарних режимів і подальший переділ карти Європи [29, с.59]. Також зростання кількості національних держав після Другої світової війни стало однією з причин виникнення сепаратистських тенденцій у Європі, оскільки при формуванні більшості держав не враховувалися інтереси багатьох етнічних груп [100].

Сьогодні Європа – це щільно населена, з високим рівнем урбанізації частина світу. Тільки на території Західної Європи розвивають свою культуру близько 70 етносів. Переважна більшість держав є поліетнічними у національному плані. В зв'язку з цим утворилися вогнища конфліктного напруження в регіонах із компактним проживанням етнічної меншості: Великобританія (проблема Північної Ірландії та Шотландії), Іспанії (Басконія), Франції (Корсика), Бельгія тощо [86].

Згідно із міркуваннями Е.Сміта, на Європейському континенті

сепаратистські рухи мають однорідну культурну основу, що у свою чергу обумовлює спільність цілей неонаціоналізмів у регіоні. До них належать:

- a) народження літературної етнокультури для спільноти, якщо вона відсутня, або рівень розвитку останньої далеко поступається зразкам інших етногруп;
- b) побудова культурно гомогенної етнонаціональної групи, яка повинна постати в очах міжнародної спільноти як єдиний суб'єкт;
- c) осмислення загальновизнаної, територіально окресленої «батьківщини», а згодом і суверенної держави;
- d) еволюція етносу від пасивного споглядання дійсності до активного втручання у власну долю, присутності відчуття «етнополітичного гравця – суб'єкта історії» [77, с.134].

Рушійним фактором прагнення до вирішення цих завдань є наявність і відкриття самотньої етноісторії. У тому випадку, коли така історія неповна та уривчаста, її необхідно у певних точках реконструювати, а іноді «вигадати», зазначає Е.Сміт. Загалом, використання етноісторії часто вибіркоче, адже дуже важливо не тільки пам'ятати визначальні історичні події, а також забути про інші, небажані факти. Еліти етнонаціональних груп цікавляться не дослідженням історії задля правильної оцінки фактів, адже ними керує зовсім інша мета – привласнення регіоналізованих світоглядних мотивів минувшини своєї групи. Ключовий процес завжди полягає в народнокультурній мобілізації пасивної етнічної групи і політизації її культурної спадщини через культивування поетичного простору та нагадування про її золотий вік [77, с.134-135].

Культивування поетичного простору означає насамперед ідентифікацію «священної території», що історично є територією групи і саме через цю характеристику набула святості. Така рідна земля має в своїх межах місцевості шаноби й прощі. Це місця історичного етнонаціонального

колективного спасіння й покути. Світло етнічнонаціональної обраності з цих священних місць згодом освячувало весь регіон.

Основним принципом для вирішення етнічних конфліктів у Європі, на думку більшості фахівців з цієї проблеми, є загальноєвропейська ідентичність. Вона включає в себе принцип етноплюралізму, що поєднує комплекс народів та культур, об'єднаних спільними рисами – проживанням у Європі, приналежністю до ЄС, демократичними державами як формою політичного режиму, капіталізмом як рушійною силою економіки тощо. Хоча європейська ідентичність бере до уваги права та інтереси народів як окремих етнічних структур, і фактично передбачає принципові відмінності народів Європи на культурному та духовному рівнях, прихильники теорії «патріотичного конституціоналізму» стверджують, що ідентичність, у рамках ЄС, розглядається як комплекс юридичних, політичних та моральних аспектів [42, с.186].

Саме високі стандарти в етнополітиці національних держав Європейського Союзу сприяли деескалації конфліктних ситуацій що склались на основі реалізації права на самовизначення компактно проживаючих етногруп ЄС. Гнучка політика та правова база Європейського Союзу сприяла знаходженню діалогу між націями-державами та регіональними етногрупами. Осередки сепаратизму в межах ЄС отримали широкі автономії та підтримку європейських інституцій у вирішенні ключових питань взаємоіснування в межах нації-держави.

Концепція «Європи регіонів» стала позитивним кроком на шляху консолідації європейської спільноти. Саме з кінця ХХ століття прослідковуємо перехід активної динамічної фази сепаратистських рухів в ЄС у пасивний стан статичної рівноваги. У 1985 році 47 регіонів Європи об'єднались в «Асамблею Європейських регіонів», яка проголосила наступні програмні цілі:

- розвиток принципу взаємодопомоги і регіональної демократії;

- посилення політичного впливу регіонів в європейських інститутах;
- підтримка регіонів в розширенні Європи і в глобалізації тощо [86].

На сьогодні кількість регіонів в Асамблеї збільшилась в шестикратному розмірі, що говорить про значне поширення ідей регіоналізму у ЄС. Концепція «Європи регіонів» сприяла посиленню політичного впливу регіонів в європейських інститутах та дозволила частково нівелювати значення нації-держави, що сприяло переходу європейських сепаратизмів з позицій агресивності та радикалізму на зрозумілу європейській спільноті нормативно-правову мову справедливості та терпимості. З огляду на це сепаратизм у ЄС став «статичним» і відповідно характеризується малою активністю та залишається у стані рівноваги.

Однак, сучасна європейська тенденція регіоналізації впливає двоїсто на сепаратизм. Загалом, регіоналізація ЄС, як тенденція, безпосередньо впливає із потреб етносу на самовизначення. Протягом багатьох років регіоналізація розглядалася переважно як прагнення регіонів тієї чи іншої країни до самоствердження, до збереження власної етнорелігійної самобутності та протидії надмірної централізації влади з боку держави, однак з іншого боку – регіоналізація пробуджує свідомість етносів, каталізує необоротні процеси щодо політичного самовизначення спільнот. З цієї точки зору, політичний курс ЄС на регіоналізацію слугує поштовхом до пробудження етнокультурної свідомості у регіонах та каталізатором до регіоналізму, який створює позитивний клімат для сепаратизму. Враховуючи те, що процеси сепаратизму та регіоналізації органічно пов'язані зі світовими та європейськими процесами інтеграції та глобалізації, де регіони як суб'єкти посідають одне з провідних місць, підкреслимо виняткову модерність цих двох взаємопов'язаних явищ.

Так, в сучасній Іспанії каталонці, баски та галісійці вважають, що вони

мають власну національну ідентичність, відмінну від іспанської. Безумовним аргументом у цьому їм служать часи Середньовіччя, коли, для прикладу, Каталонія мала суверенітет, уряд, закони, конституцію. Саме це дозволило їй стати однією з провідних держав Середземномор'я. У ХХІ столітті близько 71 % жителів країни становлять іспанці, 18 % – каталонці, 8 % – галісійці і 2,4 % – баски. Ці меншини, маючи, як і іспанці, свої етнічні риси, національну мову, територію, традиції та стародавню культуру, упродовж століть наполягали на відстоюванні прав своїх територій. Довгий час вони мали свої окремі королівства чи автономії (так звані «фуерос») у складі Іспанії. [5, с.164]. На сьогодні Іспанія складається із 17 автономій («Las Comunidades Autonomas»), які є нерівноправними між собою за обсягом автономних прав [90, с.78-79]. Конституція Іспанії (1978р.) увібрала у себе модерні на той час ідеї регіоналізації, адже пропонувала унікальну модель децентралізації, яка була зумовлена, в першу чергу, особливостями поліетнічної карти самої Іспанії, а з іншого боку, відобразила загальноєвропейську тенденцію регіоналізації, яка залишалась тоді ще в зародковому стані.

Двоїтий вплив регіоналізації на сепаратистський потенціал у етнорегіонах яскраво проявляється саме на прикладі іберійської моделі сепаратизму в іспанському варіанті. Розсіяність басків на території Іспанії та Франції має позитивний вплив для цілісного майбутнього Іспанії. Враховуючи те, що баски ніколи не мали власної держави і тому їх зараховували до народів "неісторичних" і приречених на поступову асиміляцію панівним на Піренейському півострові кастільським (іспанським) етносом [57, с.2], загальноєвропейська тенденція регіоналізації у цьому випадку сприяла задоволенню політичних вимог регіону. Тому, концепція «Європи регіонів», для Іспанії, як цілісної політичної конструкції, у випадку Країни Басків, зіграла, виключно, позитивну роль. У наслідок тенденцій регіоналізації політичні амбіції регіону виявились задоволеними. Саме відсутність, на наш погляд, історичного базису, золоті ери етносу та його

часткова розсіяність, у контексті тенденцій регіоналізації, дозволили створити несприятливий клімат для сепаратизму у регіоні, отримати нижчий рівень ідентифікації басків.

У 2016 році рівень сепаратистських настроїв басків різко зменшився. Так, згідно опитувань компанії «Sociómetro Vasco» тільки 19% жителів Країни Басків рішуче висловлюються в підтримку необхідності незалежності регіону, а два роки до того число прихильників сепаратизму складало 30%. Однак залишається велика ймовірність розвитку етнічного сепаратизму у регіоні, адже ще 30% заявили, що їхня позиція стосовно відокремлення «залежить від обставин». Таким чином, спостерігаємо зменшення тенденцій сепаратизації у регіоні, проте більше половини басків не погоджуються із сьогодишньою роботою центральних органів влади у Мадриді, а це у свою чергу може стати каталізатором сепаратизму [111].

Однак саме сучасні сепаратистські тенденції у Каталонії можуть, звісно, стати саме тими обставинами, які каналізують посилення національної ідентифікації басків. Каталонія це провінція, яка теж має автономний статус, каталонську національну мову в якості офіційної, а її відносини з центральним урядом регулюються окремою хартією. В останній редакції цього документа закріплено статус каталонців як окремої нації, а Каталонії – як держави. І якщо баски представляють собою прихильників соціальної модернізації в протестантському дусі, то каталонці представляють традиціоналістську і соціально-інтегралістську етнічну групу, яка презентує цінності доіндустріального суспільства епохи диктатури Франко. Із 2009 року в Каталонії проводяться неофіційні референдуми, на яких за відокремлення від Іспанії висловлюється значна частина учасників. Втім, бере участь у них, як правило, не більше половини населення [67, с.88-89].

За словами видання «La Nueva España», за незалежність у 2016 році готові були проголосувати 47,7% каталонців, 42,4% опитаних виступали за те, щоб лишитися у складі Іспанії, ще 8,3% опитаних не визначилися з відповіддю. Загалом, тенденція росту ідей сепаратизму у Каталонії останніми

роками була досить явною, адже ще у лютому 2015 року тільки 44,1% виступали за незалежність Каталонії [125]. Однак, результати референдуму 1 жовтня 2017 року виявились доволі неочікуваними, адже незалежність Каталонії у формі республіки підтримали близько 90% каталонців. Такий високий рівень підтримки незалежності зумовлений, насамперед, тим фактом, що явка населення склала тільки 43%, адже прихильники збереження політичного союзу з Іспанією, у більшості випадків, не брали участі у незаконному, з точки зору центрального уряду, референдумі [141]. У цьому контексті, звісно ж виникає питання про легітимність результатів голосування та законність їх імплементації.

У Каталонії важливим ресурсом сепаратизму є конструювання «давньої суверенної нації» при відторгненні тих традицій, які об'єднують поліетнічний регіон з Іспанією. Носії каталонської мови проживають також на Балеарських островах, на Півдні Франції, в Андоррі, але претензії на «воз'єднання нації» не знаходять підтримки в громадській думці цих місцевостей. До середини 1980-х років в ідентифікації переважав етнічний фактор, однак сьогодні багато дослідників надають каталонському сепаратизму ознак, швидше, регіонального. Сьогодні з 7,5 млн жителів автономії 65% вважають себе каталонцями, рідною каталонська мова є тільки для 35,6% жителів спільноти. Отже, каталонська ідентичність багато в чому конструюється, однак етнічний фактор стає кісткою для самоідентифікації спільноти [5, с.99-100].

Вплив регіоналізації на сепаратизм у Каталонії має відмінний характер від Країни Басків. Якщо в басконському варіанті концепція «Європи регіонів» сприяла зменшенню рівня національної ідентифікації та задоволенню політичних мотивів ідентифікації на наднаціональному європейському рівні, то у випадку із Каталонією, дана концепція сприяла посиленню національної ідентифікації та тенденції сепаратизації. Посилення політичної ролі Каталонії на рівні Європейського Союзу сприяли відновленню активної фази сепаратизму у регіоні. Регіоналізація відновила актуальність питань унікальної етноісторії та священної території, мови,

культури тощо. Звісно, не варто упускати також і політичні та економічні мотиви сепаратизму у регіоні.

Економічна потужність Каталонії та Країни Басків, самопозиціонування себе як «годувальника» Іспанії позитивно впливає на утвердження ідей самовизначення. Водночас економічна відсталість Галісії має негативний вплив на націоналістичні ідеї галісійців, оскільки в порівнянні з Каталонією та Країною Басків, Галісія не є достатньо економічно потужною для втілення ідеї про незалежність [3, с.209].

Етнічний сепаратизм в Каталонії як і в Країні Басків розвивається у напрямку сецесії. Каталонці сподіваються на утворення окремої держави, що змогла б об'єднати етнос в політичному плані. Однак, знову ж таки, на шляху стоять труднощі консолідації етносу. Каталонці Франції, Андори не проявляють активного політичного інтересу щодо можливості державного утворення свого етносу.

В іспанському варіанті сепаратизму етнічна ідентичність постає як комплекс уявлень про приналежність до конкретної регіональної групи зі спільними інтересами, що виникають у зв'язку із спільним проживанням, з функціонуванням в його межах політичних інститутів та ін. Процеси централізації та уніфікації національної держави виявилися не в силах нівелювати територіальні ідентичності Іспанії – вони підтримують різноманітність в єдності, в рамках єдиного політичного простору [40, с.164-166]. Його структурі нині відповідає Конституція країни, що юридично закріпила існування «держави автономій». Тим самим політична нація відмовилася від колишньої формули жорстко централізованого унітаризму, проголосивши врівноважуючі один одного принципи єдності і автономії. Основний закон надав провінціям, які мають територіальну, історичну, культурну та економічну спільність, право на самоврядування, однак навіть ці прогресивні ідеї децентралізації втілені у адміністративному поділі та політичному функціонуванні держави не є абсолютною формулою порятунку держави від процесів сепаратизації [63, с.174].

В XXI столітті в Європейському Союзі спостерігаємо появу нової форми державного устрою (крім традиційних унітарних і федеративних) – регіоналізованої. Це пояснюється, передусім, застосуванням принципів деконцентрації, децентралізації, регіоналізації та субсидіарності, які займають ключові місця в сучасному європейському врядуванні, а отже не можуть не відобразитись на сепаратистському потенціалі ЄС. Так, в рамках ЄС у 1984 році перша спільна конференція Співтовариства по темі “парламент – регіони” розробила рекомендації по створенню автономних регіональних органів і встановленню прямих контактів між ними і європейськими інститутами, що принципово змінило де-факто політичний статус окремих регіонів, в тому числі, автономних структур в складі націй-держав з високим етноконфліктним потенціалом та сепаратистськими настроями. Згодом, Європейський парламент ухвалив “Хартію Співтовариства з проблем регіоналізації” і “Хартію регіонів Співтовариства”. У них він закликав держави-члени, що вирізняються централізованою структурою, почати або продовжити процес регіоналізації, якому судилось принести потепління у відносинах центральних урядів та регіональних еліт [68, с.74].

У ЄС політичні амбіції малих етнонаціональних груп направлені на автономізм, а сепаратизм залишається крайньою небажаною практикою. Основна частка учасників етнічних рухів схиляється до культурної, соціальної та економічної автономії, залишаючись у складі політичної структури нації-держави, до якої вони інкорпоровані. Однак, винятками є радикальні угруповання цих рухів, як-от ЕТА в басків, ШНП в шотландців, які хочуть мати повну незалежність від Іспанії та Великої Британії.

Цікаву позицію з цього приводу займає М.Бієрі. За його твердженням, творення нових держав в рамках ЄС є малоімовірним у XXI столітті, однак сам рух за суверенітет і незалежність окремих регіонів буде ще довго залишатись важким питанням у відносинах в системі «ЄС – нація-держава – регіон». Автор прогнозує масштабний ріст відцентрових тенденцій в ЄС,

який буде проявлятися, насамперед, у рухах за автономію [102].

Цікаво, що рухи етнічного автономізму, часто визнають імовірність, а іноді й бажаність подвійної ідентичності – етнокультурної та політико-національної. Це пояснюється тим, що їм хотілося б бачити етнічну ідентичність в середині національної державної ідентичності, як от бретонського етносу у Франції, галісійського етносу в Іспанії тощо. Таким чином, визнається дуалізм історичної та політичної пам'яті (рідше культурної), роз'єднати який досить важко [77, с.146-148].

Піднесення етнічного націоналізму серед меншин у розвинених постіндустріальних державах зовсім не видається дивним. Варто пам'ятати, що перед нами образ зневаженої та пригнобленої спільноти, і завжди в цьому обвинувачується централізована нація-держава, її владна еліта. В таких випадках держава ніколи не буде мати слухності, адже поблажливе ставлення та мінімізація втручань буде причиною критики так само, як і грубе втручання.

Отже, у Європейському Союзі політичні амбіції малих етносів спрямовані швидше на автономії, а ніж на сепаратизм, адже основна частина учасників етнічних рухів воліє мати культурну, соціальну й економічну автономію, й далі застаючись у складі політичної та військової структури держави, до якої вони інкорпоровані. Так, сьогодні у Європі все частіше самовизначення розглядають в контексті економічної доцільності, і часто прагматизм випереджає націоналізм. Сепаратизм в ЄС існує, найчастіше, у стані статичної рівноваги, що викликано, насамперед, посиленням політичної ролі регіонів в європейських інституціях. Сучасні етнополітичні процеси у ЄС характеризуються великим впливом двох тенденцій світового розвитку: глобалізації та регіоналізації. Особливого значення регіоналізація, що втілилась у концепції «Європи регіонів», набуває у зв'язку з процесами європейської інтеграції, що вимагає вироблення спільних підходів до регіонального розвитку, застосування відповідних механізмів формування та

реалізації регіональної етнополітики на загальноєвропейському та національному рівнях.

2.2. Іберійська модель сепаратизму Каталонії (Іспанія)

Сепаратизм та, як наслідок його, сецесіонізм все ще залишаються актуальними факторами зміни політичної карти світу. Глобалізаційні процеси, часто, об'єктивно сприяють сецесіонізму. До причин цього, варто віднести, зменшення можливостей держави, як беззаперечного арбітра; диференційоване сприйняття глобалізаційних та інтеграційних процесів на національному, регіональному та місцевому рівнях, яке часто стає каталізатором відцентрових тенденцій; широке використання політико-правових, культурних та інших продуктів глобалізації в якості інструментів етнонаціонального відродження тощо.

В суспільній думці Каталонії до середини 2000-х років переважали настрої автономізму. Якщо порівнювати політичні кола останньої із партіями Країни Басків то каталонські еліти відзначались поміркованістю, готовністю до компромісів з центральною владою, а суспільство характеризувалось низьким рівнем радикалізації. Однак у 2006 році Парламент Каталонії прийняв нову редакцію Статуту автономії Каталонії (*Estatuto de autonomía de Cataluña*), що відзначався радикальною зміною курсу політичної еліти Каталонії. Так, у преамбулі Статуту каталонці проголошені нацією [115]. Це положення відверто суперечить діючій Конституції Іспанії, яка проголошує неділимість іспанської нації [105]. Прийняття нової редакції Статуту стало фундаментом активізації руху за відокремлення в Каталонії. З кінця 2000-х років каталонський націоналізм став все частіше виходити за межі легального поля законодавства Іспанії, а ідеї сецесіонізму стали популярними серед суспільства. Відтак, проведення референдуму 1 жовтня 2017 року було очікувано, адже обумовлювалось рядом об'єктивних причин. По-перше,

починаючи з 2009 року, в Каталонії періодично проводяться неофіційні референдуми, на яких за відокремлення від Іспанії висловлюється значна частина учасників. Втім, брало участь у них, як правило, не більше половини населення [67, с.88-89]. По-друге, починаючи з 2016 року зауважуємо ріст прихильників відокремлення в регіоні. Так, за словами видання «La Nueva Espana», за незалежність, в 2016 році, готові були проголосувати 47,7% каталонців, а 42,4% опитаних виступали за те, щоб лишитися у складі Іспанії, ще 8,3% опитаних не визначилися з відповіддю. Тобто, можна прослідкувати ріст ідей сепаратизму у регіоні, адже ще у лютому 2015 року тільки 44,1% виступали за незалежність Каталонії [125].

Економічний чинник сепаратизму у регіоні є одним із найважливіших. Каталонія, це один з найбагатших регіонів Іспанії, ВВП якого складає близько 19% ВВП всього Королівства, а цей показник дорівнює рівню розвитку столичному регіону – Мадрид. З цими показниками, жодним чином, не можуть зрівнятись інші потенційно вразливі до сепаратизму регіони держави, як от країна Басків, Галісія чи Наварра [99].

Р.Лінєра відзначає, останніми роками, перенесення уваги в каталонському питанні з етномовних відмінностей на економічні питання. Зокрема, на думку вченого, ідея про те, що різниця між внеском Каталонії і тим, які інвестиції вона отримує з іспанського уряду занадто велика, що в свою чергу, закономірно, викликало почуття претензій. В суспільстві розгорілась дискусія стосовно фіскального дефіциту Каталонії, як результату недофінансування соціального сектору. Каталонський уряд розглядає ситуацію як несправедливу, а результати окреслює у, відповідно, слабкій соціальній політиці, низькій ефективності сприянню економічного зростання тощо [128, с.259-262].

Загалом, на думку каталонського дослідника з Автономного університету Барселони М.Гінжуана, претензії каталонців стосовно економічної політики центральної влади почали активізовуватись, головним чином, після глибокого спаду іспанської економіки у 2009 році. Сподівання

на успішні реформи іспанського уряду були досить низькими, а ідея незалежності ставала все більш економічно обґрунтованою. Значне збільшення безробітних та загальне погіршення економічного становища каталонців сприяли політичній поляризації суспільства [121, с.56].

У разі сецесії, Каталонія, згідно з підрахунками Організації економічного співробітництва та розвитку, буде мати ВВП у розмірі 314 мільярдів доларів, що дозволить їй стати 34-ю, за величиною, економікою у світі. А ВВП на душу населення складе 35 тис. доларів, що зробить Каталонію заможнішою, ніж Італія чи Португалія [99]. ВВП ж на душу населення самої Іспанії, в сучасних її межах, у 2018 році, згідно із підрахунками видання «The Economist», складе трохи більше 30 тис. доларів [71, с.90]. Таким чином, статистично підтверджуємо вигідніші економічні позиції регіону, які, безсумнівно, стають одним із каталізаторів підвищення рівня тенденцій сепаратизму. Якщо провести паралелі економічної обґрунтованості рухів сепаратизму у ЄС, то внесок Каталонії в іспанську економіку, скажімо, вдвічі перевищує рівень Шотландії до Великобританії. Таким чином, можна стверджувати, що економічний чинник активізації сецесії у Каталонії займає лідируючі позиції щодо економічних факторів обґрунтування модерних європейських сепаратизмів.

Цікаво, що рухи сепаратизму часто виникають серед етнічних груп із відносно нижчим рівнем економічного розвитку регіону. У цьому випадку, як стверджує Д.Горовіц, економічний інтерес поєднаний з груповою стурбованістю за майбутнє етносу пояснює активізацію сепаратизму, однак, в більшості випадків, групова стурбованість (ірраціональне) переважає оцінювані економічні здобутки (раціональне) [123, с.236-238]. Хоча Каталонія відзначається високим рівнем економічного розвитку по відношенню до решти регіонів Королівства, однак внутрішні реалії нерівномірності економічного потенціалу різних частин регіону, сприяли посиленню тенденцій сепаратизму на рівні усєї Каталонії, адже саме західний, менш розвинений, регіон Каталонії став локомотивом руху

відокремлення.

На початку 2018 року в Іспанії почала виокремлюватись третя сторона Каталонсько-Іспанської кризи. В інформаційний простір потрапила ідея створення віртуального політико-територіального утворення під назвою «Табарнія». Ця назва стала продуктом компіляції назв двох найбільших каталонських міст – Таррагони і Барселони. Табарнія постала як територіальне утворення, що включає практично всю східну частину Каталонії. Проект «Табарнія» був створений як ефемерний проект з виключною метою популяризації територіальної цілісності Іспанії. Однак ідея була сприйнята противниками Каталонського сепаратизму, що проживають у цьому регіоні, як заклик до дій та схвальну позицію у Мадриді. Однією з вирішальних причин спротиву цього регіону каталонському сепаратизму став економічний фактор, адже територія Табарнії, як виявилось, накладається на карту найбільш розвинених регіонів Каталонії. Значна частина населення регіону швидко зайняла позицію осуду сепаратизму та виявила бажання, у разі імплементації результатів референдуму від 1 жовтня 2017 року, розпочати процес відокремлення від Каталонії і залишитися в складі Королівства Іспанії на правах автономії [130].

Співробітниця мадрридського Центру соціологічних досліджень Габріела Роспідє основну причину такого поділу Каталонії вбачає у абсолютно реальних, а не конструйованих, антагонізмах між ними, які сформувались під впливом різних чинників. На сході регіону зосереджено ділове та культурне життя Каталонії, її великі міста, фабрики та університети. Там проживає понад 75% населення області, виробляється близько 80% каталонського ВВП, а місцевий бізнес-структури пов'язані тісними зв'язками з іншими регіонами Іспанії. Варто підкреслити, що такій ситуації сприяли дії влади Каталонії, яка проводила політику опіки і дотування сільського заходу, де завжди зауважувались сильні сепаратистські орієнтації. Аргументом стало те, що зі східного регіону надходить в

каталонський бюджет понад 85% всіх зібраних податків, що абсолютно не сумісно із часткою видаткової частини бюджету. Регіональний принцип представлення у депутатському корпусі сприймається на сході Каталонії як несправедливий, адже він далеко не відображає демографічні показники окремих територій. Такий стан речей, дозволяє малонаселеним західним електоральним округам обирати ту ж кількість депутатів, що обирають в густонаселених східних [89].

У Каталонії важливим ресурсом сепаратизму є конструювання «давньої суверенної нації» при відторгненні тих традицій, які об'єднують поліетнічний регіон з Іспанією [79, с.167]. З огляду на це, важливим чинником активізації сепаратизму в каталонців є мовна ідентифікація. Хоча, носії каталонської мови проживають також на Балеарських островах, на Півдні Франції, в Андоррі, але претензії на «возз'єднання нації» не знаходять підтримки в громадській думці цих місцевостей. До середини 1980-х років в ідентифікації каталонців чітко переважав етнічний фактор, однак сьогодні багато дослідників надають каталонському сепаратизму ознак, швидше, регіонального. Однак, не можемо з цим погодитись у тій мірі, що етнічний ідентифікатор являється відчутно «затертим» показником в шкалі ідентифікацій жителів регіону.

Згідно з дослідженнями Інституту статистики Каталонії (Institut d'Estadística de Catalunya) мовний фактор ідентифікації каталонців не є визначальним у конструюванні ідеї сепаратизму. Так рідною мовою каталонську у 2003 році назвали 36.2% жителів регіону, а у 2013 – лише 31%. Однак такий спад мовної ідентифікації пов'язаний швидше із міжнародною міграцією, а ніж із інтенсивнішою інтеграцією регіону у Королівство. Так, іспанську мову назвали рідною у 2003 році 56,1% респондентів, а у 2013 – 55,1%, однак ідентифікація «інші мови» зросла із 4,4% у 2003 до 10,6% у 2013 (рис. 2.2.1) [127].

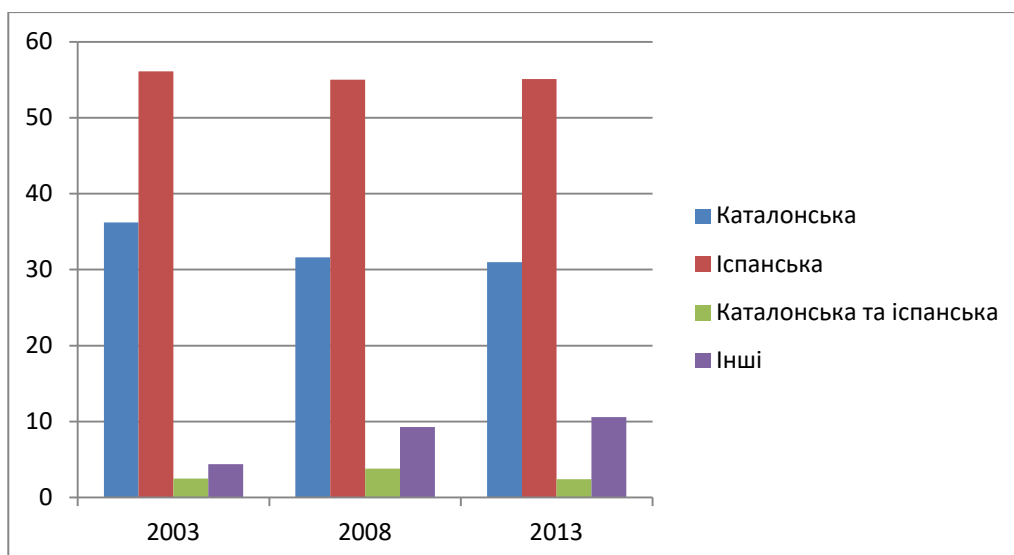

Рис.2.2.1. Співвідношення ідентифікацій рідної мови жителів Каталонії у 2003-2013 рр. (%) [127]

Однак загальне використання каталонської мови має значно вищі соціологічні показники. Так, у 2013 році каталонську мову звичною для себе визначили 36,3% респондентів, а іспанську – всього лиш 50,7% (рис. 2.2.2) [127]. Подібна ситуація говорить про наявність у суспільстві прихованих факторів ризику росту рівня мовної ідентифікації каталонців та активізації, на цьому фоні, сепаратистських тенденцій. Саме позитивний політико-економічний клімат та загальне національне піднесення регіону дозволили, залучивши мовний ідентифікатор, рекрутувати до табору прихильників сецесії більше число каталонців у 2016-2017 роках.

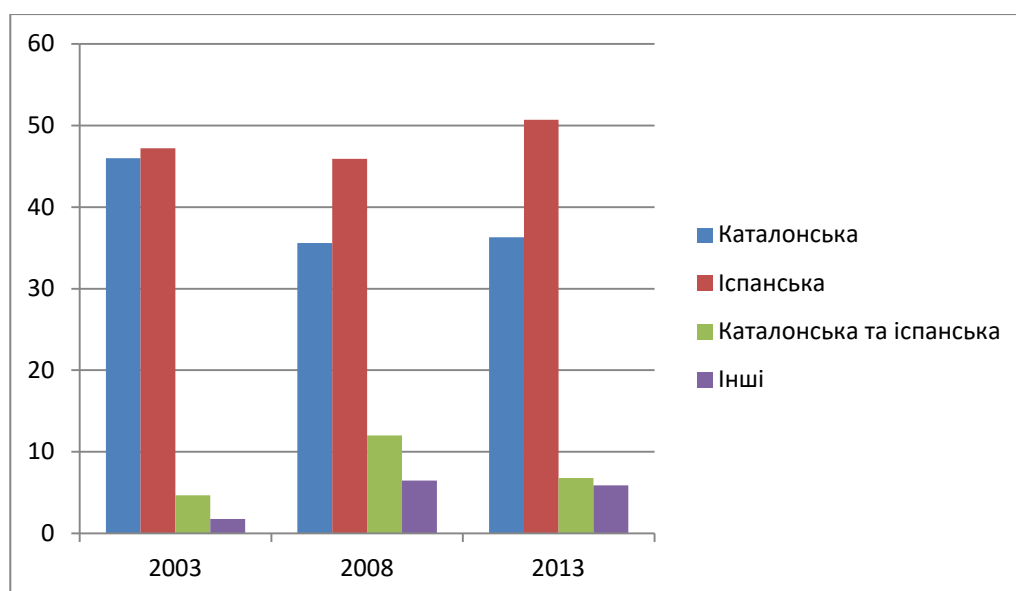

Рис.2.2.2. Співвідношення ідентифікацій звичної мови жителів Каталонії у 2003-2013 рр. (%) [127]

Етнонаціональні та економічні чинники активізації сепаратизму в регіоні відіграли двоїстий вплив. Якщо у 2016-2017 роках ці фактори дозволили провести референдум 1 жовтня 2017 року під гаслами відокремлення та отримати переконливу перемогу, то на початку 2018 року почали проявлятися відцентрові тенденції у вигляді проекту «Табарнія». Східні регіони, економічно більш успішніші, з вищим рівнем інтеграції в Іспанію та з природно нижчим показником етнонаціональної та мовної ідентифікації, почали проявляти скептичні настрої до імовірної сецесії та виявили бажання залишитись у складі Королівства (рис. 2.2.3).

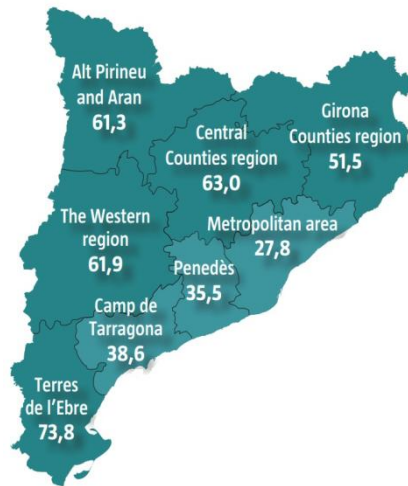

Рис.2.2.3. Використання каталонської мови як звичної в окремих територіальних районах Каталонії у 2013 році (%) [127]

Ще одним фактором сприяння активізації каталонського сепаратизму стала наявність політичної волі у владній еліті регіону. Так, на початку 2015 року, дві провідні націоналістичні політичні сили правого та лівого спрямування «Convergència Democràtica de Catalunya» та «Esquerra Republicana de Catalunya» та декілька дрібніших політичних партій демократів та соціалістів, об'єднались в коаліцію «Разом в підтримку “Так”» (Junts pel Sí). На регіональних виборах 27 вересня 2015 року альянс не здобув переконливої більшості, однак отримав 62 мандати із 135 (39,5%). Проте, важливо, що інша політична коаліція, яка теж підтримувала зміну політичного статусу Каталонії, розширення її суверенітету – Candidatura d'Unitat Popular отримала на цих виборах 10 мандатів (8,2%). За таких обставин, уніоністи в Парламенті Каталонії залишились у відчутній меншості, а сили політичних партій орієнтованих на сепаратизм отримали важелі впливу на маси та можливість пропаганди курсу на відокремлення [142].

Варто погодитись із твердженням Д.Марті, що вибори 2015 року в Каталонії стали де-факто референдумом про незалежність регіону, який отримав позитивний результат [129, с.107-108]. Хоча такий позитивний результат рух за незалежність отримав лише у вигляді мандатів в Парламенті

Каталонії, проте далеко не підтримку більшості населення регіону, однак ця перемога дозволила руху через парламентську трибуну частково легалізувати «дорожню карту» отримання незалежності та проголошення республіки, отримати легітимність в очах міжнародної спільноти тощо.

Так, уже 9 листопада 2015 року Парламент Каталонії прийняв резолюцію про початок створення незалежної держави у вигляді республіки. На формування органів влади та підготовку тексту конституції відводилось 18 місяців. В резолюції стверджувалось, що проголошення незалежності не буде підпорядковуватись рішенням іспанських органів влади, в тому числі і Конституційного суду, який в очах каталонців втратив легітимність тощо [140]. Саме з цього періоду розглядаємо активну фазу творення каталонської держави, яка однак виявилась не настільки монолітною в ідентифікації, як би це хотілось авторам резолюції.

Вибори в Парламент Каталонії 21 грудня 2017 року не стали для крила сецесіоністів переконливою перемогою, а швидше закріпили уже досягнутий результат на виборах 2015 року. Якщо у 2015 партії прихильні до ідеї відокремлення Каталонії отримали у Парламенті 72 мандати, то у 2017 році підтримка електорату виразилась у 70 мандатах. На виборах у 2017 році підтримку незалежності виразили у політичних платформах три партії: *Junts per Catalunya* – 34 мандати (21,6%), *Esquerra Republicana de Catalunya* – *Catalunya Sí* – 32 мандати (21,4%), *Candidatura d'Unitat Popular* – 4 мандати (4,4%). Основним опонентом сепаратистських ідей виступила політична партія *Ciutadans – Partit de la Ciutadania* – 36 мандатів (25,3%), яка активно користувалася гаслом «Каталонія – наша батьківщина, Іспанія – наша держава, а ЄС – наше майбутнє». Важливо, що найбільшу підтримку партія здобула в уже згаданому псевдо-регіоні «Табарнія» (особливо Барселоні) [113].

Подібна поведінка електорату на виборах до Парламенту Каталонії у 2017 році говорить про закріплення політичних позицій руху за незалежність регіону, однак, аж ніяк – не про ріст сепаратизму. В цьому контексті, слід

зауважити, що активність виборців у 2017 році склала 79% [113], а в 2015 – 76,7% [142]. Припускаємо, що значна частина пасивного електорату Каталонії є противниками сецесіонізму, їх політичний абсентеїзм обґрунтовується байдужістю до політичного життя автономії як суверенної структури, а основні сподівання ця частина електорату покладає на центральні органи влади у Мадриді. Саме тому, з нашої точки зору, незначний ріст активності електорату на виборах 21 грудня сприяв посиленню позицій уніоністів, а для табору прихильників відокремлення – став тривожним сигналом та змусив до активізації.

Активізація сепаратизму в Каталонії стала справжнім випробуванням для державного механізму Іспанії, однак адміністративний апарат справився із викликами, що зазіхали на цілісність країни. Центральні органи усунули виконавчу владу Каталонії, розпустили регіональний парламент а серед учасників та громадян регіону провели ряд «профілактичних» заходів. Таким чином, одне з основних завдань дорожньої карти сепаратизму XXI століття – легалізацію в очах центральної влади, та найважливіше, міжнародної спільноти – в Каталонії було провалено. Ідея каталонського сецесіонізму виявилась надто радикальною для широкого загалу міжнародної спільноти, цінності залишились незрозумілими. Більшість урядів держав-сусідів висловились в підтримку територіальної цілісності Іспанії, адже прецедент Каталонії поставив під сумнів не тільки безпеку та цілісність Іспанії, але й усієї Західної Європи та ЄС.

На початку березня 2018 року з табору сепаратистів зазвучали заклики до перенесення владних структур за межі держави задля продовження справи Республіки. Так, три основні партії руху відокремлення Каталонії (Junts per Catalunya, Esquerra Republicana de Catalunya – Catalunya Sí, Candidatura d'Unitat Popular) дійшли згоди щодо визнання К.Пучдемона президентом Каталонії в екзилі. Політичні структури Каталонії, які ймовірно будуть діяти у вигнанні, отримали назву «Брюссельський вільний простір» (Espacio libre de Bruselas). Цікаво, однак, що функції органів влади у вигнанні, згідно

домовленостей, будуть обмежені виключно політичною сферою та стосуватимуться швидше сприяння політики становлення Республіки та інтернаціоналізації дискурсу щодо питання незалежності Каталонії [112].

Зміна стратегії досягнення кінцевої цілі табором сецесіоністів говорить про політичну безкомпромісність Мадриду та неочікувану реакцію частини густонаселених східних регіонів Каталонії, що висловили стурбованість діями Женералітату. Політична еліта сепаратистських сил Каталонії, у світлі жорсткої реакції центральних органів влади Іспанії та світового несприйняття, обрала курс на відтермінування реалізації суверенітету Республіки. Саме інтернаціоналізацію дискурсу стосовно обґрунтованості права каталонців на самовизначення в рамках незалежної держави, з нашої точки зору, на даному етапі руху відокремлення, визнано пріоритетним завданням.

Отже, теперішня активізація сепаратизму в Каталонії є об'єктивним явищем та сягає своїм корінням кінця 2000-х років, коли каталонський націоналізм став все частіше виходити за межі легального поля законодавства Іспанії, а ідея відокремлення стала популярною у суспільстві. Рух прихильників незалежності обґрунтовує своє право на відокремлення історико-культурними факторами розвитку регіону. Каталонія – це регіон з давньою історією, в тому числі, як незалежної держави. Це регіон із самобутньою культурою та звичаями, а наявність власної мови тільки підсилює ідентифікацію місцевих жителів. Ще одним каталізатором розвитку сепаратизму в Каталонії стало економічне становище регіону, його успіхи у порівнянні із загально іспанськими показниками. Однак, на фоні активізації сепаратистських тенденцій мовний та економічний фактор зіграли у Каталонії подвійну функцію. Так, з одного боку регіональні націоналісти скористались рівнем мовної ідентифікації жителів заходу Каталонії та високими економічними здобутками східних регіонів, а особливо двох найбільших каталонських міст Таррагони і Барселони. Однак, з іншого боку, відносно нижчий рівень етнолінгвістичної ідентифікації так званої

«Табарнії» та переважно аграрна економіка західної Каталонії сприяли посиленню настроїв несприйняття жителями східних регіонів ідеї сецесії, тісній консолідації частини політичних кіл регіону із центральними органами влади Іспанії. Це проявилось також у результатах виборів у Парламент 2017 року, коли кількість мандатів політичних партій орієнтованих на незалежність Каталонії зменшилася, у порівнянні із виборами 2015. Ця ситуація, з нашої точки зору, сприяла тому, що Мадрид, на сьогодні, зміг зайняти, в питанні каталонського сепаратизму, абсолютно безкомпромісну позицію. Жорстка реакція центральних органів влади змусила прихильників відокремлення регіону призупинити становлення Республіки та зосередитись на інтернаціоналізації дискурсу заради отримання міжнародної підтримки.

2.3. Сепаратизм в Шотландії та Північній Ірландії (Сполучене Королівство)

Об'єднання Шотландії з Англією продиктоване пануванням з початку XVII століття шотландських Стюартів. А у 1707 р. відбулось об'єднання парламентів, і ця дата вважається народженням «справжньої» унії. Така довготривалість політичного союзу, начебто, свідчить про монолітність Сполученого Королівства. Однак, ще з часів римського панування, Каледонія завжди вважалась територією вільною, а племена, що її населяли, римляни характеризували як неприборкані. Ці території були відділені Адріановим валом від решти острова. Символічно, однак, у XXI столітті Адріанів вал знову став межею. У 2016 він розділив острів Велика Британія на прихильників виходу Сполученого Королівства з ЄС та противників цього процесу. Сучасні політичні процеси в Шотландії говорять про значні невизначеності майбутнього, тому, очевидно, що ідея відокремлення регіону повертається у політичну реальність.

У Сполученому Королівстві не тільки Шотландія претендує на відокремлення. Більш активними діями відома інша історична провінція держави – Північна Ірландія (Ольстер). Радикально налаштовані жителі цього регіону нерідко вдавались до рішучих, ба навіть, терористичних, заходів. Якщо заглибитись в історію, то передумови цього конфлікту варто шукати ще у XII ст., коли англійці вперше спробували завоювати Ірландію. А з XVII ст. починається колонізація англійцями та шотландцями. Саме північно-східна частина острова починає, з цього періоду, відчувати жорстку дискримінаційну політику центру по відношенню до місцевого населення з одночасною, всебічною, підтримкою колоністів. Так, скажімо, землі якими володіли католики у регіоні в цей період скоротились із 60% до 20% [143, с.80].

Етнічний сепаратизм ірландців є відмінним за своєю суттю від шотландського. Важливу роль тут відіграє релігійна відмінність між Ірландією (католицькою) та Британією (протестантською). Північна Ірландія виявилась територією де зійшлись католицизм та протестантизм, саме тому у цьому регіоні значну частину населення охоплюють обидві гілки. Таким чином, етнічна самосвідомість ірландців переплелась із релігійним фанатизмом, який часто отримував поштовх ззовні. Зокрема, розглядаючи етнічний конфлікт в Ольстері, варто відзначити давню традицію збройної боротьби регіону за незалежність.

Шотландські та ірландські відносини із Лондоном також відмінні. Це варто брати до уваги, адже ці відносини мають абсолютно різне історичне підґрунтя – від «мирного союзу» вигідного для обох, до насильницької інкорпорації. Шотландські еліти зберегли безліч привілеїв, в той час, як ірландська аристократія потерпала від англійського засилля. В конфесійному плані основною релігійною громадою є пресвітеріанська Церква Шотландії, в той час як у Північній Ірландії поширений католицизм та англіканство. Цікаво, що більшість прихильників збереження Північної Ірландії у складі Сполученого Королівства є нащадками шотландських переселенців.

Сьогодні шотландська ідентичність нараховує щонайменше 300 років. Виокремлення шотландської самості пов'язують з різними інституціями, однак усі погоджуються, що основну роль відіграли три: шотландська церква, шотландське право та шотландська освіта. І навіть зараз, шотландці взаємодіють із цими інституціями, та вбачають у них основні підвалини свого минулого, теперішнього та майбутнього [144, с.13].

Загалом, шотландський сепаратизм не укладається в типову схему етнічних націоналізмів, адже важко говорити про залишкову ностальгію за «великими часами» у свідомості шотландців. Шотландці отримали широту прав і можливостей зразу ж після об'єднання, а з часом їх права тільки більше окреслювались та розширювались. Про відкрите протистояння чи терористичну діяльність радикалів, як от у питанні із Ольстером, також, не можемо говорити. Мовне питання, також, не стоїть, адже приклад Ірландії, де були вимоги відродження етнічної мови, говорить про відсутність перспектив у цьому напрямі (кельтська мова не змогла повноцінно відродитись у Ірландії). Однак, Шотландія зберегла, поряд з англійською спадщиною, свою відмінну ідентифікацію, і сучасні реалії тільки підкреслюють ці відмінності. Основною небезпекою сьогодні, на наш погляд, є відмінне бачення політичного майбутнього Шотландією та Північною Ірландією з одного боку та рештою Сполученого Королівства – з іншого.

На референдумі 1997 р. за розширення прав регіону (утворення Шотландського парламенту) проголосувало 71% шотландців. Перші ж вибори до парламенту відбулись у 1999 [10, с.286].

У 2014 році пройшов референдум з питання виходу Шотландії із Сполученого Королівства. За результатами референдуму в усіх 32-х шотландських регіонах, «Ні» незалежності висловились близько 55% виборців, «За» – 45%. Важливо, що ідея незалежності отримала перемогу тільки у чотирьох округах із 32-х [147].

Шотландці ідуть шляхом вимоги розширення прав, а кінцевим пунктом, безсумнівно, є сецесія. Однак, сьогодні все ще не спостерігається

необхідної підтримки ідеї відокремлення, проте відсоток прихильників сепаратизму характеризується незначним зростанням. Так, опитування, проведене компанією YouGov у серпні 2016 виявило у суспільстві Шотландії незначну перевагу ідеї збереження звичного статусу регіону. Підтримали ідею незалежності Шотландії 46%, решта – 54% висловились проти [146]. А вже у квітні 2019 року «так» незалежності Шотландії сказали 49% опитаних, проти – 51% [148].

Залишається велика ймовірність того, що наступний референдум з питання незалежності Шотландії відбудеться у недалекому майбутньому, адже жителі Сполученого Королівства на референдумі 23 червня 2016 року, що отримав назву «Brexit» (скорочення від англ. «Britain + exit»), проголосували за вихід із ЄС, наперекір позиції шотландців, хоча звичайно із невеликою перевагою (51,9% – за вихід з ЄС та 48,1% – за збереження членства у ЄС, при явці 72,2%) [116].

Досвід ж Північної Ірландії у референдумах про відокремлення мізерний. Вперше такий референдум було проведено у 1973. Однак результати виявились важким ударом по авторитету ірландських націоналістів та Ірландської Республіканської Армії (ІРА), адже підтримали таку ідею всього 1,1% населення, в той час як за збереження статус-кво, у межах Сполученого Королівства, віддали свої голоси 98,9% виборців [165]. Однак, сьогодні ситуація не настільки однозначна. У 2018 році опитування, проведене компанією Lucid Talk для ВВС, показало, що 45% людей у Північній Ірландії хотіли б залишитися у складі Сполученого Королівства, тоді як 42,1% висловились за входження в Ірландію і, відповідно, 12,7% – не визначились [119].

Як уже зазначалось, ключовою датою у історії англо-шотландських відносин став 1999 рік, коли розпочалась автономізація регіону, який у Британії отримав назву «деволюція» (англ. «передача повноважень»). Сьогодні Шотландія має парламент та уряд на чолі із першим міністром. Сучасну політичну реальність в Шотландії творять, в основному,

прихильники автономізму та відокремлення [10, с.286-287].

У Сполученому Королівстві деволюція досягла свого політичного апогею, коли було створено регіональні представницькі органи – Парламент Шотландії (Scottish Parliament) та Національну асамблею Уельсу (National Assembly for Wales), яким від центру було передано низку владних повноважень (передусім були передані компетенції у вирішенні проблем соціального розвитку – освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення тощо). У 2016 році повноваження Парламенту Шотландії відчутно збільшились. Новим законом (Scotland Act 2016) центральний уряд розширив компетенцію Парламенту Шотландії, додавши повноваження щодо обмеження швидкостей руху транспорту та регулювання сфери азартних ігрових автоматів, право встановлення власних податкових ставок, право на регулювання соціального забезпечення, регулювання акцизів на повітряні перевезення та ліцензування індустрії видобутку нафти й газу тощо [145].

Сьогодні Північна Ірландія також має свій парламент (Northern Ireland Assembly) та виконавчий орган (Northern Ireland Executive). До компетенції парламенту входять питання охорони здоров'я, освіти, місцевого управління, житлового будівництва, економічного розвитку, охорони навколишнього середовища, сільського та лісового господарства, спорту та мистецтв. Однак, прийняті акти потребують схвалення королеви [97]. Таким чином, повноваження парламенту Північної Ірландії є більш обмеженими у порівнянні із Парламентом Шотландії, однак це і не дивно, адже у свідомості британців цей регіон завжди залишався «пороховою бочкою» держави.

Політикою деволюції центральна влада блокує політичну інституціоналізацію сепаратизму у регіонах (насамперед у Шотландії та Північній Ірландії) [34, с.104-105]. Зниження політичної напруги шляхом часткового задоволення вимог політичних еліт регіонів – цей механізм показав себе дієвим у Сполученому Королівстві. Однак, варто пам'ятати, що загальні тенденції у Європейському Союзі до регіоналізації політичних суб'єктів об'єднання значно покращували діалог між центром та регіонами у

Сполученому Королівстві. Проте, доволі складно спрогнозувати ефективність такого діалогу у разі зміни зовнішніх обставин.

Парадокс деволюції, як зазначає український дослідник С.Білоножко, полягає у тому, що така політика робить усе більш сумнівною присутність депутатів від Шотландії у Лондоні. Залучення шотландських парламентарів до справ британських та відсутність такої опції у протилежної сторони, на думку автора, ставить під сумнів справедливість даної моделі. У такому випадку, слушно зауважують, що Шотландія своєю самоправністю може блокувати курс центру, при цьому залишаючись повноцінним суб'єктом із усіма доступними благами. У цьому випадку, за правильно розставленими акцентами, ідея проведення наступного референдуму за незалежність Шотландії може отримати більше схвальних відгуків у британському суспільстві [10, с.287].

Політичні кола Британії сподіваються утримати Шотландію. Саме тому, стараються іти, у межах політики деволюції, на все більші поступки для досягнення компромісу. Професор політології та державної політики університету Стерлінга П.Керні зауважує, що деволюція і надалі буде частиною політичного життя Шотландії, навіть, без становлення незалежності [104, с.9]. Хоча, результати референдуму 2014 року у Шотландії виявились провальними для індепендентів (55% проголосували проти відокремлення [149]), однак політична кампанія показала усю повноту загрози сецесії регіону. Безпрецедентний розмах кампанії в підтримку відокремлення, яка була розгорнута у медійному просторі Шотландії, мережі інтернет та просто на вулиці вражав. Відбулась різка поляризація суспільства регіону, що є основною небезпекою у питанні сепаратизму, адже відсутність підвалин взаєморозуміння слугує каталізатором політичних конфліктів.

Не може не захоплювати рівень верховенства права, адже навіть за такої поляризації суспільства та незначного відриву рух відокремлення визнав результати та прийняв їх за належне. Алекс Салмонд, шотландський Перший міністр, закликав всіх шотландців прийняти демократичний вердикт

народу Шотландії. Референдум став тріумфом демократичного процесу і політичної участі. А.Салмонд подав у відставку, та слушно зауважив: «Для мене, як лідера, час майже закінчився, але для Шотландії кампанія продовжується, і мрія ніколи не помре» [98].

Хоча для прем'єр-міністра, Д.Камерона (2010-2016), референдум у Шотландії став перемогою, однак наступний, не менш претензійний, референдум про вихід Сполученого Королівства із ЄС, – поразкою. Маємо визнати, що результати Brexit поставили більше питань, а ніж дали відповідей. І одне з них – яке майбутнє обере для себе Шотландія та Північна Ірландія? Шотландці, як відомо, є прихильниками європейської угоди, що продемонстрували навіть результати даного референдуму. Тільки три регіони Сполученого Королівства висловились на користь членства в ЄС: Шотландія, Північна Ірландія та Лондон (рис.2.3.1). Якщо не враховувати столицю, то саме регіони етнічної нестабільності і висловили свою, відмінну від решти держави, думку. Хоча відрив виявився мізерним, однак не можна упустити ймовірності у майбутньому, при збереженні загальних настроїв у державі, об'єднання шотландців уже довкола не тільки етнічної окремішності, але і відмінного бачення політичного шляху розвитку у складі Європи регіонів. Такий розвиток подій є доволі реальним, особливо якщо врахувати довгу історію шотландських референдумів, результати яких постійно збільшують прірву з національною державою. Більше того, Шотландія уже пройшла довгий шлях політизації етнічності, та має власні політичні органи, повноваження яких зростають.

Рис.2.3.1. Результати референдуму щодо членства Сполученого Королівства в ЄС 23 червня 2016 року [118]

Сьогодні у Шотландії беззаперечним лідером у політичному просторі є Шотландська національна партія (SNP). На виборах до Шотландського парламенту у 2016 році ця політична сила здобула переконливу перемогу у 46,5% голосів виборців. Предметно, що Шотландська лейбористська та консервативна партії отримали тільки 22,6% та 22% відповідно [152]. На місцевих виборах в Шотландії у 2017 році SNP знову зайняла перше місце з результатом 32,3% голосів [120].

У Північній Ірландії ситуація дещо відмінна, адже на останніх виборах до місцевого парламенту у 2017 перемогу (28,1%) здобула партія DUP (Democratic Unionist Party), яка ідентифікує себе із британською ідентичністю та виступає противником возз'єднання регіону із Ірландією. Однак, другою у рейтингу партій виявилась радикально налаштована SF (Sinn Fein) із

результатом 27,9% [150]. Такий невеликий відрив двох партій з абсолютно відмінним баченням політичного майбутнього регіону говорить про конфронтацію та значну фрагментарність суспільства. Подібного роду конфронтація може спровокувати політичний конфлікт із високим порогом компромісу.

Фрагментарність політичних уподобань у регіонах є вагомим чинником сучасних взаємин із Лондоном та дає центру надію на розпорошення руху незгодних. Така електоральна карта відображає як самоусвідомлення своєї унікальності, так і збереження зв'язку із політичними реаліями Сполученого Королівства. Однак, не варто ігнорувати той факт, що сьогодні найбільш популярна політична сила у Шотландії схиляється до незалежної Шотландії, яка беззаперечно повинна залишитись у ЄС. А друга за популярністю політична сила у Північній Ірландії є частиною загально ірландської партії та асоціює себе перш за все із Белфастом та Дубліном, а вже потім з Лондоном. Саме тому, після результатів Brexit у 2016 році, центральній владі потрібно всерйоз взяти до уваги категоричне «ні» виходу із ЄС Шотландії та Північної Ірландії.

Сучасний Перший міністр Шотландії та лідер SNP Нікола Стерджен висловила бажання провести новий референдум у 2021 році. Звісно, позиція Даунінг-стріт є незмінною, мовляв, шотландці зробили свій вибір у 2014 році. Однак, лідери шотландських індепендентів незгодні із цим та мотивують свої вимоги результатами Brexit у регіоні. Питання незалежності Шотландії може стати тим буфером, який зупинить Brexit та не дасть усій країні канути у новий період «політики ізоляції». «Ми маємо сьогодні можливість зупинити Brexit для всього Сполученого Королівства – і ми повинні скористатися цією можливістю» – зауважила в одному з інтерв'ю Н.Стерджен [157].

Реакція політичних еліт Північної Ірландії була тотожною. За словами Деклана Кірні (голова партії Шинн Фейн) результати Brexit різко змінили політичні обставини, тому партія буде вимагати проведення референдуму

стосовно возз'єднання регіону із Ірландією [151].

Цікаво, що політичні еліти Північної Ірландії висловлювали думки стосовно необхідності спільного обговорення із лідерами Шотландії політичного майбутнього обох суб'єктів Сполученого Королівства. Мартін Макгіннесс, заступник Першого міністра Північної Ірландії та один із лідерів Шинн Фейн (SF), зауважив що «SF буде шукати термінової зустрічі з ірландським урядом, європейськими інституціями, а також, колегами в Шотландії, щоб обговорити майбутні дії в інтересах усіх наших людей» [117]. Такі сподівання передбачувані, адже обидва регіони опинились в опозиції до загальнодержавного вердикту населення. Тісна кооперація малоймовірна, адже регіони надто відмінні за багатьма аспектами, однак таку широку коаліцію політичних еліт двох регіонів у питаннях тиску на центральну владу не варто остаточно відкидати із політичних прогнозів щодо переговорів по Brexit.

Згідно із опитуванням Ipsos MORI (King's College London Polling Club) що було проведене у лютому 2019 в Сполученому Королівстві, 36% британців заявили, що хотіли б, щоб Північна Ірландія вирішила залишитися в Королівстві, тоді як 18% вважають за краще, щоб вона приєдналася до Ірландії; ще 36% сказали, що вони не проти, і 9% не визначились [134]. У 2018 подібне опитування проводили Panelbase. Тоді, опитування виявило, що 43% жителів Сполученого Королівства приймуть відокремлення Шотландії, як «частину ціни» Brexit, у порівнянні з 35%, які виступатимуть проти цього, решта 22% – не визначились. Цікаво, що схожі результати було отримано на тотожне запитання щодо Північної Ірландії: 45% – «так»; 31% – «ні»; 24% – «не визначились» (рис.2.3.2) [132].

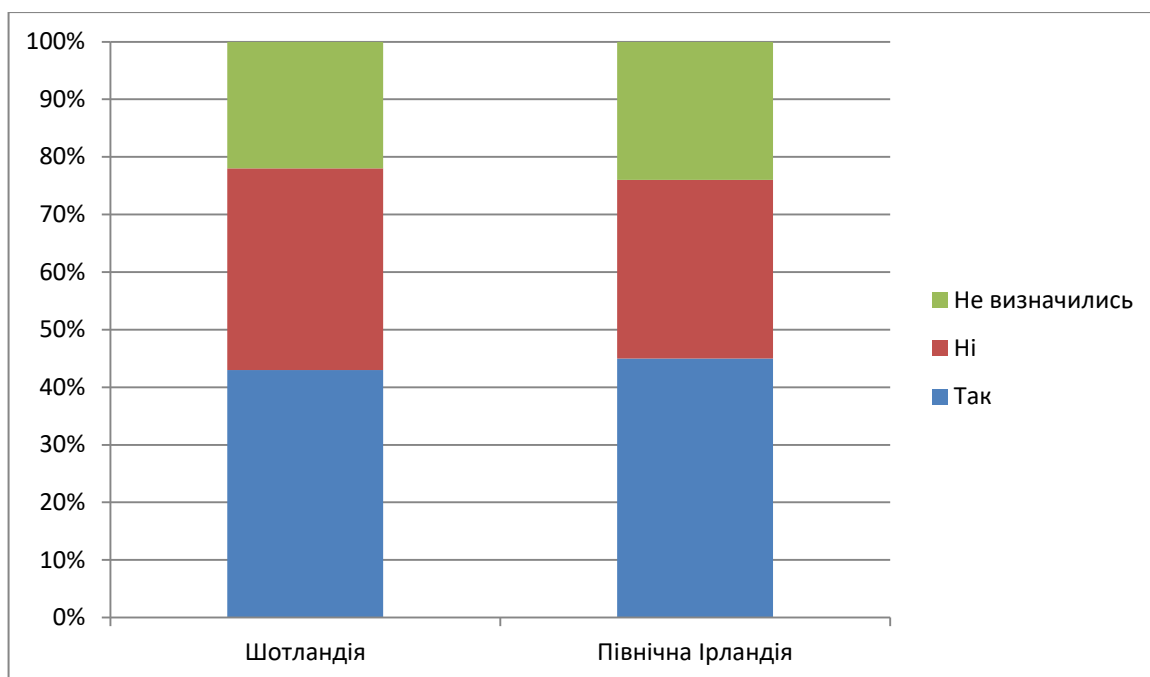

Рис.2.3.2. Результати опитування Panelbase у 2018 році, де було поставлено питання: «Чи приймуть жителі Сполученого Королівства відокремлення Шотландії / Північної Ірландії як «частину ціни» Brexit?»
[132]

Сьогоднішня невизначеність із процесом виходу Сполученого Королівства тільки шкодить порозумінню із регіонами ймовірної нестабільності. Експерти озвучують ймовірні втрати держави від розриву із ЄС, однак варто взяти до уваги, що економічна ситуація сьогодні куди краща у Шотландії, у порівнянні із Північною Ірландією. Так, згідно із даними Economic Statistics Centre of Excellence (ESCoE) за перший квартал 2019 року економіка Шотландії зросла на 2%, в той час, як Північна Ірландія змогла досягти зростання на 0,7% (середній показник у Сполученому Королівстві складає 1,5%) (рис.2.3.3) [108]. Північна Ірландія в економічному плані у порівнянні із Шотландією виглядає менш самодостатнім регіоном. Її частка у ВВП Сполученого Королівства, як і темпи зростання, одні з найменших серед регіонів держави. Однак, такі показники аж ніяк не применшують можливості регіону до відокремлення, адже якщо Шотландія орієнтується на модель сецесії (відокремлення із метою створення власної держави), то

Північна Ірландія – на ірредентизм, тобто возз'єднання із Ірландією. Саме тому, відсутність економічних мотивів відокремлення не має розглядатись як запобіжник, чи стримуючий елемент, навпаки, у реаліях Північної Ірландії цей фактор взятий на озброєння як ознака «некомфортних умов» господарювання для регіону в межах Сполученого Королівства. Основний аргумент стосується доцільності об'єднання острова, що усуне багато стримуючих нюансів у співпраці обох його частин.

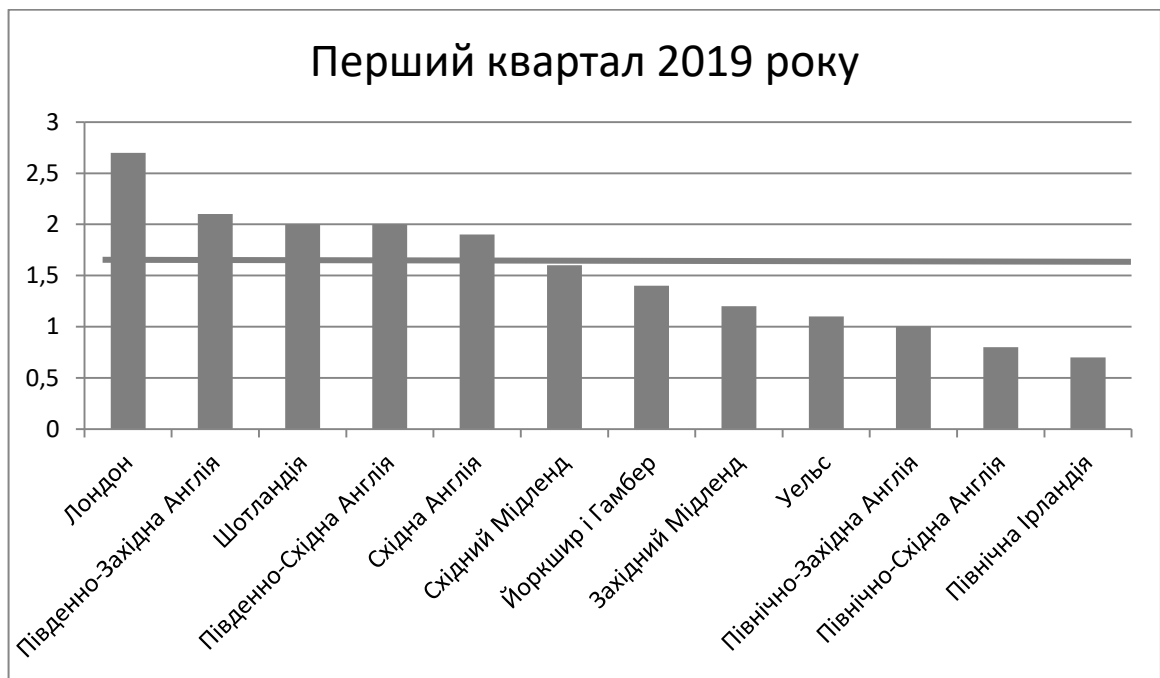

Рис.2.3.3. Зростання економіки Сполученого Королівства за перший квартал 2019 року (за регіонами) у, на основі даних Economic Statistics Centre of Excellence (ESCoE) [108]

Ольстерська проблема постала як складне переплетення етнічного сепаратизму у поєднанні із конфесійним фактором. У Північній Ірландії ситуація завжди характеризувалась, неформально, двосторонньою участю у питанні взаємин із центром. Так, етнічна меншина (ірландці) поділились за конфесійною складовою на протестантів, які в основному були нащадками британських та шотландських колоністів, однак вважають себе ірландцями, та традиційних ірландців-католиків. Така ситуація ускладнює процес консолідації етнічної групи та суттєво підриває можливості політичного

об'єднання острова Ірландія. У Шотландії ж конфесійний чинник менш відчутний.

Етнічний сепаратизм Північної Ірландії з самого початку розвивався у дусі ірредентизму, тобто намагання приєднатися до решти Республіки Ірландія. Однак, саме великий вплив, власне, британського населення у регіоні та ірландців-протестантів (нащадків британських колоністів) значною мірою стає на заваді втілення ідей ірландських націоналістів. Близько чверті населення сучасної Північної Ірландії бажає залишити Сполучене Королівство, що є досить невеликим показником для значних зрушень та легітимізації на міжнародній арені. Північна Ірландія, як і Шотландія залишаються складними питаннями сучасної британської політики.

За результатами аналізу політичної ситуації, Шотландія та Північна Ірландія сьогодні залишаються складним питанням внутрішньої та зовнішньої політики Сполученого Королівства. Так, скажімо, сьогодні Шотландії притаманні: високий рівень згуртованості політичних еліт, сприятливе економічне зростання, ріст підтримки ідеї відокремлення, високий рівень легальної політичної самоврядності тощо. Шотландія відзначається особливою активністю по відношенню до питання бачення політичного майбутнього регіону. На референдумі щодо виходу Сполученого Королівства із ЄС Шотландія, також, показала найвищий рівень підтримки союзу. Однак, Північна Ірландія за рядом показників випереджає Шотландію. Так, скажімо, цей регіон відзначається високим рівнем етномовної ідентифікації, нижчий показник конфесійної роздробленості тощо. Наявність довгої історії кровопролитної боротьби за відокремлення та тісних зв'язків із політичними партіями Ірландії вимагають прискіпливої уваги до Ольстеру з боку Лондона.

Отже, сепаратистські тенденції у Сполученому Королівстві проявляються головним чином у двох регіонах – Шотландії та Північній Ірландії. Етнічний сепаратизм ірландців є відмінним за своєю суттю від шотландського. Так, важливу роль в Ольстері відіграє релігійна відмінність

між Ірландією (католицькою) та Британією (протестантською), тому етнічна самосвідомість ірландців переплелась із релігійним фанатизмом. Шотландія, також, відзначається певним рівнем роздробленості релігійних вподобань, однак, загалом, шотландська церква згуртовує регіон, вказує на його самобутність та унікальність. Значна фрагментарність поглядів в Північній Ірландії є стримуючим елементом до відокремлення регіону, адже слугує бар'єром до досягнення необхідного рівня згуртованості та внутрішнього порозуміння. Чого не скажеш про Шотландію, адже процес деволюції, тут, розширює повноваження автономії регіону з кожним роком. Шотландці, як і ольстерці, висловлюють зовсім інші думки стосовно майбутнього політичного та економічного розвитку власних регіонів, а ніж центр, що у поєднанні із високим рівнем політизації етнічності створює ризик їх відокремлення. Таким чином, результати проведеного аналізу стверджують про підвищений рівень небезпеки відокремлення, в першу чергу, Шотландії. Однак, зауважимо, що у питанні політичної інституціоналізації сепаратизму у Шотландії та Північній Ірландії, сьогодні вирішальну роль відіграють активність політичних еліт регіонів. Саме тому, мінімальний поріг переваги тільки підкреслює серйозність ситуації та обумовлює потребу негайної уваги до Шотландії та Північної Ірландії з боку Лондона.

2.4. Актуалізація дискурсу сепаратизації Корсики, Бретані, Фландрії та Валлонії (Франція, Бельгія)

«Єдина і неподільна Французька Республіка» – це поняття, народжене революцією 1789 року і до цих пір визначає адміністративно-територіальний і, до певної міри, національний устрій Франції. Такий яacobінський підхід до держави означає повну централізацію управління з максимальним зосередженням влади в Парижі, відсутність адміністративно-територіального

поділу за етнічною ознакою, злиття поняття громадянства з поняттям національності тощо.

Зусилля централізованої держави привели до повальної «франкізації» національних меншин, самотність і культурно-лінгвістичні особливості яких, ніколи не визнавалися. Жертвою подібної асиміляційної політики став і французький департамент Корсика.

Загальне число корсиканців на 2012 становило близько 316 тис. чоловік. З них тільки 72% населення – корінні жителі, інші ж іммігранти з Алжиру та інших колишніх французьких колоній або іноземні робітники. Згідно статистики корсиканці втрачають свою «чистокровність». Велика частина корсиканців укладають шлюби з жителями континентальної частини країни, кар'єру вони роблять у Франції. Таким чином, кордони етносу «розмиваються», однак етнічний сепаратизм на Корсиці залишається кричущим фактом безпорадності Франції у політиці щодо національних меншин держави [114]. Терористичні акти на початку 1991 року відродили, особливо в Парижі, забутий страх, щодо корсиканського знаку «R», що став таким же зловісним символом насильства, як «ІРА» в Ольстері і «ЕТА» в Країні Басків. Актуалізація сепаратистського руху на Корсиці аж ніяк не відмінила старого закону кланового співіснування, за яким продовжують жити мафіозні спільноти регіону. Такого роду кланове мислення що виправдовує порушення закону за необхідності, породило, в свою чергу, насильство. В підсумку, на Корсиці, сьогодні, має місце небезпечна суміш етнічного та кланового самоусвідомлення [65, с.115].

Боротьба з французами розпочалась ще у XVIII столітті, коли на острові почалася війна за незалежність. Спочатку була проголошена монархія, потім – республіка. Однак, коли Франція надала корсиканцям ті ж права, що і жителям континентальної Франції (1789р.), рух за самовизначення пішов на спад. Присутність французької влади на Корсиці завжди характеризувалась явним безсиллям перед місцевими звичаями та клановим суспільством, які численним мандрівникам або французьким

управлінцям бачились більше екзотичними, себто відмінними від французьких та континентально-європейських устоїв життя, однак близькими до італо-сицилійських мотивів. Так, на початку XIX століття один із французьких комісарів зазначав: «Іноземець, потрапивши сюди, неодмінно питає, де він знаходиться – у Франції чи в Африці, і чи можуть закони однієї з найбільш цивілізованих націй, підійти до агресивних звичаїв народу, що живе в горах». Варто відзначити і те, що своїми діями французька влада іноді ставила під сумнів здатність ефективно управляти такими складними етнотериторіальними спільнотами, як корсиканці [65, с.117].

Париж довгий час розглядав Корсику як звичайну колонію, тому ставлення було направлене на визиск, а місцевий етнос розглядався як дещо ворожа спільнота. З цього приводу, навіть Наполеон I, який був корсиканцем, зайняв таку ж позицію – на острів направлялись французькі чиновники, що тримали місцеве населення, часто, в терорі, підтримували практики депортацій та розправ над корсиканцями. У економічному плані, Франція намагалась зробити Корсику повністю залежним від зовнішніх поставок товарів островом (так, для корсиканських товарів були встановлені високі митні збори, а для імпортованих на острів французьких товарів, навпаки – низькі). Податкова політика центральної влади завдала колосального збитку місцевому бізнесу, який вже так і не зміг повною мірою відновитись у модерну добу. Подібні тенденції неприхованого визиску були помітні і в інших сферах суспільного життя, так в період Першої світової війни велика кількість молодих корсиканців, були мобілізовані в армію та, часто, надсилались у найгарячіші точки протистояння. На потреби війни, корсиканці зібрали 5 мільйонів франків – значно більше, а ніж будь-який інший провінційний регіон країни [65, с.119].

Подібного роду експлуататорська політика Франції у стилі метрополії стала каталізатором боротьби корсиканців за самовизначення. Навіть, сьогодні, позиція Парижа, часто, стоїть на тих же постулатах, щодо економічної неспроможності самостійного існування острова, адже Корсика

отримує значні субвенції з центру. Цікаво, що навіть деякі французькі маргінальні кола, починаючи з ХХ століття, висловлюються щодо продажу острова третій стороні за символічний 1 франк. Подібного роду нагадування з боку центру, щодо економічної неповноцінності регіону тільки підсилює усвідомлення власної самотності корсиканців та піднімає із історії жахливі факти колонізаторської політики Республіки, як пояснення причин сучасного стану справ [65, с.117].

Сучасна автономія Корсики не може справитись із багатьма етнокультурними проблемами. Подібний політико-правовий статус регіону дає шанси на модернізацію економіки, оновлення політичного простору та культури жителів, поступу демократичної та правової культури, творення соціально-відповідальної місцевої політичної еліти. Корсиканський сепаратизм, сформувався як традиціоналістське явище із певним відторгненням модернізаційних підходів. Сьогодні, повністю, зрозуміло, що Корсика, в силу обставин, не в змозі самотійно модернізувати власну економіку та увійти у європейський простір оминаючи Францію, як суверенна частина. Сьогодні, економічне становище регіону стало, як би це парадоксально не звучало, визначальним чинником відновлення ідей сецесіонізму та, одночасно, слабкому розвиткові загального руху відокремлення.

Корсика має власний парламент – Асамблею. Обираються на острові, також, виконавчі органи влади. Загалом, парламент Корсики наділений не надто широкими повноваженнями, адже може тільки адресувати пре'єр-міністру пропозиції щодо економічного, соціального чи культурного розвитку острова. У порівнянні із забезпеченням політичного самовизначення компактно проживаючим етносам у ЄС Франція виділяється централізованою політикою [106].

Корсиканський сепаратизм сьогодні не має реальних перспектив повною мірою реалізуватись у суспільстві. У національних політичних кіл, що являються лідерами руху сепаратизації, немає реалістичних програм та

стратегій формування власної держави, немає бачення як боротись із існуючими соціально-політичними проблемами регіону тощо.

На даному етапі політичної історії, рух за самовизначення «задовільнився» обмеженою автономією у централізованій державі, та продовжує існувати як стимулюючий фактор реформування соціально-економічної сфери Корсики, повноцінної її інтеграції у ЄС.

Іншим осередком етнічного сепаратизму у Франції може вважатись регіон Бретань. Історично цей регіон почав окремішньо співіснувати з рештою частиною сучасної території Республіки, коли наприкінці епохи Античності частина бретонців залишила острів Британія, щоб оселитися на Армориці, вони осіли переважно в її західній частині. На IX ст. були встановлені політичні кордони Бретані, королівство постало, тоді, як бікультурний осередок: воно включало кельтомовний регіон – на захід від лінії Доль-Геранд та романський регіон, що розташовувався на схід від окресленої лінії, де були розташовані окремі бретонські поселення-колонії.

Сьогодні ця межа більшою мірою втратила значення, адже усі бретонці володіють французькою мовою, проте певні особливості самосвідомості та поведінки збереглися, подекуди ці відмінності вкрай різючі.

Саме тому, П.Флатре, свого часу, звернув увагу, що «дві етнічні групи продовжують співіснувати по обидва боки мовного кордону». Проте, варто визнати, що між мешканцями Бретані та владою Франції досить рідко виникають конфлікти на етномовному ґрунті. Бретань не є гомогенно однорідним середовищем, регіон, швидше, бікультурний. Бікультурність із французькою домінантою розмиває кордони історичної Бретані у етномовному плані, проте, повною мірою, асимілювати регіон не вдалось [39, с.81-82].

Сьогодні, бретонський націоналізм увібрав у себе відбиток негативного образу, в силу численних помилок місцевої еліти. Ключовою помилкою є те, що лідери керувались власними цілями, логікою та принципами та намагались протиставляти свою ідею суверенітету регіону – Французькій

Республіці. А це, у свідомості власного же суспільства сприймалось, подекуди, як безглуздя, марна справа тощо. Справжні ж інтереси бретонців залишались не представленими, а їх проблеми залишались приглушеними відповіддю французької влади на необдумані кроки місцевої еліти. На початку ХХ століття, подібного роду ситуація виражалась у формі соціального елітаризму, а в міжвоєнний період – переросла у політичний елітаризм. Не додало ваги у сприйнятті населення і співпраця націоналістичних кіл Бретані із нацистами за принципом: «Ворог мого ворога – мій друг». Проте, така співпраця серед бретонського суспільства була осуджена. В подальший час, групи що пропагували ідею бретонського суверенітету поступово відокремлювались від соціальних мас, та переорієнтувались на науковий рівень дискусій щодо майбутнього бретонського етносу [39, с.83]. У такій ситуації, бретонці, за сутністю, втратили примий контакт із своєю старою політичною елітою, а формування нової затягнулось у часі. Сучасні бретонці існують у середовищі франко-бретонського дуалізму, тому гострі кути політичного минулого більшою мірою сприймаються історична минушина, а не сучасні проблеми.

Бретонська мова суттєво оновилась, проте сьогодні нею розмовляє дуже мала кількість носіїв, загальнонародною ж мовою стала французька. Бретонську мову можна зустріти у віддалених сільських районах серед старшого покоління. Суттєво популяризувала бретонську культуру музика та мистецтво, проте дискурс залишається у межах культурного поля, та, майже, не переходить у політичну площину. Ставлення до бретонської культури стало індивідуальним, і вона більше не виступає тим підґрунтям, що живить патріотичний запал націоналістичних кіл інших регіонів ЄС.

Проте, у бретонському культурному піднесенні, все-таки, можна відшукати політичний характер, адже воно підкреслює ту відмінність, яка склалась між загальнонаціональною французькою культурою та культурою провінційного регіонального рівня, яка живиться історичною наступністю. Визнання бретонської культури, та те, як часто її зустрічають за межами

самої Бретані, дозволяє припускати, що вона заслуговує на чільне місце в культурному спадку людства [39, с.83-84]. Культурне відродження бретонців відбувається у позадержавному вимірі, проте це пояснюється більше їх дуалістичним франко-бретонським самосприйняттям, а ніж відсутністю єдності чи слабкою організацією еліт. Так, бретонські бізнес середовища, сьогодні демонструють неабияке зацікавлення розвитком власного регіону та збереження культури, мови, звичаїв тощо. Такий стан справ можна охарактеризувати регіональним патріотизмом, який однак базується на усвідомленні власної унікальності та необхідності її збереження.

Бретонська культура виявилась сьогодні відірваною як від історичних територій, де вона виникла, так і від первинного соціального середовища її носіїв. Сучасне бретономовне населення («бретонофони») живе переважно у великих містах, а не селах чи містечках. Бретонська культура стала частиною французького постмодернізму у мистецтві для молодого покоління Бретані, яке населяє переважно великі центри.

Останніми роками центральна влада слабшає, республіканські органи державної влади у Франції переживають кризу довіри з боку населення регіонів. В цьому контексті бретонська спільнота проявляє більші сприйняття ЄС, а ніж пересічні французи. У 1992 році бретонці підтримали більшістю ратифікацію Маастрихтської угоди [39, с.84]. Причина криється, на наш погляд, в тому, що загальноєвропейська ідея регіоналізації надто приваюлює бретонців та дає можливість регіону відчувати автономність Бретані, можливість відчувати суверенітет та тримати контакт із державами ЄС в обхід французької влади. Прикладом є численні європейські регіони, що мають органи влади, які наділені широкими повноваженнями, та дуже контрастують із обмеженими французькими регіональними радами. Проте бретонським питанням сьогодні займаються переважно на ірраціональному рівні культурних зв'язків, а інституційні проблеми політизації регіону залишаються менш актуальними.

Початок формування етнічних особливостей сучасної Бельгії сягає своїм корінням ще в період Середньовіччя. Проте ключовою віхою в етнічній історії Бельгії було ХІХ ст., коли в єдину державу об'єднались фламандці та валлони. На початку ж ХХ ст. до Бельгії було приєднано території із німецькомовним населенням, що внесло ще більше протиріч у і так складні міжетнічні відносини в державі.

Сучасна Бельгія складається із трьох суб'єктів: Валлонії, Фландрії та столичного регіону (Брюссель). У Валлонії переважає французька мова, а в Фландрії – нідерландська. Важливо, що у 1988-89 роках було переглянуто конституцію країни в бік збільшення повноважень регіонам (регіони одержали ряд законодавчих повноважень та фінансову автономію). В 1993 році було підписано Сен-Мішельські угоди [55, с.140]. Згідно Конституції, Бельгія є федеративною державою, що складається зі співтовариств та регіонів [124]. Нова Конституція Бельгії побачила світ у 1994 році та стала прецедентом у межах ЄС ефективного субподілу держави задля забезпечення розумного співіснування різних етномовних груп у межах однієї політичної нації – підданих короля. Федеративний поділ Бельгії існує під девізом – «Єдність дає силу».

В основі федеративного територіального устрою Бельгії покладено двоєдиний поділ держави на спільноти та регіони. Сучасна Бельгія складається з трьох громад (Фламандської, Французької та Німецькомовної) та трьох регіонів (Фламандського, Валлонського та Брюссельського) (рис.2.4.1) [124].

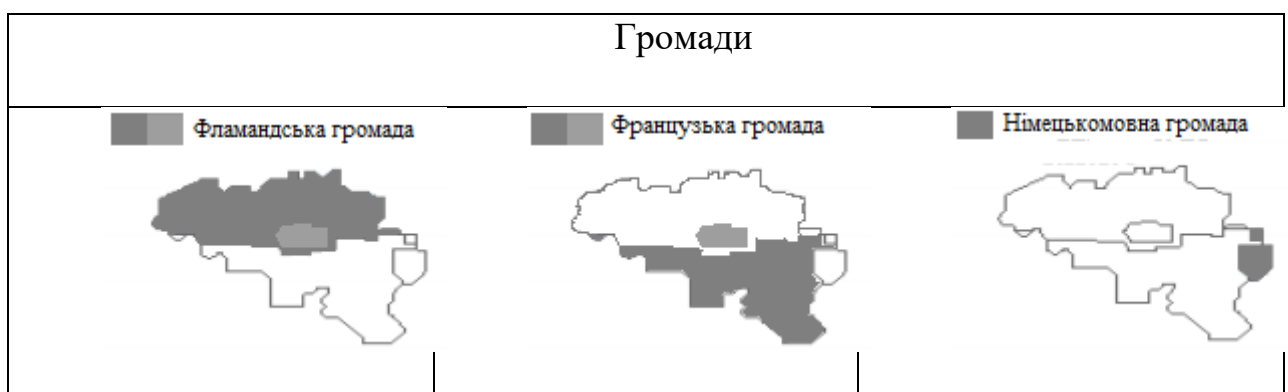

Рис.2.4.1. Особливості федеративного устрою Бельгії

На регіональний рівень було передано повноваження у сферах торгівлі, науки, сільського господарства тощо. Особливістю ж інституційної системи Бельгії є те, що в межах власної території співтовариства проводять політику у сферах освіти, культури та соціальних відносин, а регіони, в свою чергу, уповноважені у сферах господарства, забезпечення догляду за територією, урбанізаційна політика тощо. Тому, сьогодні має місце певний дуалізм інститутів в межах кожної окремої території. Цей дуалізм влада намагалась подолати через ради співтовариств та їхні виконавчі органи, які отримали право здійснювати, в тому числі, і регіональну політику. Таку формулу застосовує фламандське співтовариство з 1980 року, проте валлонське співтовариство, меншою мірою, реалізує таку практику [45, с.111].

Як зауважує С.Бірюков, Бельгія є доволі унікальним державним утворенням у Європі. Держава сформувалась у 1830 році та виникла в результаті компромісу у світі Віденської системи міжнародних відносин. Компроміс став тим феноменом, що почав визначати внутрішню та зовнішню політику Бельгії з моменту її утворення та до сьогодні. Така ситуація обумовлена, перш за все, ментальною культурою бельгійців, які однак, ідентифікують себе в етнічному плані як валлони чи фламандці (відповідно до регіону). Проте, не зважаючи на етнічну відмінність, культура компромісу глибоко вкорінилась як у фламандців, так і у валлонів. Компроміс цей носить характер конструктивної, поміркованої взаємодії з позитивними світоглядними мотивами [46, с.30].

Важливо окреслити той факт, що політичне та економічне домінування Валлонії протягом історії сформували привілейований статус даного регіону в державі, його етносу та мови. З іншого боку, слабкий політичний вплив Фландрії, економічні та соціальні проблеми, негативне ставлення до фламандців (їх мова та культура бачились «другосортною» в державі) дали поштовх до виникнення фламандського руху. Основним мотивом фламандського руху було визнання рівності мов та культур обох етнонаціональних груп. Тому, сьогодні, етнонаціональну ситуацію у Бельгії варто розглядати, перш за все через мовну проблему.

З самого початку утворення держави у 1830 році виникає і фламандський рух (*De Vlaamse Beweging*), що, перш за все, мав мовний характер, а його прихильники виступали за зміни ситуації у сфері офіційного спілкування (обмеження франкомовної гегемонії). Проте, мовний характер рух отримав на початку свого заснування, а в ході політизації сформувались і інші гасла – захист політичних, соціально-економічних, етнокультурних прав населення Фландрії. Проте саме мовне питання завжди було ключовим питанням вирішення етнічних конфліктів у Бельгії. Фламандці традиційно складали більшість населення держави, однак єдиною державною мовою більшу частину історії була французька. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що бельгійська культура, довгий час, розвивалась у французькому культурному світі та мала тісні політико-економічні зв'язки із Францією. Така франкофонія сприяла становленню політичної, економічної та культурної переваги валлонів в Бельгії. А цей факт, в свою чергу призвів до розвитку фламандського націоналізму. Організований фламандців рух виник у 1847 році, де одним із гасел була вимога зрівняння статусів фламандської та французької мов. У кінці XIX ст. було зроблено перший крок до задоволення цих вимог – закон від 1898 року проголосив принцип «двомовності», проте офіційне зрівняння обох мов на державному рівні не відбулось. Проте, уже у 1920-30-х роках було ухвалено закони у відповідь на

так звану «мовну боротьбу», що покращили умови двомовного середовища в країні [95, с.108].

Друга світова війна принесла в Бельгію і соціально-економічні зміни. Так, по закінченню війни Фландрія економічно посилилась, що дозволило фламандцям піднімати питання не тільки про статус мови, але і про самовизначення регіону, початок процесу державотворення тощо [46, с.30]. Фламандці не одноразово висловлювали гасла, щодо то, що їм доводиться дотувати франкомовне населення Валлонії.

Історично, Бельгія та Нідерланди колись становили єдину державу, проте з іншого боку, Франція, завжди, вважала Бельгію територією власних інтересів та впливу. Скептики, висловлюють думки щодо нетривалості бельгійського союзу, адже бачать сильні тенденції іредентизму за мовним принципом з боку обох частин Бельгії (Фландрії та Валлонії). Валлонія тяжіє до співпраці з Францією у, так званій, зоні франко фонів, а Фландрія проявляє як суверенні тенденції, так і бажання зблизитись із Нідерландами – мовною батьківщиною. Проте, сучасні тенденції регіоналізації ЄС та важливість столичного округу (Брюссель), як центру ЄС, на наш погляд, сприятимуть забезпеченню вимог регіонів Бельгії на наднаціональному рівні.

З іншого боку, на початку XXI ст. ідея регіоналізації поруч із відродженням націоналізмів малих етнонаціональних спільнот ЄС, поставила під сумнів майбутнє Королівства, у сучасному вигляді. Так, само ідентифікація населення регіонів все більше висуває на передній план етнічний аспект, та відсуває політичну складову об'єднання. Жителі Королівства, все більше, усвідомлюють себе, в першу чергу, валлонами та фламандцями, і тільки тоді – бельгійцями. Цікаво, що короля держави (Філіп I), який завжди відстоює консолідацію нації, іноді іменують «єдиним справжнім бельгійцем» [32, с.238].

В останні роки конфліктна ситуація розвинулась довкола регіону Брюссель-Хал-Вілворде (виборчий та судовий округ), який отримав статус двомовного. Регіон об'єднує 19 комун регіону Брюссель і 35 комун від

регіону Фламандський Брабант. Фламандські політичні еліти висували вимогу в парламенті, щодо необхідності поділу даного округу. На їх погляд, тільки Брюссель має залишати за собою двомовний статус, а інші території мають бути розділені за мовним принципом більшості. Однак, валлонська громада не погоджується із таким проектом врегулювання конфліктної ситуації, адже такий підхід, суперечить Конституції Бельгії та попереднім домовленостям обох спільнот.

Показовими були події початку 2011 року, коли бельгійське громадянське суспільство долучилось до «Маршу ганьби», що був спрямований проти протиправної бездіяльності політиків та на підтримку єдності та консолідації країни. Подібного роду акції актуалізували проблему слабкої консолідації у бельгійському суспільстві. У січні 2011 року маніфестанти організувались за допомогою соціальних мереж, та, що важливо, без участі політичних партій та еліт і вимагали негайного формування уряду на основі компромісу між політичними силами та етнонаціональними спільнотами держави. Предметно, що серед організаторів та учасників акцій були як валлони, так і фламандці, що дозволяє говорити про актуалізацію політичної ідентичності бельгійців, яка в громадянському секторі залишається первинною. Загроза дезінтеграційних процесів у Бельгії мобілізувала свідому активну частину суспільства [32, с.238-240].

Таким чином, етномовний простір сучасної Бельгії представляє не простий шлях політичного об'єднання держави. Проте, мовна ситуація в Бельгії сьогодні є досить неоднозначною. Так, з одного боку, мовний фон збалансований та врівноважений демографічно та комунікативно (в тому числі статусність та престижність мов), а з іншого – мовна ситуація характеризується високим ступенем конфліктності двох груп. Проте основну причину даної конфліктності, на наш погляд, слід шукати у сфері політики. Політичне середовище та окремі еліти відіграють вирішальну роль у етапах загострення криз взаєморозуміння валлонів та фламандців, штучного насадження антагонізму. За таких обставин, політизація етномовних аспектів

призводить до розвитку конфліктних взаємодій. Звісно, політизація етнонаціональних аспектів в умовах політичного об'єднання Бельгії є невідворотною на різних етапах становлення та розвитку державності, проте, часто вона актуалізується за зовсім інших, неприродних, обставин. Так, приміром, фламандський націоналістичний рух зародився із мовно-літературного руху. Мовна складова в Бельгії, за традицією, залишається вагомою складовою самосвідомості як валлонів, так і фламандців.

2.5. Політизація кашубів: загроза зародження сепаратизму (Польща)

Сучасні політичні процеси у ЄС характеризуються значним впливом двох взаємопроникних тенденцій світового розвитку: глобалізації та регіоналізації. Ключового значення регіоналізація набуває в контексті процесів європейської інтеграції, що потребує від держав-членів Європейського Союзу побудови спільних підходів до регіонального розвитку, впровадження відповідних механізмів формування та реалізації регіональної політики на макрополітичному рівні. Саме політична активність регіональних етнічних груп держав-членів потребує детального вивчення задля формування життєво важливих прогнозів щодо можливості зародження у цих регіонах вогнищ сепаратизмів.

Рухи етнічно-регіонального автономізму в ЄС, часто визнають імовірність, а іноді й бажаність подвійної ідентичності – етнокультурної та політико-національної. Це пояснюється тим, що, таким регіональним спільнотам, як от кашуби, хотілося б бачити етнічну ідентичність в середині національно-державної (польської) ідентичності. Такі тенденції можемо прослідкувати на прикладі бретонського етносу у Франції, галісійського етносу в Іспанії тощо. Сучасний каталонський рух за відокремлення, що характеризується радикалізацією, теж, частково, користується подвійною

ідентифікацією (як от через вживання кастильської мови тощо). З огляду на це, визнається дуалізм історичної та політичної пам'яті (рідше культурної), роз'єднати який дуже важко [50, с.155].

Важливим напрямом сучасних студій вивчення проявів сепаратизму у Європейському Союзі є аналіз активності етнографічних груп слов'янських народів, що позбавлені прав самоуправління та будь-якої можливості на самовизначення, однак дуже добре зберегли самобутність власної матеріальної і духовної культури, усвідомлюють необхідність збереження мови, звичаїв та традицій своїх предків. Однією з таких груп є кашуби (від кашуб. Kaszëbi; пол. Kaszubi; нім. Kaschuben), що живуть на південному узбережжі Балтійського моря, в районі сучасного польського міста Гданськ [72, с.129].

Унікальною є айдендика кашубської спільноти, яка абсолютно відмінна від польських ідентифікаторів. Хоча, чорно-жовтий кашубський прапор вперше було публічно використано тільки 18 серпня 1929 року [110], однак його символіка, а саме чорні кольори, говорить більше про вплив німецькомовного світу, а ніж польського простору, на кашубську спільноту.

За даними перепису населення в Республіці Польща 2002 року, тільки 5,1 тис. осіб за національністю позиціонують себе, як кашуби [138]. Ряд дослідників обумовлюють цю цифру відсутністю у переписі 2002 року можливості обрати обидві графи (польську та кашубську), адже більшість кашубської спільноти ідентифікує себе подвійною ідентичністю – польсько-кашубською. Така ситуація, на думку дослідників, зокрема О.Сегеди, дає підстави сумніватись у етнічному самовизначенні кашубів та створює підґрунтя вивчення цієї народності, як етнографічної групи у складі польського етносу [72, с.132]. В цьому контексті, кашубську спільноту можна окреслити як «псевдоетнос» («псевдоменшину»). Для «псевдоменшини» будь-яка активність пов'язана з політизацією буде, за твердженням К.Чернової, штучною. У подібних етнополітичних спекуляціях будуть зацікавлені певні політичні кола, які намагатимуться використати

етнічну ідентифікацію особи, виключно, у своїх цілях [27,с.59-62].

З іншого боку, існує стале уявлення про кашубів, як окремий етнос. Підтвердженням цьому є абсолютне збереження унікальних культурних, мовних, соціально-економічних та інших відмінностей спільноти, які, напевно, досить важко трактувати в контексті уніфікації польського простору.

У період 2002 – 2011 років польський уряд володів неповними даними стосовно реальної чисельності кашубської спільноти, адже цифри що були отримані під час перепису 2002 були, явно, заниженими. І тільки після того, як у переписі 2011 року населенню була надана можливість обирати подвійну ідентифікацію, світ побачив реальну чисельність цієї спільноти. Так, за даними Центрального статистичного офісу Польщі, станом на 2011 рік в країні налічувалось 229 тис кашубів. З них 213 тис обрали подвійну, польсько-кашубську, приналежність, а 17 тис ідентифікувались, виключно, як кашуби [139].

Дані перепису 2011 року більш-менш корелюються із даними, які мали у своєму розпорядженні дослідники другої половини 80-х років. За даними М.Латошика, кашубів на той момент було понад 332 тис, а осіб із подвійною (польсько-кашубською) ідентифікацією – понад 184 тис осіб [155, с.11].

Кашуби сьогодні компактно проживають у Поморському воєводстві. Абсолютну більшість населення вони складають у Картузькому, Пуцькому та Косьцерському повітах. Значну частину населення кашуби становлять також у Вейхеровському, Битівському, Гданському, Хойницькому, Лемборському повітах; у містах Гдиня, Сопот та Гданськ [131, с.41-44].

Кашубська спільнота складає відчутну частину населення тільки у половині Поморського воєводства (у 8 із 16 повітів). Саме тому, цей адміністративний регіон не варто розглядати сьогодні, як складову кашубської ідентичності. Загалом, адміністративно-територіальний поділ сучасної Польщі мало сприяє відродженню самоідентифікації етнічних меншостей, що і не дивно, адже держава у 2пол. ХХ століття постала як

моноетнічна структура, де близько 95% населення є поляками.

Чи не найосновнішим засобом ідентифікації для кашубів завжди була мова. Так, у 80-х і 90-х років ХХ століття це підтвердили соціологічні дослідження. Було встановлено що найбільший ступінь «іншості», відмінності від решти поляків у свідомості кашубів пролягає вздовж мовної ідентифікації. Однак, сьогодні, після входження кашубської мови у публічну сферу, проявляються протилежні тенденції, і маркери ідентифікації цього народу зміщуються у бік походження та родинних зв'язків [155, с.20-21].

Кашубська мова сьогодні єдина в Польщі має статус регіональної. Цей статус закріпила за нею ч.2 ст.19 Закону «Про національні та етнічні меншини та про регіональну мову» від 6 січня 2005 р. [161]. Важливо, що значна частина закону стосується саме вживання регіональної (кашубської) мови в публічному просторі [103, с.102].

Поморський регіон є, доволі, перспективним у сучасній економіці Польщі, адже займає, стабільну зростаючу позицію по відношенню до інших польських регіонів. Згідно із даними 2016 року, Поморське воєводство займає 7-е місце у плані частки в національному ВВП та 5-е місце у відношенні ВВП на душу населення [137].

У 2016 році польський ВВП збільшився на 3,3%, і тільки вісім воєводств змогли перевершити загальнонаціональний показник зростання. Особливо успішними у цьому плані виявились Поморське, Великопольське та Малопольське воєводства. Так, скажімо у тому ж 2016 році найвищий темп зростання ВВП був зафіксований саме у Поморському воєводстві – на 4,5%, а найменший, для порівняння, в Опольському воєводстві – на 1,7% [122]. Хоча регіон сьогодні, в розрізі ВВП, стоїть на середніх позиціях, адже валовий внутрішній продукт становить 46 тис. злотих на душу населення, що у свою чергу відповідає 96% середньонаціональному показнику [136], однак за рядом економічних індикаторів регіон уже давно перевершив середні показники по державі. Варто згадати про темпи росту підприємливості кашубів, за якими регіон, протягом останніх років, відчутно

перевершує загальнопольські дані у 1,1 – 1,2 раза (рис.2.5.1) [137].

Однак, якщо врахувати рекордні, у межах Республіки Польща, щорічні темпи приросту, то відкриваються доволі амбітні перспективи зростання, що у свою чергу може послужити посиленням відцентрових тенденцій у регіоні. Якщо фінансово-аналітичні прогнози справдяться, то у 2018 році Польщу чекає зростання ВВП на рівні 3,4%, а Поморське воєводство зможе досягнути позначки 100% середньо національного показника, і навіть більше [71, с.89].

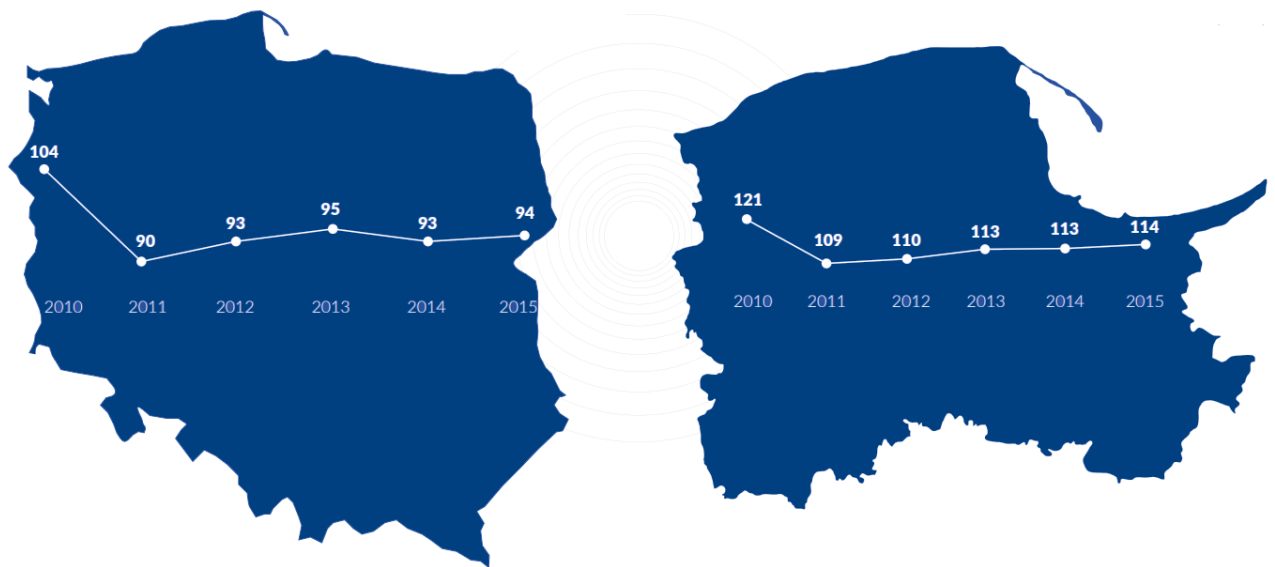

Рис. 2.5.1. Кількість зареєстрованих нових підприємств у Республіці Польща (зліва) та Поморському воєводстві (справа) на 10 тис. населення [137]

Проте варто визнати те, що сьогодні кашубська спільнота у регіоні все ще відчуває себе «економічно неповноцінною» у межах польської економіки. Однак показники приросту дозволяють зробити позитивні прогнози на найближчі роки, адже мало які європейські регіони сьогодні можуть похизуватись подібним економічним зростанням. На наш погляд, зміцнення економіки регіону дозволить кашубській спільноті окреслити економічний маркер іншості та заявити про це із новою силою та амбіціями.

Вагомість економічного стану у питанні політизації етнічності яскраво ілюструє ситуація із сучасною Каталонією [49, с.202]. Адже, сьогодні для

етнічної групи, економічна успішність, у порівнянні із середньо національними показниками, завжди є одним із основних аргументів на вимогу політичного самовизначення. А каталізаторами стають найчастіше фінансові кризи, загальна рецесія національної економіки, збільшення показників безробіття тощо. Проте, сьогоднішня економічна ситуація в Республіці Польща є стабільною, а показники позитивними. Загальне зростання та мінімальні показники безробіття за останні роки сприятимуть посиленню централізованої держави, та стиратимуть регіональні відмінності.

Деякі польські дослідники називають кашубську ідентичність «гібридною», адже вона, за їх словами, досить гнучка. Так, польсько-кашубський соціолог Б.Синак у дослідженнях обґрунтував ряд типів ідентифікацій у межах кашубської спільноти. Цікавим типом виявились ситуації пов'язані із випадками, коли люди, які знають кашубську та мають кашубське коріння соромляться ідентифікувати себе такими, адже сприймають свою ідентичність менш привабливою, перш за все, в економічному плані. Такий тип часто обирає для себе більш престижну ідентичність (частіше польську чи німецьку) [155, с.21]. Однак, з нашої точки зору, сьогодні, в контексті значного економічного поступу регіону на фоні решти Польщі, такий тип «кашубської ідентичності» є застарілим та неактуальним. А теза про те, що кашуби обирають ідентичність залежно від вигоди – не виправдала себе. Польську ідентичність у кашубів прослідковуємо, скажімо, коли аналізуємо релігійне життя спільноти. Так, згідно з опитуванням, що проводилось у 2012-2013 роках, сучасне молоде покоління кашубів можемо охарактеризувати як «віруючих». Близько 92% опитаних кашубів вважають себе католиками. Цей показник є дзеркальним відображенням середньопольського показника у 95%. На думку А.Беднарек, релігійне самоусвідомлення кашубів є конструктом автостереотипу, а католицизм розуміється як частина традиції, самоідентифікації [101, с.50-55].

Визначення політичного статусу кашубів у Польщі було складним та тривалим завданням. В 90-х роках минулого століття вони отримали часткове

самоуправління та визнання від польського уряду на рівні «етнічної групи». Однак у суспільній свідомості самих кашубів таке сполучення слів асоціювалось із «меншістю», ба навіть «неповноцінністю». У цей період деякі кашубські активісти наголошували, що їхня група не є меншиною в Польщі, а навпаки – «регіональною етнічною групою», що розвиває культурну та мовну самостійність, і в той же час, має повноцінне відчуття приналежності до більш широкої спільноти, себто Польщі. Для багатьох кашубів термін "меншина" звучить принизливо, тому в цей термін спільнота в основному вкладає негативний зміст дискримінації. Вагомим аргументом у цьому випадку служить той факт, що кашуби у значній частині Поморського регіону становлять більшість та проявляють подвійне самовизначення (польсько-кашубське). Поява таких трактувань у спільноті свідчить про закодованість у суспільній свідомості страху визнання «чужими». Закон «Про національні та етнічні меншини та про регіональну мову» 2005 р. створив доволі сприятливий клімат для розвитку кашубської спільноти та згладив багато протиріч у питанні офіційного визнання групи. Таким чином, кашуби отримали статус групи за регіональною мовою. Це дозволило кашубській мові увійти в публічну сферу Поморського воєводства. Звичним явищем у регіоні, зараз є, двомовні таблиці, знаки та назви об'єктів (особливо туристичних) [109, с.110].

Сьогодні основною організацією кашубської меншини є Кашубсько-Поморська Асоціація (*Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskiego*). Організація заснована ще у 50-х роках минулого століття. Протягом цього часу Асоціація пройшла ряд реорганізацій, однак зберегла свій авторитет серед кашубського народу. Серед основних цілей Асоціації варто виділити: ініціювання всебічного культурного та соціально-економічного розвитку всієї Померанії; встановлення демократичних відносин у житті регіону; розвиток кашубсько-померанської соціально-політичної думки; культивування специфіки всього регіону; поширення знань про кашубську спільноту у суспільстві (особливо серед молоді); догляд за збереженням цінностей природного середовища

тощо [156]. Політизація кашубської етнічності сьогодні знаходиться в «замороженому» стані. Про це може свідчити навіть той факт, що в сучасній Польщі відсутні політичні партії виключно кашубського орієнтування, які змогли б представляти інтереси цієї общини. Натомість кашуби глибоко інтегровані у польське суспільство, а влада приєє відродженню культурної спадщини цього регіону.

Кашуби стали привабливою туристичною принадою регіону, не в останню чергу, через культурну специфіку та особливості ідентифікації цієї групи. Ця цікавість була використана самими кашубами, організації яких все більше популяризують «kaszubskość» – кашубську мову, культуру, ідентифікацію. З кожним роком все частіше організуються кашубські фестивалі, пікніки, регіональні зустрічі, дні міст тощо. Однак найважливіше те, що кашубська символіка, костюми, музика, кухня підсилюють ідентифікацію спільноти. «Kaszubskość» – це модно, і більше не сприймається як «другосортність» [109, с.110].

Також, варто підкреслити, що кашубська молодь, сьогодні має змогу отримати вищу освіту у межах «кашубістики» Гданського університету. На цьому етапі становлення кашубської ідентичності, спільнота позиціонує себе як частина польського суспільства, однак зберігає свою етнокультурну спадщину та усвідомлює свою «самість».

В той час як Верхня Сілезія сміливо домагається надання їм автономії, то серед кашубів, як і раніше, зараз домінує твердження висловлене відомим кашубським поетом Ієронімом Дердовські (kaszb. Jarosz Derdowsczi) про єдинство кашубів та поляків („Nie ma Kaszub bez Polonii – a bez Kaszub Polski”). Варто відзначити, що сьогодні кашуби, в основному, активно не висувають вимог політичної автономії – питання стоїть у визнанні їх ідентичності в очах поляків, та найголовніше, на рівні держави. Кашубські інтелектуальні та політичні еліти відчують себе глибоко інтегрованими, зі зрозумілих причин, у польське суспільство. Звісно ж, що основною причиною відсутності чіткого руху за самовизначення в кашубів є те, що

місцеві політичні еліти кристалізувались порівняно пізно, і жодного разу не отримали шанс відчувати власну незалежність. Середовищем кашубського світу була в основному сільська місцевість, а кашуби, які поселялися в Гданську або інших великих містах Померанії, часто втрачали своє відчуття іншості. Такий стан справ зумовлений в першу чергу тим фактом, що кашубська політична та економічна еліта була переважно германізована і полонізована, або ліквідована [160].

В політичному плані кашуби сьогодні позбавлені єдності. Хоча на виборах до парламенту у 2015 році вони в основному віддали перевагу правлячій партії «Право і Справедливість» (Prawo i Sprawiedliwość), однак якщо проаналізувати електоральні симпатії кашубів на повітовому рівні, то побачимо дещо відмінну ситуацію. Скажімо у Пуцькому повіті більшість отримала «Громадянська Платформа» (Platforma Obywatelska) з результатом 43,43%, а у Гдині, Сопоті та Гданську ця ж політична сила отримала трохи менше 40% підтримки серед електорату [133].

Така ситуація говорить про низький рівень згуртованості серед кашубської спільноти, відсутність спільного бачення політичного майбутнього кашубами тощо. З нашої точки зору, саме подвійна ідентифікація кашубів, змушує під час виборчих перегонів віддавати перевагу загальнопопулярній політичній силі серед польського населення. Кашубський етнос є «заручником» подвійної ідентичності, яка «змушує» у ході виборчих перегонів розриватись між вибором обґрунтованим етнополітичною самобутністю та «польською посередністю».

Однак, на місцевих виборах 2018 кашуби чітко виокремились політичним вибором, адже Поморське воєводство показало абсолютно відмінні політичні симпатії. Якщо, переможцем за кількістю отриманих мандатів у місцевих органах влади, загалом, у Польщі виявилась провладна партія «Право і Справедливість» (34,13%), то у Поморському воєводстві до Сеймику (Sejmik Województwa Pomorskiego) партія отримала тільки 27,84% мандатів. Переможцем у виборчих симпатіях кашубів виявилась інша партія

– оновлена коаліція Громадянської Платформи («Platforma. Nowoczesna Koalicja Obywatelska»), яка отримала 40,7% мандатів. Що ж до загальнопольських симпатій, то Громадянська Платформа отримала тільки 26,97% підтримки [162].

Сьогодні щорічні з'їзди кашубів проходять під гаслами єдності та неодмінної причетності до новітнього польського державотворення. Підтримка з боку центральної влади, участь високопосадовців та формування позитивного іміджу у національному медіа просторі створює середовище компромісу та взаємопідтримки. Так, у XX з'їзді кашубів, у липні 2018 року в Лузино (Вейхеровський повіт), взяв участь президент Польщі Анджей Дуда [163]. Така увага до кашубської спільноти з боку центральної влади створює позитивний імідж порозуміння, а кашуби, в свою чергу, відчують себе частиною Польщі. Однак, варто не забувати і про той момент, що подібні візити були покликані також активізувати електорат на місцеві вибори 2018. Не можемо не відзначити, що така підвищена увага до кашубської суспільної думки дозволяє центральній владі згладжувати існуючі протиріччя та гальмувати політизацію спільноти.

Отже, кашубська ідентифікація більше не сприймається як неповноцінна чи малозначуща. Важливо, що рух популяризації кашубської мови, культури, ідентифікації тягне за собою неодмінне усвідомлення іншості та закладає основу у активізацію політизації кашубської спільноти. Встановлення в Польщі унікального правового статусу для кашубської мови, як регіональної, стало основою для формування консенсусу у співіснуванні кашубів та «польського простору». Однак, зауважимо, що подібні кроки центральних органів влади, з іншого боку, сприяють відновленню кашубської культури та посиленню ідентифікації.

Особливості кашубської ідентифікації дають нам змогу говорити про її виняткову гнучкість, яка сформувалась у надміру централізованих державах існування минулих поколінь. Висловлюємо глибокі сумніви стосовно доцільності використання по відношенню до кашубської ідентифікації

терміну «гібридна», адже сучасні рухи етнічного автономізму часто визнають імовірність, а іноді й бажаність подвійної ідентичності – етнокультурної та політико-національної. Доволі подібна ситуація, зокрема, має місце сьогодні у інших державах ЄС (Іспанія, Франція тощо).

Каталізатором посилення відцентрових тенденцій у регіоні може стати винятково сприятливе економічне становище Поморського воєводства, адже економічний приріст регіону є чи не найвищим у державі, а ВВП складає майже 100% середньо польського показника.

Таким чином, у поєднанні із загально польським рухом популяризації регіону, відкриття кашубських студій (кашубістики), за підтримки центральної та муніципальної влади, у місцевих освітніх установах (Гданський університет) створює сприятливі умови для посилення ідентифікації спільноти та покращення іміджу центральної влади у Поморському регіоні. Очевидно, що кашубська спільнота, яка у ХХ столітті була нівельована надміру централізованою Другою Річчю Посполитою, радянською та нацисткою тоталітарними системами, у ХХІ – тільки стає на шлях політизації та формування своєчасних вимог та очікувань від інститутів політичної системи Республіки Польща та ЄС.

Висновки до Розділу 2

Отже, співіснування двох відмінних етнонаціональних спільнот у поліетнічних державах ЄС, яке важко піддається контролю конфліктності, становить найважливіший фактор ризику, та основну загрозу існуванню цілісної централізованої держави у ЄС. Найменш регульована ситуація постає тоді, коли сепаратизм проявляється у формі ірредентизму, адже центральна влада не завжди може вплинути на позицію держави-сусіда щодо політизації етнонаціональної спільноти у своїх межах.

Таким чином, не дивлячись на сучасні євроінтеграційні тенденції, які є

ключовим фактором існування ЄС, існують контртенденції, увага до яких посилюється з кожним роком – ізоляціонізм та сепаратизм. Причини сепаратизму на території країн ЄС включають: етноконфесійні чинники, розподіл матеріальних чи економічних благ, утиски з боку офіційної влади, мовні аспекти, особливості етнокультурного розвитку, політичні конфлікти тощо. Крім того, сепаратизм спирається на один із фундаментальних принципів ООН – право нації на самовизначення. Всі ці чинники формують досить сприятливу ситуацію для розповсюдження сепаратистських тенденцій на території ЄС та світу.

На сьогодні, у ЄС сформувалось два типи сепаратизму. Так, типовою є іберійська модель сепаратизму, що характеризується рішучими діями етнічної спільноти щодо здобуття власної незалежності. Іберійська модель сепаратизму характеризується наявністю на певному етапі розвитку руху терористичних організацій, які ведуть боротьбу забороненими насильницькими методами. Звісно у XXI столітті, цей етап залишається уже в історії, а методи боротьби відповідних організацій поступово набувають обличчя гуманності. Проте, сама наявність таких методів впливу у близькій ретроспективі дозволяє нам віднести до цієї групи певні рухи сепаратизму у Європі. До іберійської моделі відносимо сепаратизми Іспанії (Каталонія, Країна Басків).

Інший тип сепаратизму характеризується поміркованістю дій у здобутті незалежності. Цей тип сепаратизму часто стихає із отриманням автономії та широких прав етнічної групи, однак не зникає. Економічні негаразди, політичні кризи центру можуть активізувати рух за етнічне самовизначення у якісно новому вигляді. До таких прикладів відносимо сепаратизм у Шотландії, Бельгії (Фландрія, Валонія) тощо.

Такий поділ, звісно, є умовним, адже досить важко виокремити загальні риси на шляху кожного етносу до самовизначення. Кожна етнічна група є унікальною за своєю суттю, має свою історію боротьби за самовизначення, культурні та інші особливості. Так, сепаратизм Ольстеру (Пн.Ірландія) важко

віднести до поміркованого типу. Ольстерський ірредентизм тяжіє до «іберійської рішучості», хоча загалом, розвивається у руслі поміркованих тенденцій. Найбільшу складність становить дослідження спільнот на зародкових етапах політизації етнічності, так, скажімо, кашуби у Польщі сьогодні тільки на етапі самоідентифікації, а політизація етнічності ще досить не виразна. Проте, саме такі, випереджаючі дослідження можуть окреслити майбутні конфліктні ситуації, а, отже, дати змогу попередити політичний конфлікт. Такі перші індикатори ідентифікації спільноти, як прояви автономістських вимог, зазвичай, говорять про існуючу конфліктність в середині суспільства. Конфліктність, яка з поглибленням проблем, може перерости у більш ширші вимоги етнонаціональної меншини.

Слід відзначити сучасну європейську тенденцію регіоналізації, яка впливає двоїсто на сепаратизм. Регіоналізація ЄС, як тенденція, безпосередньо впливає із потреб етносу на самовизначення. Протягом багатьох років регіоналізація розглядалася переважно як прагнення регіонів тієї чи іншої країни до самоствердження, до збереження власної етнорелігійної самобутності та протидії надмірної централізації влади з боку держави, однак з іншого боку – регіоналізація пробуджує свідомість етносів, каталізує необоротні процеси щодо політичного самовизначення спільнот. Процеси етнічного сепаратизму та регіоналізації органічно пов'язані зі світовими та європейськими процесами інтеграції та глобалізації, де регіони як суб'єкти посідають одне з провідних місць.

Загалом, у постіндустріальних суспільствах ЄС політичні амбіції малих етносів сьогодні обмежуються вимогою автономії, або ж задовольняються загальноєвропейською тенденцією регіоналізації ЄС. Європа майбутнього сприймається як Європа регіонів, а не національних держав. У разі життєздатності відповідного проекту ЄС зможе з легкістю позбутись страху сепаратизації, адже регіони із сьогоднішніми вогнищами етнічного сепаратизму (Каталонія, Шотландія та ін.), зможуть стати рівноправними учасниками ЄС, що могло б стати логічним завершенням політизації

етнічності та втілитись у проекті власної квазі-держави із обмеженим суверенітетом на користь ЄС. Централізовані національні держави, у такому випадку, стануть політичним рудиментом та відійдуть на задвірки історії.

Однак, багато хто із науковців, відверто кажучи, сумніваються у реалізації такого, без сумніву, кидаючому виклик сучасній політичній історії проекту ЄС. Адже роль національної держави у політичній дійсності важко переоцінити. А нівелювали роль націй-держав, та ігнорувати політичну волю об'єднаних історичною та культурною пам'яттю націй, що пройшли довгий шлях через революції та визвольні війни до творення власної держави. Саме тому, регіоналізація ЄС приховує іншу тенденцію – відцентрову – посилення етнічної ідентифікації у регіонах. Така ситуація, у разі збереження національних держав, сприятиме посиленню настроїв сепаратизму у регіонах напруження.

З іншого боку, у ЄС поступово зростає розуміння того, що для забезпечення етнорелігійної самобутності в рамках демократичного громадянського суспільства існують інші шляхи, які не пов'язані з терором, ломкою кордонів та руйнуванням держави.

Існуюче європейське законодавство гарантує захист етнокультурних прав громадян ЄС за умови збереження існуючого «status quo» в системі територіальної єдності країн – членів співдружності. Цей факт не задовільняє різні радикальні організації і не перешкоджає зростанню конфліктності в середовищі багатоетнічних держав. На території ЄС функціонує ряд організацій, які допомагають на практиці вирішувати актуальні проблеми, однак і тут є необхідність подальшого вдосконалення взаємодії органів етнічної самоорганізації з виконавчою владою, налагодженні зв'язків і співпраці між різними етнічними громадами.

РОЗДІЛ 3

ЗАГРОЗИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ СЕПАРАТИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

3.1. Передумови сепаратизму в сучасній Україні

Етнонаціональна політика України в пострадянську добу виходить з таких критеріїв: загальноприйнятого визначення населення держави як «український народ», «українська нація»; орієнтації на розбудову демократії та громадянського суспільства з рівними правами і обов'язками всіх громадян незалежно від етнонаціонального походження; поступового вирішення культурних та інших проблем етнонаціональних общин; впровадження всеосяжної програми поступу української культури у всіх регіонах модерної України; вирішення проблем пов'язаних з тенденціями політизації етнонаціональних рухів у сучасному світі на базі закріплення у суспільстві та праві демократичних інститутів та цінностей відкритого суспільства модерного часу.

Найвагомішою передумовою всеосяжного поступу етнонаціональних груп в українському соціумі є подолання економічних негараздів, вирішення кризи системного управління політичною сферою України. Такі виклики в поліетнічному суспільстві можуть призводити до нівелювання національних цінностей, розвитку політичних конфліктів на національному ґрунті, ксенофобії та проявів тенденцій до відокремлення регіону (сепаратизму). Маємо на увазі, що небезпека ідентифікації розрізнених етнонаціональних груп у пострадянському світі політичних та економічних турбулентностей, як говорить історія, дуже часто стає конфліктогенним чинником в умовах соціальної трансформації демократичних суспільств. Тут, також, не варто забувати про етнорегіональні аспекти – віддаленість регіону, нерозуміння курсу розвитку держави та несприйняття модерних цінностей суспільства тощо.

Процес етнонаціональної ідентифікації українського суспільства, на наш погляд, досить унікальний. Україна є державою із унікальними характеристиками етнополітичного поля. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, етнонаціональна карта України складається із дисперсних (розпорошених) та компактних груп. З огляду на це, маємо підстави говорити про ймовірність виникнення вимог національнокультурної та національнотериторіальної автономії, які згодом можуть перерости у більш ширші вимоги самоуправління на основі пройденого шляху політизації етнічності. Найбільшим етносом являються українці (титульним), проте, його дискримінаційне становище останніх століть суттєво погіршили престиж та статус української мови та культури, історії тощо. Останніми роками спостерігаємо позитивні тенденції відродження української традиції у державотворенні, посилення контролю з боку держави за дотриманням мовного законодавства, освітнього процесу тощо. Саме роль держави сприяла відродженню української традиції у політичних процесах, а періодичний контроль за дотриманням законодавства у цій сфері дозволить підняти рівень її престижу. Варто зазначити, що основну асиміляційну загрозу в Україні становить російський етнос (маємо на увазі асиміляцію в російську культуру та традицію). Регіональні аспекти етнонаціональної карти України чітко вирізняються в період основних суспільнополітичних «потрясінь», саме тому, на наш погляд, це питання вимагає детального розгляду та дослідження [37, с.25-26].

Необхідно зазначити, що Україна має відносно низьку частку національних меншин у населенні – 22,2%. При цьому абсолютну більшість представників національних меншин складають росіяни: їхня чисельність перевищує 8 млн осіб, а всіх інших меншин разом узятих – трохи більше 2 млн осіб. До трьох наступних за чисельністю після росіян національних меншин (білоруси, молдавани та кримські татари) відносять себе приблизно по 250 тис. жителів України. У всіх регіонах, крім Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, представники титульної нації складають більшість

населення. Водночас у місцях компактного проживання національні меншини складають більшість населення в окремих адміністративних районах. Так, у Берегівському районі Закарпатської області проживають переважно етнічні угорці, Герцаївському районі Чернівецької області – румуни, Новоселицькому районі цієї ж області – молдавани. Усі ці райони є прикордонними, межуючи відповідно з Угорщиною, Румунією та Молдовою [62].

Стан регулювання етнонаціональних відносин у всій державі занедбаний. Науковці вже багато років поспіль наполягають на гармонізації та оновленні відповідно до вимог часу законодавства етнонаціональної сфери. Зокрема на затвердженні нової редакції Закону України «Про національні меншини в Україні» від 1992 року, що має досить узагальний політичний характер та характеризується декларативністю, відсутністю чітких механізмів забезпечення прав громадян, які належать до національних меншин, що, в свою чергу, провокує процеси політизації етнічності та посилює етнокультурну диференціацію та поділ; на удосконаленні законодавства про мови, яке містить низку суперечностей та неузгодженостей з основним законом – Конституцією України, що веде до поглиблення етнокультурного поділу держави та конфліктів на мовному ґрунті; на оновленні антидискримінаційних норм права.

Українські ж політичні еліти періодично відтерміновували розв'язання етнонаціональних питань у далеку перспективу, мотивуючи це сучасною недоцільністю та нагальністю розв'язання більш вагомих питань економічного та політичного розвитку країни. Це призводило до того, що проблема, часто, вирішувалась у певний період сучасної української історії на користь однієї частини суспільства, що супроводжувалось, звісно ж, невдоволенням та несприйняттям – іншою. Такий стан речей тягне за собою проблеми етнокультурного нерозуміння та розколу суспільства. Важливим моментом у цій ситуації, є те, що в поліетнічному суспільстві держава має залишатись неупередженим медіатором, який має представляти інтереси усіх груп

неоднорідного суспільства на основі норм та принципів Конституції та законів держави. Держава, володіючи беззаперечною монополією у цій сфері, усуваючись від цих процесів, або діючи в інтересах тільки певної групи населення не зможе забезпечити реалізацію проекту процвітаючої, могутньої та стабільної поліетнічної держави [94, с.394]. Саме тому, це питання має стати ключовим для української влади, щоб убезпечити себе від можливих етнонаціональних конфліктів та ймовірних проявів сепаратизму у майбутньому.

Загалом, регіональні відмінності в Україні мають різне походження і різну природу. В їх основі лежить різний історичний досвід і сформовані на його основі регіональні коди й традиції. Не меншою мірою ці відмінності зумовлені геополітичними реаліями, специфічністю систем господарювання, соціальної стратифікації, способів самоорганізації тощо. Варто пам'ятати про вагомий вплив регіональних еліт на творення певного «зовнішнього образу» регіону. Відсутність у держави чіткої стратегії формування громадянської ідентичності і адаптованої до проблем регіонів етнокультурної політики перетворює територіальну ідентичність в ефективний мобілізаційний ресурс [52, с.107].

Варто згадати про, особливості функціонування соціалістичної економіки, свідомі зусилля зі створення «нової історичної спільноти» – радянського народу, що призвели не лише до зростання абсолютної чисельності етнічних росіян в Україні, а й до формування на її території російськомовної «радянської» культурної спільноти, до якої приєдналося чимало етнічних українців. Тому основні поділи в українському соціумі фактично пов'язані, поряд з етнічними, також із соціокультурними та регіональними відмінностями [56, с.66].

Як зазначає український дослідник Т.Татаренко, в Україні існують і конкурують два проекти – східний, що розглядає українську націю як політичне утворення, багатокультурну, поліконфесійну спільноту, а етнічність – приватною справою громадян, та західний, що передбачає

досить жорстку кореляцію культурної та етнічної лояльності з політичною. Кожен із цих проектів життєздатний, але їх неможливо механічно поєднати і реалізувати одночасно в одній країні [81, с.58] .

Досвід багатьох європейських країн, де в другій половині ХХ століття досить гостро постали проблеми сепаратизму, свідчить, що для вирішення проблем єдності держав їх центральні органи влади так чи інакше вимушені розв'язувати проблеми ефективного порозуміння між центром та регіонами, функціональними обов'язками регіонів, пошуку досконалих шляхів для ефективного використання ресурсної бази регіонів тощо. Від початку здобуття незалежності України об'єктивно виникло питання оновлення відносин між центром і регіонами. Однак, як тоді, так і сьогодні, у політичних еліт держави відсутня політична воля для оновлення відносин центр-регіон. Сьогоднішня реформа місцевого самоврядування дещо покращила відносини між центральною владою та регіональними елітами, проте, багато питань залишились невизначеними та потребують уваги. Так, на наш погляд, сучасна реформа дозволяє робити позитивні прогнози на покращення порозуміння центру та місцевої влади. Місцева влада отримала безпрецедентні, в історії незалежної України, повноваження та ресурси та має можливість самостійно формувати «порядок денний» у багатьох сферах суспільного життя. Реформа місцевого самоврядування має стати певним запобіжником етнонаціональних конфліктів у регіонах, адже доля відповідальності за існування спільнот буде, багато в чому, залежати від місцевих еліт, а центральна влада отримає можливість позбавитись певної відповідальності за умови життя спільноти, що зменшить етноконфліктний потенціал, в цілому, в державі.

Крім того, сьогодні можемо зауважувати певну асиметрію в регіональному розвитку, де окремі місцевості мають кращу базу для соціально-економічного розвитку, ніж інші. Така ситуація може свідчити про відсутність зацікавлення (або неможливість в окремих випадках) центральної еліти дотримуватися єдиних правил гри у виробленні регіональної політики.

Різний підхід до вирішення проблем регіонів дозволяє (за певних умов) надавати преференції регіонам, які більш лояльні до центральної влади. Це, очевидно, призводить до того, що місцева еліта перестає корелювати свої плани з центральним урядом щодо розвитку відповідних територій і починає шукати інші центри впливу й підтримки. Саме в такій ситуації наступним кроком стає регіональний етнічний сепаратизм [24, с.627].

Є ще декілька аспектів, які «штовхають» Україну на шлях регіоналізації чи сепаратизму. Відомо, що окремі частини нашої держави довгий час існували в складі інших країн та імперій, що, звичайно, не могло не позначитися на формуванні в цих регіонах певних відмінностей – історичної долі, мовно-культурних, релігійних, економічних, політичних тощо. Такі обставини призвели до того, що окремі регіони нашої держави, іноді, відмінно, бачать свій подальший напрямок розвитку, державний устрій, зовнішньополітичну та внутрішньополітичну орієнтацію України тощо. Отже, за умов погіршення соціально-економічної ситуації в державі та послаблення управління державними процесами загалом, існує загроза дезінтеграції за етнічними ознаками окремих регіонів України, як це мало місце на Донбасі чи в Криму [24, с.628].

В Україні конкуренція ідентичностей певною мірою консервується внаслідок її експлуатації окремими політичними силами для отримання підтримки виборців. В українській політичній історії частими були випадки, коли групи політичного істеблішменту, відчуваючи загрозу своїм позиціям з боку опонентів, використовували завуальовані погрози територіальній цілісності України, однак такі кроки мали виключно демонстративний характер до 2014 року. Потужні угруповання, сформовані в окремому регіоні, зацікавленні у поширенні свого впливу на національному рівні. Слабші угруповання просто не володіють достатніми ресурсами, щоб їхні дії могли створити реальну загрозу територіальній цілісності держави. Саме тому Донбас став, певною мірою, «жертвою» потужних фінансових кіл регіону, які через регіональні ідентифікації прагнули виявити політичну позицію.

В умовах соціально-політичної кризи закономірним є намагання регіональної еліти як забезпечити економічну безпеку, правопорядок, законність і соціальну стабільність у регіоні свого проживання, так і дистанціюватися від центральної влади, посилити владні контрольні позиції над економічними ресурсами регіону тощо. Тому, варто розглядати етнічний сепаратизм в Україні поряд із місцевою, локальною ідентичністю. Враховуючи певні особливості, місцева еліта прагне використовувати фактор «особливого регіонального інтересу», його відмінність від інтересів інших регіональних центрів та центральної влади і сформувати унікальну політичну ідентичність задля мобілізації народних мас на підтримку власних інтересів та дій, що у сукупності із етномовними факторами розвитку регіону може стати рушієм сепаратизації [81, с.53].

Загалом, варто виділити чотири регіони (Крим, Донбас, Закарпаття та Буковина) та три компактно розташовані на цій території етнічні спільноти (росіяни, румуни, угорці), що пов'язані з етнічним сепаратизмом в Україні. Окремо варто виділити «русинське питання» в Україні, адже дана група не визнана окремим етносом українською владою. Однак, найбільшою проблемою для держави сьогодні є російський сепаратизм, який отримав поштовх ззовні та завдав Україні територіальні втрати.

Слід погодитися із професором С. Телешуном, який серед можливих причин виникнення сепаратизму на території України виокремлював: відсутність сталого політичного розвитку; наявність конфліктної бази у етноконфесійному середовищі; конфлікти регіональних еліт; етнонаціональні конфлікти в регіональних масштабах України, що спрямовані на дискримінацію та обмеження доступу до влади окремих етнонаціональних спільнот; відстоювання прав і свобод етнонаціональних меншин з боку радикалізованих кіл та відкрите та приховане (гібридне) втручання в ці конфлікти третіх сторін; спробу зміни ареалу компактного розташування деяких етнонаціональних груп; відсутність захищеного інформаційного простору України та її регіонів тощо [23, с.343].

Українські науковці досить часто наголошували на тій тезі, що політичним елітам України не вдається відшукати оптимальне співвідношення загальнонаціональних та регіональних мотивів та інтересів. Врахування позиції одного регіону на національному рівні автоматично порушує етнополітичну рівновагу в Україні, створює конфліктний потенціал у регіонах. Творення та реалізація спільної, злагодженої етнополітики в Україні нашоується на перешкоди регіональних відмінностей та суперечностей та їх політизацію. За словами дослідника К.Вітмана, регіональна етнополітика служить інструментом політизації етнокультурних суперечностей та зародженню етнополітичного конфліктного потенціалу на національному рівні [94, с.392].

Однак застереження наукової спільноти щодо загрози етнополітичного, етнокультурного розколу країни, деконсолідації українського суспільства, які в майбутньому можуть стимулювати конфлікти на основі етнічного чиннику – етнополітичної дезінтеграції держави, сепаратистських тенденцій, анексії регіонів тощо. Прояви сепаратизму в південно-східному регіоні України, збройний конфлікт, анексія Криму та окупація Донбасу Росією, прояви дезінтеграції України – є реаліями сучасної етнополітичної ситуації в державі. Така ситуація багато в чому склалась, внаслідок ігнорування та недооцінювання конфліктного потенціалу етнонаціональних спільнот в умовах відсутності взаєморозуміння. Етнокультурні відмінності, нашаровуючись на політичне несприйняття проєвропейської влади, після повалення попередньої проросійської, що відображала настрої південно-східного регіону – стали передумовами сепаратизму. Втім сепаратизм на сході за участі тільки цих аспектів завершився б, на думку В.Явір, первинною стадією – проголошення закликів відокремлення, спрямованих на порушення соборності України її територіальної цілісності, суверенітету та недоторканності. Сьогодні ж, бачимо всеосяжне протистояння та військові дії, відсутність діалогу та розуміння. Ці реалії були б неможливими, без активної участі сусідньої держави – Російської Федерації [94, с.392].

У ЄС процеси етнічної сепаратизації ідуть в ногу із процесом перетворення етносу на активну етнополітичну спільноту, що відчуває себе повноцінним суб'єктом історії. Ірландці, свого часу, стали активним етносом, та заявили всьому світу про своє бажання відокремитись від Великобританії. Сьогодні такими етносами стали баски, каталонці, шотландці та інші, що заявили через політику, економіку, культуру про свій намір творити власну історію окремо від централізованих націй-держав. Сепаратистські процеси в Україні не носять такий характер, а національні меншини, з якими пов'язують етнічну сепаратизацію України, часто реагують на зовнішні подразники (особливо позиції «материнських» держав) та рідко стають володарями власної волі, повноцінними суб'єктами історії.

Одним із визначальних чинників, що підсилює етнічну сепаратизацію регіонів – це наявність власної, насиченої героїчними постатями, історії та культивування поетичного простору – «священної території». Російська національна меншина, схильна до сепаратизму, апелює здебільшого до історії СРСР, рідше Російської імперії та відстоює приєднання до РФ. Подібна ситуація із русинами, які однак пов'язують свою історію із історією Русі та Російської імперії. Румуни чи угорці сприймають свою історію як частину історії Румунії та Угорщини.

Згідно із дослідженнями М.Дністрянського, складність етнополітичних відносин у регіональному вимірі України залежить насамперед від етногеографічної структури. Дуже високий рівень складності етнополітичних взаємин, за результатами оцінки та підрахунків М.Дністрянського, притаманний Донецькій і Луганській областям, АРК Крим (разом із містом Севастополь) та Одеській області. Високий рівень має місце у Закарпатській, Чернівецькій, Харківській та Запорізькій областях [26, с.382-384]. Таким чином, визначені нами регіони проявів сепаратизму чітко корелюються із списком складності етнополітичних взаємин М.Дністрянського, що говорить про чітке вираження проявів етнополітичної конфліктності окреслених регіонів.

Отже, етнорегіональні відмінності в Україні мають різне походження і різну природу. В їх основі лежить різний історичний досвід і сформовані на його основі культура і традиції. Ці відмінності зумовленні, також, геополітичними реаліями, особливостями систем господарювання, соціальної стратифікації тощо. Також, варто згадати про цілеспрямований вплив регіональних еліт на формування того чи іншого «образу» регіону, досвіду політизації етнічності тощо. Однак, відсутність чіткої стратегії формування громадянської ідентичності і адаптованої до проблем регіонів етнокультурної політики перетворює територіальну ідентичність в ефективний мобілізаційний ресурс етнічного сепаратизму в Україні.

Сепаратизм в Україні як і в ЄС, поряд з етнічним фактором, характеризується зовнішніми чинниками активізації: тривале перебування окремих частин сьогднішньої державної території у складі інших держав, де сформувалася особлива регіональна ідентичність (як у випадку Південного Тиролю); наявність в країні декількох домінуючих віросповідань та прихильність церков до тієї чи іншої сторони у проявах сепаратизму (православ'я та греко-католицизм в Україні, підтримка Російською Правослвною церквою сепаратизму на сході та у Криму; віддалено схожий конфесійний конфлікт прослідковуємо в Північній Ірландії); існування значного розриву в рівнях соціального та економічного розвитку між окремими регіонами (схожий стан речей бачимо на Корсиці); низький рівень внутрішнього кооперування виробництва окремих територій в межах України на тлі однорідної зовнішньої спрямованості господарських зв'язків (Схід та Південь на Росію); більш урбанізована південно-східна частина держави у порівнянні із північно-західною (схожу ситуацію прослідковуємо в Італії та Каталонії); різновекторність ціннісних та геополітичних орієнтацій населення (як у відмінності зовнішніх орієнтирів Шотландії та Великої Британії) тощо.

3.2. Псевдоінституціоналізація сепаратизму на Донбасі (Донецька та Луганська обл.)

Процеси сепаратизації Східних регіонів України слід розглядати перш за все через ретроспективу та історичний фактор. Важливо, що даний регіон декілька разів за ХХ століття був організований у окремі державні формування. В 1918 році у даному регіоні України діяла Донецько-Криворізька Республіка (ДКР). Ідея утворення такої держави виникла ще у 1917 році на одному із пленарних засідань обкому Рад робітничих і селянських депутатів Донкривбасу в Харкові, як відповідь на економічну неподільність важливого промислового регіону та потребу відокремитись від української Центральної Ради, обмежити її вплив у цьому регіоні та самоствердитись в очах українців як легальна влада, хоча б у цьому регіоні. ДКР було організовано згідно з рішенням IV обласного з'їзду Рад 30 січня 1918 року. До складу ДКР входили наступні регіони: Донецький, Луганський, Дніпропетровський та Запорізький, а також частини Харківського, Сумського, Херсонського, Миколаївського і Ростовського (сучасна РФ).

Хоча ДКР була утворена більшою мірою з економічних мотивів, однак, не можемо не відмітити, що усі її території населяли більшістю українці, а на Донщині українці склали одну із основних етнонаціональних груп населення. Саме тому, висловлюємо сумніви, щодо твердження про виключно економічні мотиви утворення ДКР. Стверджуємо, що, хоча, основною метою творення ДКР і було забезпечення замкнутості промислових та економічних циклів, проте національна вмотивованість також мала місце, адже комуністична влада намагалась самоствердитись, таким чином, в очах українців, створити протипагу демократичній Центральній Раді. Цікаво, що вже у той час, лунали думки про ймовірну автономію Донбасу з мотивів економічного потенціалу регіону, можливостей його росту. Так, за твердженням В. Шабельнікова, однією із причин творення ДКР як окремого

конструкту було прагнення членів партійних і радянських органів відокремитись від націоналістичної, на їх думку, Центральної Ради і перешкодити поширенню її впливу на регіони Криворіжжя та Донбасу [14, с.23].

Звісно, ДКР була штучним утворенням більш з економічних мотивів, проте існуюче у той період жорстке протистояння між комуністичною владою та Центральною Радою перетворило ДКР у інструмент ідеологічного впливу на населення. У свідомості жителів цих регіонів, навіть такий короткий проміжок часу існування ДКР став в подальшому каталізатором до виникнення міфу про «Донбас, як регіон-годувальник України». З теорії етноконфліктології та сепаратизму, наявність власної держави або автономії, завжди, підвищує ймовірність відцентрових тенденцій, навіть у тому випадку, якщо такий статус існував короткий проміжок часу. Статус ДКР був зовсім формальним, а керівництво здійснювалось із комуністичного апарату партії, проте, важливо, що такі обставини чітко карбуються в пам'яті народу, формують його світосприйняття у подальшому.

Важливо, також, згадати, що і 90-ті токи були складними для регіону в плані дезінтеграційних процесів, що охопили увесь СРСР. В ході дезінтеграції СРСР, представники регіональних промислових еліт Донбасу намагались зберегти свої владні позиції та економічний потенціал місцевих підприємств. Тому, дискусії про державотворення та відродження Донецько-Криворізької Республіки мали місце у регіоні. Однак, центральній владі вдалось заблокувати подальший розвиток цього питання, адже місцеві еліти отримали економічні преференції та широту повноважень. Так, Указ Президента України № 560 від 26.11.1993 «Про делегування Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій та Луганській державним адміністраціям повноважень з управління майном, що перебуває у загальнодержавній власності» суттєво змінив настрої в середині місцевої еліти. Інший етап прояву дезінтеграційних настроїв ми побачили у 2004 році, що було демонстрацією незгоди місцевих еліт з політичними подіями в

державі. Електоральні симпатії на президентських виборах показали різке несприйняття регіоном прихід до влади в Україні нових політичних еліт. 26 листопада 2004 року Луганська обласна рада оголосила про створення Південно- Східної Автономної Республіки, що було прямим виявом незгоди місцевих еліт. Одночасно було направлено звернення до Російської Федерації з проханням про підтримку. Такі дії були явною спробою сецесії та порушенням української Конституції та законодавства [14, с.23-24]. Такі реалії мали стати тривожним дзвінком для українських правлячих еліт, проте влада, знову, вирішила ці проблеми шляхом компромісів з місцевими елітами. Такі недалекоглядні такричні кроки української влади позбавили можливості формування стратегічного бачення трансформації цих регіонів , згладження протиріч та зниження етноконфліктного потенціалу.

Варто погодитись із Ю. Тищенко, яка окреслила дезінтеграційні настрої 90-х та 2004 року в регіоні, як прояви квазісепаратизму регіонального виміру, адже їх головною метою було не отримання автономного статусу чи навіть творення державності, а швидше тактичний прояв регіоном своєї політичної позиції. Такі, крайні, прояви демонстрації відмінного бачення політичного майбутнього, робили регіони більш помітними та вимагали особливої уваги та поступок і компромісів з боку центральної влади, тому мали вигляд більше, так би мовити, політичного шантажу та прояву власної значимості [84].

Політизація етнічності є одним із етапів сепаратизації через етнонаціональну ознаку. Цю обставину потрібно враховувати при розробці дієвих механізмів стримувань та знешкодження сепаратистських тенденцій у регіонах. О.Картунов окреслює основну ознаку сепаратизму – протидіючий характер. За автором, сепаратизм завжди направлений всупереч політиці центру, адже місцеві еліти що є ініціаторами відцентрових тенденцій сприймають її, як таку що утискає їх інтереси та стримує розвиток регіону. Це, умовне, правило діє як в етнокультурній сфері, так і в економічній політиці. Саме такому типу сценаріїв завдячує свою появу міф про «Донбас,

як донора економіки України». Місцеві еліти довгий час вкорінювали у свідомість мас стереотип про те, що Донбас більше віддає, а ніж отримує від економіки України – дотує решту регіонів держави, а особливо індустріально менш розвинені західні регіони держави. Саме на цьому ґрунті і сформувалось припущення, про можливість успішного існування регіону більш відокремлено від решти держави. Значною помилкою, на наш погляд, було те, що міф не спростовувався ні офіційною владою, а ні ЗМІ. Активна компанія по розвінчуванню даного міфу почалась тільки з проголошенням ДНР та ЛНР та активною фазою протистояння із російськими військами та місцевими формуваннями. Звісно, в експертному середовищі, ці дані були відомі, а регулярні фінансові звіти уряду свідчили про періодичні дотації регіону та спростовували міф про вплив коштів із Донбасу в решту регіонів країни. Так, скажімо в 2012-2013 роках рівень забезпеченості потреб власними ресурсами Луганської та Донецької областей становив 69,7% і 65,9% відповідно.

Потрібно погодитись із К.Вітманом, який зауважив що сформований міф про «Донбас який годує решту України» протягом значного часу ставав наріжним каменем у відносинах місцевих еліт Донбасу та центральної влади в країні та формував безпідставні очікування у місцевого населення покращення економічної ситуації. Спростування ж міфів, як говорить історія, вимагає часу та жертв. Основні ринки збуту економіки регіону знаходяться поза його межами, та поза межами України. Проте, становище частини регіону, як «невизнаної республіки» тягне за собою розрив більшості економічних зв'язків із міжнародними ринками та перешкоджає надходженню інвестицій. Саме тому, регіон став «жертвою» новітнього міфотворення, що позбавило населення перспектив розвитку у найближчому часі. Сьогодні, регіон існує завдяки зовнішнім надходженням із РФ. За таких обставин, міжнародна практика говорить, про необхідність якнайшвидшого міжнародного визнання, адже такі невизнанні регіони перетворюються в «сірі зони» для міжнародної економіки. Втім, міжнародна коаліція, що

сформувалась довкола України на міжнародній арені, дозволяє припустити таку долю і для окупованого Донбасу, якщо у найближчі роки питання не отримає вирішення. Місцеві ініціатори відокремлення Донбасу керувались не об'єктивною інформацією, а хибними уявленнями, стереотипами та міфами, тому економічні наслідки, найімовірніше, були не очікуваними для більшості причетних груп. Проте, звісно, не потрібно забувати про російський чинник, та підривну діяльність РФ, щодо поширення таких міфів та стереотипів для розхитування ситуації у регіоні [14, с.21].

У державах із багатоманітною етнонаціональною картою у період найскладніших етнополітичних конфліктів сепаратизація може спричиняти ланцюговий ефект. Так, подібні настрої були помічені і в інших регіонах України, які суміжні до Донбасу – схід та південь. Зокрема, у Харкові та Одесі пройшли мітинги із закликами розширити повноваження регіонів, надати статус автономії цим регіонам, підняти статус російської мови до державного та провести федералізацію усєї держави [14, с.21-22]. Проте, процес розвитку сепаратизації цих регіонів був зупинений належною реакцією з боку держави. Очевидно, що мотиви які озвучувались на мітингах підбурювались ззовні, адже месидж, стосовно федералізації, був спрямований головним чином, на те, щоб підірвати цілісність держави, її здатність протистояти наявним викликам.

Переломні процеси політичного розвитку часто викликають несприйняття частини суспільства, в основному, через несприйняття нових цінностей та ідей. Тому, такі моменти можуть ставати каталізатором розвитку сепаратистських тенденцій, як захисних реакцій для збереження існуючої ситуації. Саме такими процесами стали Євромайдан та повалення старої корумпованої влади, яка одначе, вважалась виразником інтересів місцевих еліт Донбасу. Подальше втручання Росії прискорили процеси сепаратизації регіонів, а введення російських військ унеможливили мирне врегулювання проблеми.

Згідно із соціологією що пропонує той же К.Вітман, станом на квітень

2014 року сепаратистські ідеї підтримували близько 20% жителів Донбасу. Проте, конкретно творення власної держави на основі південно-східних областей України схвалювали на півдні – 10%, сході – 10%, на Донбасі 18%. А от, прагнення іредентизму, тобто об'єднання з Росією прагнули 9,5% жителів півдня, 11% жителів сходу та 27% жителів Донбасу. Але, якщо говорити про творення конкретно Донбаської держави та вихід з складу України у формі сецесії, то таку ідею підтримувало 17% жителів Донбасу. Також, потрібно визнати, що третина українців у той період визнавала наявність політичних конфліктів між Східними та Західними регіонами, наявність відмінної економічної моделі розвитку. 32% респондентів навіть висловили припущення, що відмінності досить глибокі, тому можуть спричинити конфлікти та сепаратизацію у майбутньому [14, с.22-23]. Проте, даним варто довіряти тільки саме в той момент, коли було проведено дослідження. Не будемо забувати, що в цей період населення отримало сплеск колосальних емоцій, пов'язаних з подіями в Києві, побачило реакцію Росії, протидію місцевих еліт Донбасу тощо. Маніпулятивні механізми були задіяні надто масштабно, що і сформувало таку, і без того, не надто переконливу соціологію часткової підтримки сепаратизму. Надто швидкий перебіг подій, що посилювався російським втручанням, не дав можливості місцевим жителям побачити альтернативні шляхи вирішення проблеми, а періодична пропаганда та маніпуляції формували надто непривабливий образ ймовірного компромісу.

Сьогоднішня етнополітична ситуація на окупованих територіях Донецької та Луганської областей не є класичним прикладом сепаратизації. Регіон повністю не вдалося охопити сепаратистськими настроями, адже місцева влада в інших регіонах виявилася стійкішою, а суспільство консолідованішим у питанні забезпечення територіальної цілісності держави. Проте суспільні настрої, в Луганській та Донецькій областях, частково, сприяли диверсійним діям російських сил (захоплено адміністративні будівлі, проголошено ЛНР та ДНР, проведено сфальсифіковані незаконні

місцеві референдуми про вихід самопроголошених квазіутворень із складу України з наміром подальшої інтеграції в Російську Федерацію тощо) [94, с.396-397].

Однорідна культурна основа сепаратистських рухів у ЄС, на відміну від українських реалій, характеризується створенням літературної «високої» культури, формування культурно однорідної «органічної» нації, перетворення пасивного етносу на активну етнополітичну спільноту, що відчуває себе повноцінним суб'єктом історії. Так, ми можемо сміло заявляти про існування «літературної» культури у Шотландії (Вальтер Скотт, Артур Конан Дойл, Роберт Бернс та ін.), Каталонії (Маріана Агіло, Хуан Кортадо, Мануель Міла-і-Фонтанальса та ін.) чи Бретані (Франсуа-Рене де Шатобріан, Жюль Верн та ін.). Однак, подібного літературного піднесення у етнічних спільнотах України, що тяжіють до сепаратизації не відбувалось. Національні меншини України, що проживають компактно (росіяни, румуни, угорці) асоціюють свою культуру із «материнською» (Росія, Румунія, Угорщина), а отже не можуть претендувати на суверенітет. Сепаратизм таких національних меншин може бути направлений на ірредентизм (повернення в лоно «материнської» держави), однак аж ніяк не сецесіонізм, як у випадку із псевдо «незалежними» територіями Донбасу. Це в свою чергу підтверджує штучність відповідних утворень на території Луганської та Донецької областей, та, загалом, модельованість РФ донбаського сепаратизму у своїх власних цілях (що однак не обійшлося без часткової підтримки місцевого населення).

Формування культури однорідного «органічного» етносу визнається науковцями основною умовою консолідації спільноти. Політизація етнічності та творення власної державності не може відбуватись без об'єднання спільноти. Так, сьогодні у Північній Ірландії населенню досить важко дійти до консенсусу, адже вона постає як вельми різношерстий регіон в етноконфесійному плані, де поряд проживають переселенці із Британії і Шотландії (які однак втратили свою етнічну ідентичність, але не релігійну)

та корінні ірландці. Тобто саме консолідація північних ірландців та подолання ними релігійних упереджень є основною перешкодою до активної сепаратизації регіону. Псевдо незалежні утворення на східному кордоні України існують окремо одне від одного, чим заставляють сумніватись у об'єднаності етнічної спільноти росіян що компактно проживають у цьому регіоні. Можна сказати навіть більше – ці утворення зберегли адміністративно-територіальний поділ України і кордон між ними проходить строго по лінії розмежування двох областей. Така ситуація постає як доволі конфузне явище, що змушує сумніватись у природності етнічного сепаратизму у даному регіоні будь-якого відстороненого очевидця. Дві проросійськи налаштовані спільноти однак не містять суттєвих відмінностей у культурному, релігійному чи політичному плані, та складаються, у своєму ядрі, із етнічних росіян. Таким чином, культурна однорідність спільнот двох фіктивних квазідержавних утворень та Криму, загалом, піддається сумніву.

3.3. Сепаратизація Криму: ірредентизм та російська агресія (АРК Крим)

Етноконфліктний потенціал Криму, як і Донбасу сформувався під впливом низки чинників, серед яких доцільно виділити такі: геополітичний, релігійний, економічний, соціальний, культурно-ідеологічний. Безумовно, загальна нестабільність політичної ситуації в українській державі, також як і геополітичне суперництво, на тлі якого відбувається боротьба за ключові політичні ресурси в Україні, впливає на міжетнічні стосунки в Криму. Водночас спостерігаються деякі внутрішні тенденції в розвитку кримської спільноти, які певною мірою також можна вважати етноконфліктогенними чинниками. В свою чергу, внутрішні процеси в автономії відчувають вплив релігійних, культурно-ідеологічних і геополітичних впливів ззовні, що не може не відбиватися на розвитку етнополітичних процесів у Криму [73,

с.322].

Етнополітичний конфлікт, що мав місце в в Автономній Республіці Крим (АРК) після оновлення влади в Україні на початку 2014 року, внаслідок Революції Гідності, не був чітко прогнозованим, проте, не абсолютно несподіваним. Наукові кола, що займаються проблематикою етноконфліктів та сепаратизму досить чітко окреслювали такі загрози через можливу ескалацію двосторонніх відносин України та Росії. Варто відзначити, що такі мотиви були актуальними, адже загострення українсько-російських відносин було на порядку денному починаючи із початку 2000-х. Так, можемо згадати конфлікт, що пов'язаний з островом Тузла у 2003 році, коли російська влада намагалась спорудити дамбу від в Керченській протоці від Таманського півострова (Росія) до острова Тузла (Україна) чи «газові протистояння», що періодично спалахували тощо.

Етнополітичний конфлікт в Криму стосувався української, російської та кримськотатарської спільнот, знаходився у латентному стані від часу здобуття незалежності Україною. Суперечності в регіоні виникали в силу етнополітичних та історичних аспектів співжиття груп та взаємин України і Росії. Розглядаючи даний етнополітичний конфлікт, варто залучити ретроперспективу, адже півострів до 1945 року офіційно перебував у складі Радянського Союзу зі статусом Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки. Національний склад регіону, станом на 1939 рік, був наступним: 49,6 % росіяни, 19,4 % кримські татари, 13,7 % українці. Проте, саме 1945 рік став переломним, адже друга за чисельністю етнонаціональна група півострова – кримські татари зазнали переслідувань та депортації. Автономію регіону було ліквідовано того ж таки року. Поряд із кримськими татарами переслідувань зазнали і інші етнічні групи регіону – кримчаки, греки, болгары, німці. У 1945–1991 роках Крим був у статусі Кримської області, яку в 1954 році було відокремлено від РРФСР та включено до УРСР. Саме такий шлях півострова, як частини України, який із здобуттям нею незалежності, став Автономною Республікою із широкими

повноваженнями місцевих органів влади [4, с.163-164].

У період радянської доби, частка росіян в Криму відчутно збільшувалась. Згідно з переписом від 1989 року російський етнос на півострові складав 65,6%, українці – 26,7%, а кримські татари – тільки 1,9%. Частка російської групи відчутно росла та складала більшість на півострові за часів СРСР. Така ситуація стала можливою завдяки заохочуванню владою до міграції росіян у регіон, що особливо актуально було після депортації кримських татар та скорочення населення в Криму. Кількість українців у регіоні, за час радянського панування, теж суттєво зросла, однак абсолютна більшість російського етносу, розташування російських військово-морських сил та періодична увага до Криму російської влади та суспільства не дали змоги докорінно змінити ситуацію в етнонаціональній карті регіону і за період незалежності України. Російська меншина, яка чисельно домінує в АРК, не змогла змиритись із належністю регіону до України. Загалом, територіальні конфлікти в пострадянському просторі є явищем не новим, адже територіальний поділ між Республіками Союзу не завжди співпадав з межами ареалів розповсюдження титульних етносів. Це питання могло залишатись «тілим конфліктом», проте, періодичні загострення в двосторонніх стосунках України та Росії, постійно актуалізувала його.

Наслідком невдоволення російської меншини був референдум 20 січня 1991 року в Криму щодо питання відновлення Кримської АРСР як суб'єкта СРСР та учасника Союзного договору. Важливо, що 93,26% жителів Криму (81,37% від загальної кількості виборців) дали ствердну відповідь на це питання. Проте, плебісцит прямих наслідків не мав, а його результати жодним чином не були імplementовані. Українська відповідь на такі дії була стриманою, адже влада пішла на поступки та в тому ж таки році Верховна Рада УРСР ухвалила закон «Про відновлення Кримської АРСР», в якому озвучувалось поновлення Кримської АРСР в наявних межах Кримської області у складі УРСР [4, с.164]. На наш погляд, згадані події були більше бажанням зберегти статус-кво регіону, його політичні та економічні переваги

наявні на той період, та, ймовірно, спричинені нерозумінням та несприйняттям тодішніх соціально-політичних трансформацій у сіспільстві.

Українська стратегія згладжування етнополітичних суперечностей в Криму, окреслювалась мінімальним втручанням в сферу етнонаціональних активностей на півострові. З цієї причини, російське середовище в регіоні майже не зазнавало жодного дискомфорту з радянського періоду. Тільки, зі здобуттям незалежності України, конфлікти у регіоні стали більш помітним явищем, адже активізувалась і третя за величиною етнічна група регіону – кримські татари, які з розпадом Союзу вимагали повної реабілітації та поновлення усіх прав і свобод на своїй землі. Російська спільнота регіону та місцеві еліти стикнулись із невдоволенням реабілітованих кримських татар, що повертались у Крим. Українці ж регіону залишались у відчутній меншості, щоб суттєво впливати на соціально-політичне життя півострова. Реальні обставини етнонаціонального середовища в Криму призводили до асиміляції частини українського етносу та русифікації.

Згідно з переписом 2001 року, російська спільнота становить 58,3% від загального населення Криму, українці – 24,3%, а кримські татари – 12,1%. Проте, м.Севастополь, де довгий час розміщувались військово-морські сили Росії, росіяни становили 71,6% [62]. Припускаємо, що вимоги російської спільноти у регіоні, частково, врівноважувались, у період незалежності України, етнокультурними та етнополітичними активностями кримськотатарського етносу. З огляду на ці та інші аспекти, українській владі вдавалось зберігати етнополітичну стабільність в Криму та стримувати конфліктний потенціал регіону. Саме тому, вважаємо, що російський фактор – пряме втручання Російської Федерації, призвів до дезінтеграційних процесів в Криму, його відокремлення та анексії.

В результаті, адміністративно-територіальна автономія в складі України не повністю задовольняла етнополітичні інтереси російської етнонаціональної групи Криму. На цьому фоні була активна діяльність проросійських політичних організацій, які піднімали питання про

приєднання АРК до Російської Федерації. Серед таких дій, можемо згадати спроби проголошення незалежності, відміну в судовому порядку Конституції АРК від 23 грудня 1998 року тощо. За час незалежності України, мали місце нормативно-правові акти місцевої влади щодо перегляду статусу регіону, зокрема Декларація про державний суверенітет Криму (1991 р.), Акт про проголошення державної самостійності Республіки Крим (1992 р.) та Конституція Республіки Крим (1992 р.), які, без сумніву, містили ознаки сепаратизму. Так, стаття 1 Декларації про державний суверенітет Криму проголошувала народ республіки носієм суверенітету, а виразником інтересів громадян, виключно, Верховну Раду Криму. Відповідно до статті 5 цього ж документу, республіка самостійно окреслює економічний статус, питання бюджету тощо. Найважливіші ж питання, що стосуються республіки, навіть, відносини з іншими державами передбачалось виносити на референдум. Тільки преамбула документу могла дещо згладити загальне враження від настроїв у регіоні – передбачалось прагнення до створення правової держави в межах України [4, с.164]. Такі гасла не могли не турбувати українську владу, особливо, якщо накласти на ці обставини, активний інтерес до регіону та його розвитку з боку російської влади. Однак стратегія компромісу та не загострення ситуації, яка була в той період панівною в державі та суспільстві, не дозволила зайняти більш жорстку позицію та мобільно реагувати.

На думку К.Вітмана, протягом незалежності можна було спостерігати міжетнічну напруженість у регіоні, адже влада автономії періодично висувала нові вимоги щодо розширення повноважень. Саме такий конфліктний потенціал змушував українських політиків іти на поступки задля збереження півострова в межах України та умисно не звертати уваги на державну етнонаціональну політику в регіоні та вирішувати етнополітичні проблеми. Дослідник зауважує, що Київ дуже рідко втручався у перебіг етнополітичних процесів регіону задля збереження міжнаціонального порозуміння та миру, існуючого автономного статусу Криму в межах України [4, с.165].

Протягом усієї модерної історії України, науковці відзначали етнополітичну нестабільність на півострові та вказували на конкретні загрози для національної безпеки та суверенітету України, її територіальної цілісності. Так, В.Котигоренко, для прикладу, відносив до небезпек етнополітичної стабільності в регіоні наступні елементи: пряме втручання Росії у внутрішні процеси України; спроби сповільнити євро інтеграційні процеси в Україні та повернути її у свій вектор впливу; провокація російської громади України до саботування державотворчих процесів (розбудова армії, економіки, творення зовнішньополітичних альянсів тощо); провокація конфліктів на півострові через просування ідеї відокремлення Криму від України та приєднання до Росії; просування негативного сприйняття депортованих народів півострова, які повертались на батьківщину. Нейтралізація цих небезпек, на думку вченого, була можлива за усунення загроз стабільності на півострові, творенні ефективної етнонаціональної політики, яка б була природно вплетена в внутрішню та зовнішню політику України [36, с.38].

Варто підкреслити, що приводом до ескалації конфлікту став прихід до влади в лютому 2014 року «проєвропейських» сил, що прийшли на зміну владі, яка з 2010 року перебувала на проросійських позиціях, вела тісну співпрацю із Росією, провадила проросійську етнокультурну політику. Зауважуємо той момент, що революційні події 2014 року були виключно приводом, проте, зовсім, не причиною подальших протистоянь та збройного конфлікту. Ситуація між 2010-2014 роками робила будь-які російські вимоги щодо статусу Криму та його долі необґрунтованими, адже існуюча в Україні влада того періоду просувала ідею співпраці та зближення із Росією. Проте, ситуацію змінила втеча В.Януковича в Росію та зміна правлячих еліт в країні. Усю повноту влади в Україні перебрала на себе Верховна Рада, як єдиний, на той момент, легітимний вищий орган державної влади в державі.

Парламент задовільним вимоги учасників Революції та почав відновлювати традицію проєвропейського вектору розвитку, що існував у

2005-2009 роках. Такі обставини викликали нерозуміння серед певних кіл російської нацменшини, що підбурювались, безпосередньо, російською владою. Звісно, найбільшими осередками невдоволення, виявились регіони із найбільшою кількістю російської нацменшини (Донбас та Крим) [4, с.166-167].

Слід звернути увагу на той момент, що у 2014 році єдиним легітимним вищим органом державної влади залишалась Верховна Рада України (ВРУ), тому ситуація із збереженням та продовженням демократичної ситуації в державі, дотримання законності та правопорядку була під реальною загрозою. Не легка ситуація у самій ВРУ виводила на-гора ризики існування правової держави, дотримання Конституції та законів України. Адже, важко уявити, навіть, ту патову ситуацію, коли б Верховна Рада України не справилась би із існуючими викликами дотримання принципів правової держави.

Важливим є той момент, що в ході політичної кризи місцева влада на півострові активно підтримувала старі політичні еліти та їхній проросійський зовнішньополітичний курс. В грудні 2013 року Верховна рада АРК прийняла Звернення до Президента України, в якому місцеві депутати закликали до рішучості влади, вжитті всіх можливих заходів для збереження існуючого стану в державі. Загалом це та інші подібні звенення місцевої влади в Криму були наскрізь просякнуті антинаціоналістичною риторикою. Місцеві еліти вбачали небезпеку в тому, що ядром та рушійною силою Євромайдану були праві націоналістичні організації. Звісно, таке уявлення було не зовсім точним, адже хоча основною оборонною силою Революції Гідності і були національно зорієнтовані групи, проте, дуже швидко, в Майдан, з самого зародку, влились усі прошарки українського суспільства, протестний електорат формувався із невдоволених корупцією, порушенням прав людини і громадянина в Україні, недотриманням принципів правової держави, відмовою від проєвропейського вектору розвитку, низьким рівнем життя тощо. Проте, загалом, в очах російської меншини, Євромайдан отримав

націоналістичне забарвлення, ключову роль, звісно, в цьому відіграла пропаганда Росії та українських опонентів цих процесів. Саме пропаганда та поширення міфів про Революцію Гідності та її цілі стало ключовим фактором, що стривожив проросійськи налаштовані групи Криму та Донбасу [4, с.167].

Втручання Росії стало визначальним фактором ескалації сепаратизму в Україні. Саме Росія підтримувала та керувала сепаратистськими процесами на півострові та Донбасі, під приводом невизнання нової української влади, яка прийшла внаслідок Революції Гідності. Депутати кримського парламенту звернулись до Росії за підтримкою та допомогою. Кримські сепаратисти, побоювались втрати автономного статусу регіону, адже ця думка активно поширювалась російською пропагандою. Самопроголошена влада Криму отримала затвердження та всебічну підтримку з боку Росії. Звісно ж, що обрання нової влади сепаратистів відбулось всупереч українському законодавству, тому Київ таку ротацію відхилив. Проте, наприкінці лютого 2014 року російські військові (на той момент невідомі озброєні особи без розпізнавальних знаків – так звані «зелені чоловічки») захопили парламент Автономної Республіки Крим, який в їх же присутності прийняв рішення про проведення референдуму щодо статусу Криму. Після звернення нелегітимної кримської влади до Президента РФ з проханням про допомогу, 1 березня були введені російські регулярні війська на всю територію Криму, окупувавши цю частину України [94, с.393].

З іншого боку кримськотатарська спільнота засудила ідею відокремлення від України та приєднання до Росії. Кримськотатарський етнос виступив проти сепаратистських дій російської спільноти Криму. Кримські татари мали досить часто критикували українську владу та мали ряд незадоволених вимог до Києва, як скажімо, повна реабілітація, затвердження статусу корінного народу, закріплення статусу кримськотатарської мови тощо (більшість із цих вимог були реалізовані після 2014 року), проте, в російсько-українському конфлікті вони стали на бік

України. К.Вітман виділяє декілька причин такої політичної позиції. По-перше, Росія асоціюється прямою наступницею СРСР, а тому трагічні події депортації близько 200 тисяч кримських татар 1944 року накладають на неї певний відбиток. Майже 20% населення півострова у 1944 році було депортовано під надуманими звинуваченнями. Члени Меджлісу кримськотатарського народу неодноразово висловлювали побоювання нових депортацій та інших порушень прав людини російською адміністрацією в Криму. Україна, натомість, хоча і не вирізнялась активною підтримкою кримських татар, проте, її абсолютно демократичне законодавство давало можливість розвиватись національним меншинам, а правова держава гарантувала захист прав і свобод людини та громадянина. В.Котигоренко, в свою чергу, наголошує про важливість досвіду боротьби кримських татар за свої права у радянський період, який допоміг спільноті усвідомити реальні переваги українського демократичного середовища [13, с.154-155].

По-друге, кримські татари не сприймають жорстких централізованих методів етнонаціональної політики та управління загалом, які переважають в сьогоденній Росії. Будучи федеративною державою, Росія гальмує будь-який політичний розвиток корінних народів, обмежуючи спільноти тільки культурними правами в урізаному вигляді. Побудова демократичних інститутів на місцях та захист прав етнонаціональних меншин залишаються вагомими проблемами російської реальності. З огляду на ці та інші причини, кримські татари не виявили бажання жити в Росії та підтримали Україну. Меджліс не визнав референдум та закликав кримських татар не брати участі в цих подіях. Так, за підрахунками одного із лідерів кримських татар М.Джемілева, близько 99% кримськотатарського етносу не брало участі у незаконному референдумі. Значна частина кримських татар почала залишати півострів та переселятись на підконтрольні Україні території [13, с.155].

Протягом модерної історії України питання про надання кримськотатарському етносу статусу корінного народу супроводжувалось голосами скептиків про загрозу створення привілеїв для однієї

етнонаціональної меншини, усі представники яких є рівними перед законом. Наслідком такої недалекоглядності, за їх словами, могла бути надмірна політизація національних меншин в державі. Проте, ситуація із кримськими татарами, на наш погляд, є дещо іншою, адже на відмінно від національних меншин угорців, поляків тощо, вони не мають власної держави за межами України. З огляду на цю та інші причини, в умовах жорсткої конфронтації з Росією, Україна пішла на поступки в цьому питанні.

20 березня 2014 року Верховна Рада України визнала кримськотатарський народ корінним народом Криму прийнявши постанову «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української держави» та взявши на себе ряд зобов'язань. Так, цією постановою Україна гарантує: «збереження та розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності кримськотатарського народу як корінного народу та всіх національних меншин України; захист та реалізацію невід'ємного права на самовизначення кримськотатарського народу у складі суверенної і незалежної Української Держави» та визнає «Меджліс кримськотатарського народу, виконавчий орган Курултаю кримськотатарського народу, та Курултай як вищий представницький орган кримськотатарського народу» [61].

Беззаперечно, що цією постановою Верховна Рада поклала початок доручення України до Декларації ООН про права корінних народів. Однак, погоджуємось із зауваженням К.Вітмана, щодо того, що легальність цього рішення стоїть під сумнівом. Адже його прийняття суперечить Конституції України – згідно статті 92 Основного Закону, права корінних народів та національних меншин України визначаються виключно законами України [13, с.156].

Підкреслимо, що питання тут стоїть тільки у порушенні процедурних моментів прийняття рішень, адже питання такої ваги має бути оформлено законодавчим актом, і аж ніяк, нормативно-правовим актом нижчої ваги. Проте, висловлюємо припущення, що таке рішення було обумовлено

складними обставинами 2014 року і сподіваємось на виправлення такого «півкроку» прийняттям повноцінного закону у майбутньому.

Загалом, рівень захисту прав кримськотатарського народу як в Україні, так і в Росії великою мірою залежить і, найімовірніше, буде залежати від поточної етнополітичної ситуації. Однак важливо, що сьогодишнє законодавство РФ забороняє представницький орган татар – Меджлис, називаючи його екстремістською організацією. Ця ситуація у поєднанні із низьким забезпеченням прав людини на півострові, що підтвердили правозахисні місії Ради Європи, та перетворенням Криму на військову базу РФ слугуватиме причиною посилення етнополітичного конфлікту на півострові між українцями, росіянами і кримськими татарами та посилить приязнь корінного населення Криму до Києва. Парадокс сьогодишньої етнополітичної ситуації полягає в тому, що втративши Крим, Україна надала кримським татарам значно ширший обсяг прав, а ніж могла б гарантувати, якби півострів залишався в її складі.

З основних внутрішніх причин ескалації етнополітичного конфлікту на території півострова, які не лише загострили стосунки між етноспільнотами, а й ознаменували захоплення влади, сецесію регіону та введення іноземних військ, С.Асланов виокремив декілька. Серед них визначальною є неувага держави до етнополітичних та етнонаціональних проблем півострова. За понад 20 років незалежності України Крим так і не став українським в етнополітичному та етнонаціональному сенсі: не було заблоковано інформаційний, пропагандистський, фінансовий вплив з боку Росії на жителів півострова; процеси формування української політичної нації на основі громадянської належності в Криму майже не відбувалися; не було проведено повної реабілітації депортованих осіб, зокрема кримських татар. Це обумовило конфліктність міжнаціональної взаємодії, підживлювану постійним втручанням сусідньої РФ в етнополітичну ситуацію в Криму, що в результаті завершилося військовою інтервенцією та порушенням територіальної цілісності України [4, с.170].

Отже, сепаратизм як прагнення деяких етнокультурних регіонів держави до відокремлення, набуття більшої політичної самостійності, суверенітету є проявом захисної реакції на процеси, які не влаштовують ту чи іншу частину суспільства. В Україні такими процесами стали Євромайдан та повалення влади, яка вважалася виразником інтересів Сходу та Півдня України. Після її усунення на захист інтересів цього переважно російськомовного регіону стала претендувати Російська Федерація. Саме пряма участь Росії була визначальною в просуванні сепаратизму в Криму та на Донбасі, адже вона надала фінансову, інформаційну, військову підтримку у прагненні вийти зі складу України під ефімерним приводом невизнання центральної влади, очолила ці процеси.

3.4. Угорський автономізм: сучасні реалії (Закарпатська обл.)

Українська карта етнонаціональних меншин складається як з дисперсних груп так і з компактних. Однак, найбільш цікавими, з нашої точки зору, є компактні групи, адже саме вони, володіючи чіткою територіальною прив'язкою, можуть висловлювати відмінне бачення свого політичного майбутнього на цій території. Якщо врахуємо той момент, що «материнські» держави часто намагаються втручатись у внутрішні справи держав куди ці території інкорпоровані, то побачимо усю складність протиріч та загроз співіснування компактно розташованих етнонаціональних груп всередині багатонаціональної держави.

Угорська меншість досліджується вкрай мало вітчизняними науковцями. Основною причиною такої непопулярності даної проблематики, є, на наш погляд, відсутність в українських еліт комплексного бачення ролі та значення угорської меншості для України. Серед українських дослідників, що досліджують пропоновану проблематику, варто виділити наступних: Й.Кобаль, С.Мітряєва, Ю.Сліпецька, Н.Шипка. Активно вивчають питання пов'язані із угорською меншістю в Україні наукові школи Будапешта,

основні дослідження здійснюються у Центрально-Європейському університеті. Серед угорських дослідників варто виділити наступних: С.Погоній, П.Татри, І.Чернішко та інші.

У цьому контексті варто розглянути один із найяскравіше забарвлених, в етнонаціональному розумінні, регіонів України – українське Закарпаття, де впродовж тисячі років мешкає велика угорська меншина. Згідно з даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року в Україні проживало 156 тис. угорців. Більшість із них 151 тис (96%) є мешканцями Закарпаття, зокрема Берегівського, Виноградівського, Мукачівського та Ужгородського районів. Сьогоднішні демографічні тенденції свідчать про зменшення кількості угорців у регіоні[62].

Це пов'язано насамперед із загальними тенденціями еміграції в Україні та, частково, із переселенням в саму Угорщину. Однак, варто зазначити, що угорська громада Закарпаття загалом задовольняє свої різноманітні етнонаціональні та культурні потреби. У регіоні активно розвивається угорська освіта, яка сьогодні складає повну вертикаль, від дошкільних закладів до Закарпатського угорського інституту ім.Ференца Ракоці II (м.Берегове). Угорці мають політичні партії та громадські організації на Закарпатті, видають угорською мовою газети та журнали, займаються книговидавництвом, мають професійний театр, радіо- та телепередачі тощо[33, с.200-201]. Слід зазначити, угорці Закарпатті великою мірою асоціюють себе і із угорською ідентичністю, та, дійсно, тісно пов'язані із Угорщиною.

При розгляді угорської національної меншини Закарпаття та її кількісного представлення варто звернути увагу на ряд чинників, які дозволяють більш змістовно підійти до даного питання. По-перше, сьогодні відсутні будь-які офіційні дані стосовно кількісного співвідношення угорців та українців у даному регіоні. Дані перепису населення 2001 року сьогодні можна сприймати тільки як відносний орієнтир. По-друге, у регіоні частина угорців визначає себе в якості осіб з подвійною ідентичністю (угорською та

українською, угорською та словацькою тощо). Подвійна ідентичність для угорського населення Закарпаття є природнім явищем внаслідок етнічної різноманітності регіону, а також, перебуванням Закарпаття в складі багатьох держав. Варто додати, що угорська ідентичність певної частини населення регіону є більш престижною та благополучною з огляду на стабільне економічне становище і вищий рівень життя в Угорщині.

Основне ядро прикордонної угорської національної меншини відносно стало, його чисельність періодично підтверджувалась переписами населення 2-ї половини ХХ століття. Проте, після 2010 року відбувався відчутний відтік угорців регіону за кордон. Перша хвиля пов'язана насамперед із спрощенням процедури отримання громадянства для етнічних угорців, які постійно проживають на території суміжних держав. Друга хвиля була викликана погіршенням економічного становища та війною на Сході України 2014 року. Згідно із дослідженнями П.Татри, станом на 2017 рік у регіоні кількість угорців перебувала у межах 130 тис. осіб, однак, якщо врахувати також тимчасову міграцію, то цей показник, на думку дослідника, цілком міг би бути на рівні 120 тис. [159, с.26].

Угорський рух на Закарпатті значною мірою варто розглядати у руслі політики офіційної Угорщини у Карпатському регіоні. В основі концепції державотворення сучасної політичної еліти Угорщини стоїть ідея національної держави. Такий хід речей був продиктований не тільки загальними світовими тенденціями посилення національних ідей останніх років, а, найперше, глибокою історичною образою за наслідки Тріанонської угоди 1920 року після Першої світової війни. Тоді держава втратила близько 2/3 своєї території разом із угорським населенням. Саме на цьому історичному ґрунті згодом виникає ідея «відродження Угорщини». Такого роду настрої, як свідчить історія, приховують у собі велику небезпеку та потребують належної уваги з боку сусідів. Сьогодні політика Угорщини спрямована на захист своєї меншини не тільки в Україні, однак і в Австрії, Румунії, Словаччині, Сербії та Хорватії. Усюди офіційний Будапешт

відстоює право на автономію угорських регіонів у цих державах. Саме тому, політика Угорщини щодо меншини в Закарпатті не є унікальною та вкладається у загальну парадигму «відродження Угорщини»[85].

Враховуючи прикордонне розташування Закарпатського регіону та проживання тут компактно розташованої угорської національної меншини, Угорщина провадить активну та систематичну політику підтримки угорців. Угорський націоналізм оперує, за твердженням української дослідниці С.Мітяєвої, закостенілим комплексом етнічних стереотипів, що є апріорі консервативним, та, найголовніше, характеризується інертністю по відношенню до глобалізованого світу нової ери. У його ідеологічній основі, сьогодні, вважає автор, і далі стоять «загрозливі» ревізійні постулати, які були закладені ще на початку 90-х років минулого століття, а саме – національна винятковість, мрії про відновлення «Великої Угорщини» тощо. Промовистою у цьому контексті є заява тогочасного прем'єр-міністра Угорщини Й.Антала про те, що він асоціює себе прем'єром усіх 15 млн. угорців (включно з 5 млн. угорської національної меншини в інших державах)[47, с.63-64].

Політичні зусилля Угорщини у регіоні, як зауважує С.Мітряєва, спрямовуються на збереження компактного розташування національної меншини та забезпечення домінування в політичному середовищі регіону вигідних їй акторів. Така позиція «материнської» країни є загрозливою та слугує виникненню конфронтації між громадсько-політичними об'єднаннями регіону та розвитку на цьому ґрунті політичного конфлікту)[47, с.63-64].

Особливістю етнополітичної реальності Закарпаття є наявність чітко виражених автономістських прагнень у регіоні. Нагадаємо, що на початку 90-х у регіоні мав місце референдум стосовно надання автономії. Однак, підкреслимо, що, якщо результати подібного референдуму в АР Крим були імплементовані, то тут вони не вплинули на адміністративну карту України.

За наполяганням тодішнього голови Верховної Ради України Л.Кравчука формулювання «автономна територія» (яке пропонувала

Закарпатська обласна рада) було замінено на «самоврядну територію». Таким чином, остаточне питання на референдумі звучало так: «Чи бажаєте Ви, щоб Закарпаття отримало із закріпленням у Конституції України статус спеціальної самоврядної території як суб'єкта у складі незалежної України і не входило у будь-які інші адміністративно-територіальні утворення?» За результатами референдуму від 1 грудня 1991 року 78% підтримали формулювання, а на Берегівщині (регіоні із найбільшою концентрацією угорської національної меншини) 81,4% висловились за угорську автономію в межах району [76, с.146-147].

Як зауважує український політолог Ю.Сліпецька, питання автономії у Закарпатті у 90-х мало не тільки угорське забарвлення, однак і ряд інших вимірів. По-перше, автономістські прагнення висловлювали політичні кола радянської номенклатури регіону. Така ситуація склалась внаслідок особливого місця регіону у радянській політиці минулого століття, коли через Закарпаття здійснювався вплив на Центральну Європу. Такі обставини на той час не були унікальними, адже подібного роду тенденції прослідковувались і у Придністров'ї, де потужні позиції, у той період, продовжувала займати радянська номенклатура. По-друге, питання автономії піднімали також і русинські організації, які наводили аргументи, перш за все, історичного характеру. І аж, по-третє, виявлялось кристалізоване прагнення угорської національної меншини на автономію на території компактного проживання [76, с.146-147].

Сьогодні, найбільш впливовими громадськими об'єднаннями угорців регіону є Товариство угорської культури Закарпаття (ТУКЗ) та Демократична Спілка угорців України (ДСУУ). Демократична Спілка угорців України, для прикладу, має 10 тис. членів та Всеукраїнський статус [47, с.64].

Однак, угорська меншина від рівня декларацій перейшла до створення політичних інститутів, які готові відстоювати їхні інтереси, а саме політичних партій. В 2005 році на Закарпатті Міністерством юстиції було зареєстровано дві угорські партії: Партію угорців України та Демократичну

партію угорців України [76, с.147]. У 2010 році ці дві партії взяли участь у місцевих виборах та отримали по 3 мандати у Закарпатській обласній раді. На місцевих виборах 2015 року Партія угорців України отримала 8 мандатів у багатомандатному виборчому окрузі [54]. Таким чином, спостерігаємо ріст активності політичних сил у регіоні, що орієнтовані на угорську меншість, та ріст їхньої електоральної підтримки. Однак, цікаво, що у загальнонаціональному масштабі кандидати що мають пряму угорську підтримку найчастіше не проходять до Верховної Ради України. Так, на позачергових парламентських виборах у липні 2019 кандидати що заручились підтримкою угорської влади в округах № 68, 69 та 73 не змогли отримати більшість [51]. Загалом, про помітність присутності угорських представників у найвищих щаблях влади України не доводиться говорити сьогодні з декількох причин. Нарізка округів у мажоритарній виборчій системі України не дозволяє таким силам отримати перевагу в жодному із них, а пропорційна система ставить депутатів із цього регіону перед жорсткою партійною дисципліною.

Угорські організації часто говорять про необхідність створення в Україні Притисянського виборчого округу, що на наш погляд, у сучасних умовах, послужило б поштовхом до активізації руху за автономію регіону.

Адже, до цього округу мають увійти в основному Берегівський та Виноградівський райони, тобто ті, де угорці складають відчутну частину населення. Така конфігурація за принципом «джерімендер» мала б дозволити отримати краще представництво регіону у органах влади. Подібний виборчий округ на Закарпатті існував до 1998 року, однак був ліквідований змінами до виборчого законодавства [85]. Сьогодні, новий Виборчий кодекс 2019 р., що набуде чинності тільки 2023 році, швидше за все, викличе нову хвилю обурення з боку офіційного Будапешту та загострення двосторонніх стосунків держав, оскільки мажоритарний принцип поділу на округи взагалі скасовано. Таким чином, потрапити у Верховну Раду України депутати зможуть тільки через списки загальнонаціональних партій, що вкрай

ускладнює прямий вплив на висуванців угорської національної меншини з боку Угорщини та просування ними інтересів громади в Україні на найвищому рівні.

На думку Н.Шипки, сьогодні, у процесі реалізації зовнішньої політики Угорщина проявляє неабияку зацікавленість та демонструє відповідальність за угорські меншини у сусідніх державах. Часто, у двосторонній співпраці Угорщини із її сусідами ці мотиви стають дестабілізуючим моментом у двосторонніх відносинах, ускладнюючи пошук консенсусу у багатьох сферах співпраці. Дипломатична діяльність Угорщини у міжнародних організаціях також часто спрямована на реалізацію інтересів угорських меншин у сусідніх державах. Така дворівнева дипломатична діяльність угорської зовнішньої політики, зауважує Н.Шипка, сьогодні є доволі ефективним механізмом для підтримки національної меншини в Україні. Хоча, на думку автора, договірно-правова база що забезпечує дотримання прав національних меншин між Україною та Угорщиною і стала взірцем для країн Центральної та Східної Європи, однак не зняла, повною мірою, напруження у двосторонніх відносинах [92, с.212].

Зовнішня політика Угорщини у регіоні часто стосується проблем діаспори у сусідніх державах, питаннях збереження спадщини угорської меншини – ці дії спрямовані, насамперед, на не допущення асиміляційних процесів у місцях компактного проживання угорців. Однак, з іншого боку, як зазначає угорський дослідник С.Погоній (Центрально-Європейський університет, Будапешт), угорський уряд також намагається отримати певні переваги через власну діаспору та часто намагається «тиснути» на уряди сусідніх держав щодо питання автономії угорської меншості [135, с.89]. Така стратегія зовнішньої політики у двосторонній співпраці із державами-сусідами, часто, на наш погляд, дозволяє Угорщині займати вигідні позиції в очах міжнародної спільноти, використовуючи образ захисника, що бореться з «утисками» угорської меншості.

Так, викликом для України, сьогодні, є практичне втілення політики підтримки закордонних «співвітчизників» Угорщиною у вигляді подвійного громадянства. Прийняття 26 травня 2010 року Закону Угорщини «Про внесення змін до Закону Угорської Республіки 1993 року LV. Про угорське громадянство», який набув чинності 1 січня 2011 року і передбачає процедуру спрощеного набуття громадянства Угорщини жителями, що постійно проживають на території суміжних країн, включно з Україною, спричинило активізацію набуття угорського громадянства мешканцями Закарпаття і, відповідно, перетворення їх на біпатридів, з точки зору міжнародного права [96].

З іншого боку, ст.2 Закону України «Про громадянство України» встановлює: «Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави, або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України» [60]. Таким чином, сьогодні законодавством України подвійне громадянство не забороняється, а тільки не визнається (якщо у громадянина України буде ще інше громадянство, то у правових відносинах з державою це не відобразиться). Така правова невизначеність та відсутність санкцій дозволяють практиці біпатридства масово поширюватись Україною. Тема подвійного громадянства яку актуалізує сьогодні Будапешт стала проблемним питанням не тільки для України. Усі сусіди Угорщини, які також мають угорську меншину стикнулись із цим складним викликом. Так, чи не найгостріше ця ситуація була сприйнята у Словаччині, де внаслідок таких дій держава на національному рівні закріпила норму права, яка передбачає позбавлення словацького громадянства для тих, хто набув громадянство іншої країни з одночасним накладенням штрафу у розмірі 3319€ [164]. У відносинах Румунії із Угорщиною складність становить питання Секейського краю, регіону на півночі Трансільванії, де компактно проживають угорці. Цей регіон компактного проживання угорської меншості на півночі Трансільванії є наріжним каменем у відносинах двох держав, і саме тут найбільше людей

отримало угорське громадянство за спрощеною процедурою [85]. Угорщина періодично ставить на порядок денний питання про подвійне громадянство у країнах Карпатського євро регіону, чим грубо втручається у внутрішні справи держав.

Сьогодні створюється прецедент біпатридства етнічно угорських громадян України, що проживають на Закарпатті. Ця тенденція у недалекому майбутньому може сприяти активізації автономізму, ба навіть сепаратизму у регіоні, та призвести до необоротних наслідків. Так, близько 70 тис. громадян України вже отримали угорське громадянство у період між січнем 2011 та квітнем 2014 року [153, с.125]. Крім того, за даними П.Татри, до червня 2016 року було подано ще 79 000 заявок [158, с.208]. Дослідник зауважує, що основними причинами які спонукають угорську національну меншину України до таких дій – це несприятлива економічна ситуація в країні та війна на Донбасі. Згідно з Центральним статистичним управлінням Угорщини близько 90% від усіх поданих заяв на отримання угорського громадянства громадянами України подається мешканцями Закарпатської області (найчастіше жителями міст Берегове, Мукачево, Виноградів та Ужгород) [153,с.125].

У ЗМІ періодично з'являється інформація про різного роду провокативні ексцеси пов'язані із угорськими організаціями Закарпаття. Так, у липні 2019 року Міністерство закордонних справ України звернуло увагу громадськості, що на перших шпальтах газети «Карпаталія», яка видається Товариством угорської культури Закарпаття було розміщено гасло «Угорець, вставай!» та одночасно ілюстровано на карті приналежність Угорщині низки територій України [9]. Подібні дії місцевих угорських радикалів та одночасно надмірна цікавість уряду Угорщини до Закарпаття породжують справедливі побоювання української сторони.

Занепокоєння викликає використання угорською стороною складного економічного становища районів компактного проживання угорців на Закарпатті. До прикладу, середньомісячна заробітна плата в Берегівському

районі станом на грудень 2018 року становила 8222 грн. [64], а середня заробітна плата по області за цей же період – 9946 грн. [74]. Наслідком економічних проблем стала значна міграція робочої сили угорської національності. Сюди також варто додати, що молоде покоління закарпатських угорців, в основному, погано знає українську мову та орієнтується на ринки праці ЄС. Тому й не дивно, що сучасна політика Угорщини по спрощенню отримання громадянства для угорського населення Закарпаття сприяє відтоку робочої сили з цих регіонів.

Однак, сьогодні маємо констатувати, що політика Угорщини стосовно угорців Закарпаття є, на наш погляд, не надто дієвою. Не важко здогадатися, що основна мета Будапешта полягала у збереженні високої чисельності угорського населення у регіоні задля просування подальших «вмотивованих» ідей автономізму регіону за національно-територіальним принципом. Однак, насправді, як уже зазначалось відбувається стрімке скорочення угорського населення у Закарпатті. Проте, варто зауважити, що існує загроза у значній диференціації доходів населення у регіонах Закарпаття, що може стати каталізатором відцентрових тенденцій на ґрунті національної ідентичності угорців. Подібного роду тенденції, зокрема, спостерігаються на Піренейському півострові, у Каталонії, де менш заможна західна частина регіону проявляє більшу зацікавленість у відокремленні від Іспанії, а ніж східна [49, с.203-204]. Ще одним процесом що впливає на само ідентифікацію угорської громади Закарпаття стало вживання різних мов у прикордонних регіонах населених угорською меншиною. Крім звичних у цьому регіоні української, угорської та російської з'явилась четверта мова – англійська, що закономірно для прикордонних регіонів, як мова що зрозуміла бізнесу та туристам [107, с.123-129]. Незважаючи на зміну співвідношення вживання цих мов, зокрема, скорочення використання російської мови, у публічному просторі, угорська мова так і не стала ключовим маркером ідентифікації у регіоні.

Отже, зауважимо, що угорський автономізм, сьогодні, на Закарпатті повністю не позбавлений ідеологічного підґрунтя та національно-територіального вмотивування. Однак, ряд чинників його гальмують, суттєво обмежують та безповоротно ослаблюють.

По-перше, демографічні показники регіону, підтвердженні як українськими так і угорськими джерелами, свідчать про скорочення угорської частини населення. Міграція працездатного населення угорської національності є як об'єктивним наслідком загальносвітових тенденцій глобалізації, так і локальних процесів включаючи й спрощення процедури отримання угорського громадянства.

По-друге, сучасні українські реалії створюють несприятливі умови для актуалізації автономізму, адже російська агресія та порушення суверенітету і територіальної цілісності України, спроба нав'язати федералізацію та особливі статуси регіонів тощо, абсолютно «демонізували» будь-який дискурс стосовно адміністративно-територіального устрою держави на найближчі роки.

По-третє, молода та активна частина угорської меншини, сьогодні, в основному, знаходиться поза межами регіону, що ставить під сумнів ймовірність проведення кампанії за автономний статус регіону.

По-четверте, регіони де проживають етнічні угорці не відзначаються економічним ростом, а отже відсутній «меркантильний» чинник самоврядного існування, хоча звісно, ця ситуація, як уже зазначалось, в окремих випадках та за окремих обставин, може змінитись на протилежну.

По-п'яте, угорська меншина, частково, визнає свою подвійну ідентичність та знаходиться у полімовному середовищі, де окрім угорської активно співіснують у публічному просторі державна українська мова, а також російська та сьогодні уже, частково, англійська. Ці обставини певною мірою розмивають ідентифікацію угорської меншини та зменшують вплив національно-культурного мобілізаційного ресурсу.

Ці та інші окреслені фактори обмежують можливості розвитку угорського автономізму у найближчому майбутньому та, безповоротно, крок за кроком, забирають шанси на реалізацію ідеї «відродженої Угорщини» в Україні.

3.5. «Русинське та румунське питання» як найменш актуалізовані проблеми сепаратизації в Україні (Закарпатська, Чернівецька обл.)

На піку загострення ситуації довкола конфлікту на Донбасі та ситуації із анексією Криму актуалізувалось питання у наковому та інформаційному просторі щодо ймовірності настання «принципу доміно», коли в окремих регіонах України почнуть висловлюватися гасла на зразок «особливого статусу» мотивуючи це унікальністю регіону та наявністю чітко виражених та компактно розташованих етнопонаціональних меншин. Більшість дослідників схиляється до думки, що саме компактне проживання є тим чинником, який згуртовує етнопонаціональні групи, дозволяє зберігати їхню самобутність, та, в подальшому, дозволяє ставати на шлях політизації етнічності, формувати вимог розширення самоврядності, обмеження впливу центральної влади тощо. Тому не дивно, що у місцях компактного проживання етнопонаціональних груп (угорці, румуни тощо), неодноразово виникали різноманітні ексцеси щодо вимог розширення самоврядності цих регіонів, зближення із «материнськими державами» (держави де титульним етносом є саме ця етнопонаціональна група України), чи навіть, відверто сепаратистські заклики.

Проте, якщо ситуація довкола одних груп видається природною, то довкола інших – штучною та конструйованою внутрішніми та зовнішніми силами. Тут маємо на увазі, в першу чергу, так зване «русинське питання», або вимога створення національно-культурної автономії русинів на Закарпатті. Відзначимо той факт, що русинське питання у новітній історії

України набуває актуальності хвилеподібно та формує уявлення про неповноцінність базисів для існування. Так, русини зазвичай стають цікавими у період передвиборчої гонки в середині України, або є інструментом іноземного впливу (в першу чергу Російської Федерації) в Україні. Зважаючи на досвід ситуації 2014 року, коли основну роль в ескалації конфлікту відіграли зовнішні сили (Російська Федерація), попри усю неповноцінність, русинське питання залишається актуальним в контексті національної безпеки України [22, с.219].

Незважаючи на те, що населення Закарпаття відзначається слабкою політизацією, упродовж останніх двадцяти років у його середовищі спостерігається активізація русинського руху. Його представники вимагають від органів державної влади прирівняти цей субетнос українського народу в правах до окремої національності, зокрема визнати русинську мову як самостійну й утворити окремий державний осередок – автономну республіку Підкарпатська Русь [43, с.22].

В ході Всеукраїнського перепису 2001 року громадяни отримали можливість вільно визначати свою етнічну ідентифікацію. «Русинами» назвали себе 10183 громадян України. Основна маса русинів України проживає у Закарпатській області, а їх масова частка у етнонаціональній структурі області дорівнює 0,54%. Розподіл жителів Закарпатської області за відповідними адміністративно-територіальними одиницями, які ідентифікували себе русинами та вибрали в якості рідної русинську мову вказує на те, що із загальної чисельності адміністративно-територіальних одиниць (257 населених пунктів області) – тільки в 52 з них, чисельність русинів становить більше 1% від населення територіальної одиниці. Серед адміністративно-територіальних одиниць з найвищим відсотком русинського населення: с. Ганьковиця – 90,54% населення; с. Неліпино – 22,34%; с.Сасівка – 21,81%; с.Ромочевиця – 20,36%, с.Жборівці – 4,18%, с.Кендерешів – 2,18%, м.Мукачеве – 2,02% та інші. Сьогоднішні опитування говорять про те, що ситуація у регіоні суттєво не змінилась, і кількість

русинів на Закарпатті коливається у межах 1-2% [22, с.219].

На думку А.Дегтеренко, формування феномену «політичного русинства» в його сьогоднішній версії – це яскравий приклад політизації питань етнонаціональної ідентифікації. Прихильники цього феномену, як стверджує науковець, намагаються виділити окрему групу із корінного населення, опираючись на регіональну русинську самосвідомість та домагаються адміністративно-політичного, або, навіть, державно-політичного самовизначення русинів як окремого народу. Цікаво, що русинську ідентичність «політичні русини» сприймають доволі раціонально, а ірраціональна сторона самоідентифікації, нетипово для подібних явищ, залишається на другому плані. Ідентичність розглядається як реалізація їх виняткового права на управління регіоном, розпоряджання природними ресурсами, соціально-економічним потенціалом, людським капіталом тощо. Проте, важливу увагу слід приділити тому, що русинський рух орієнтується в основному на Росію, та меншою мірою на Польщу, Чехію, Словаччину, Угорщину [22, с.220].

Підхід щодо обґрунтування історичних коренів русинства дещо нагадує спроби окремих російських істориків довести що саме росіяни є найдавнішим етносом на території Русі (через самоназву та мову). Прихильники русинства взяли на озброєння цей надто спрощений підхід, та стверджують що у назві «українець» немає давньоруського кореня «рус», а отже, за їхньою логікою, українці не можуть вважатись спорідненими із державою Русь, і тільки русини мають таку можливість. Звісно, такий підхід не витримує жодної наукової критики та є більше спробою обґрунтування давності коренів для самоствердження русинів [70, с.68].

М.Тиводар пропонує наступне бачення проблеми русинства: закарпатські українці географічно та політично виявились відірваними від решти українського народу, проте змогли зберегти свою ідентичність, виключно, через збереження руської самосвідомості (тобто української). Професор М.Тиводар наводить переконливі докази тотожності цих понять

(руський – український) на теренах України. Одним із таких доказів є договір від 1649 року між Річчю Посполитою та державою Б.Хмельницького, в якому Україна називалась як «земля Руська», а українці - «народ Руський». Загалом, самоідентифікація «русини», що походить від назви Русь, була зафіксована в Західній Україні аж до початку ХХ ст., а на Закарпатті почала витіснятись тільки в в 20-30-х роках цього ж століття. Як вважається, першим ідеологом русинства була айстро-угорська адміністрація, яка намагалася розірвати, таким чином, єдність цієї території із рештою великої України, яка тоді була у складі ворожої Російської імперії. Підтримка течії русинства поряд із зусиллями мадяризації закарпатських українців творили різношерсте сприйняття населенням власної самобутності. Приєднання Закарпаття до складу Чехословаччини майже не змінило ситуацію, адже інтереси цілісності новоствореної держави змушували знову ж таки місцевому українству протиставляти москвофільство та карпаторусинство. Третьою силою, яка бачила русинство у фарватері своєї політики була Російська імперія. Русинство стало одним із засобів протистояння українським національно-культурним рухам у регіоні, які сприяли піднесенню національного самовизначення українців у великій Україні. Основними ж ініціаторами сучасного руху русинства є осередки американської діаспори русинів. Погоджуємось із думкою професора М.Тиводара, щодо неспроможності русинського руху у етнокультурному та політичному самоствердженні. Малочисельність русинів та наявність об'єднаної української держави буде сприяти розмиванню меж русинської самоідентифікації [17, с.24].

Поліетнічний склад регіону Закарпаття формувався під впливом культурних, колонізаційних, міграційних, асиміляційних та інших чинників. Причому, варто зауважити, що етнонаціональна ситуація в регіоні завжди залежала від двох основних чинників: етнонаціональна політика держав у які регіон був інкорпорований та від взаємодії представників різних етнонаціональних груп Закарпаття.

Саме у 90-ті роки ХХ століття розгорнувся рух «політичного

русинства» з вимогами розширення самоврядного статусу регіону у складі України. Саме розвиток демократії та падіння тоталітарної системи дозволили актуалізувати питання русинства. Варто відзначити, що демонтаж комуністичних режимів у постсоціалістичних державах не був однотипним, проте саме українські культурно-просвітницькі об'єднання стали базою для творення ідеї «політичного русинства». У березні 1991 року у Межилаборцях (Чехословаччина) було скликано перший світовий конгрес русинів [22, с.220].

Наступна активізація русинського руху відбулася у зв'язку із всеукраїнським переписом населення 2001 року. «Тихо, спокійно, але впевнено, з гідністю і розумінням історичного значення... кожний з нас, чий предки були русинами, поверне собі ім'я батьків, дідів, пращурів і запишеться Русиним» – закликали населення Закарпаття в листівці русинські активісти [2, с.16].

Проте русинське питання не залишалося поза межами уваги міжнародної спільноти і у 2006 році Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації оприлюднив резолюцію, де було висловлено стурбованість тим, що Україна не визнавала на офіційному рівні русинів. На виконання заключних зауважень Комітету ООН Україна запропонувала додаткові дані стосовно стану русинського питання в державі.

Варто також виокремити заяви органів місцевого самоврядування регіону стосовно русинського питання. Так, у 1992 та 2002 роках, Закарпатська обласна рада звернулася до органів центральної влади держави з вимогою визнати русинів окремою національністю. Наступний етап цього процесу датується 7 березня 2007 року, коли Закарпатська обласна рада ухвалила рішення про визнання національності «русин». Цими діями обласна рада фактично висловила підтримку 10183 громадян України, які ідентифікували себе цією ідентичністю та фактично, в супереч законодавству України, взяла на себе сміливість визначати процес творення нації, замість «природного тривалого процесу націєтворення». Верховна Рада України, зі

свого боку, наголосила на невідповідності чинному законодавству рішення №241 від 07.03.2007 року Закарпатської обласної ради. Такі наслідки були невідворотними, адже обласна рада вийшла за межі власних повноважень та порушила Основний закон держави [22, с.220].

Наступним етапом політизації русинського питання став I Європейський конгрес підкарпатських русинів, що відбувся у червні 2008 року. На цьому конгресі було прийнято меморандум-звернення до центральних органів влади держав світу з проханням виступити гарантами політичного статусу Закарпаття як Підкарпатської Русі. У жовтні 2008 року в м.Мукачево було організовано II Європейський конгрес підкарпатських русинів, де відбулось прийняття «Акту проголошення відновлення русинської державності». Варто звернути увагу, що подібного роду конгреси не є поодинокими діями та проводяться періодично. Так, у 2015 році в Румунії відбувся XIII Світовий Конгрес Русинів. Органи державної влади та правоохоронні структури контролюють та періодично дають оцінку цим діям. Так, Служба безпеки України реагує кримінальними справами на подібного роду прояви сепаратизму [22, с.220-221].

Русинський сепаратизм базується на тезі про етнокультурну та історичну окремішність підкарпатських русинів від українців. В обґрунтуванні цього явища стоїть також географічний фактор («Підкарпатська Русь» – як географічний центр Європи). Можемо констатувати той факт, що збройне протистояння на сході України, окупація Крим, проголошення незаконних ДНР та ЛНР можуть слугувати поштовхом до нової активізації руху «політичного русинства». Так, 28 березня 2015 року в прес-центрі «Нове Закарпаття» відбулось дійство, яке ще до свого початку викликало побоювання та неоднозначну реакцію у суспільстві. Було оприлюднено ідеї лідерів русинського руху щодо «окремих регіонів Закарпаття» та їх «особливий статус» за прикладом сепаратистських ДНР та ЛНР. Іншими прикладами «русинського сепаратизму» є постійні заклики керівників русинського руху до міжнародної спільноти щодо визнання на

державному рівні «карпато-української» меншини. Так, Голова Карпато-русинського товариства Дж.Кепчар-Камінські висловлювався за невідкладне визнання «русинської національності»: «Ми бачимо у цілому позитивну тенденцію до визнання русинів Україною. Настав час, щоб завершити цей процес і визнати цю законослухняну і мирну меншину як офіційну національність в Україні» [28].

Русинська спільнота сьогодні має можливість користуватись усіма правами щодо культурного життя національних меншин (використання національної символіки, відзначення національних свят, задоволення потреб представлення у ЗМІ тощо). Так, сьогодні в Закарпатській області офіційно діють русинські товариства та організації (Закарпатське обласне об'єднання громадян «Общество Карпатських Русинів», Русинське науково-освітнє товариство тощо), проводяться фестивалі культури русинської спільноти, працюють недільні школи, русинською мовою друкуються газети (газета «Подкарпатський русин») ведуться радіо та телепередачі тощо [22, с.221-222].

Таким чином, говорити про утиск прав і свобод в цьому сенсі є фактично необґрунтованим. А щодо задоволення потреб визнання русинів окремим етносом на теренах України, то, на думку більшості українських дослідників, зокрема А.Дегтеренко, для цього досі не знайдено жодних переконливих аргументів [22, с.222].

За твердженням В.Марчука, русинам властива примордіальність у збереженні своєї самобутності, адже ця група на території Закарпаття, на його думку, має глибокі історичні коріння. Русини Закарпаття, на думку автора – це тип культурної спільноти, що вирізняється культурними особливостями: релігією, звичаями, мовою, інституціями, має історично сформовану культуру й відчуття спільної ідентичності [43, с.26].

Етнополітичний конфлікт, який періодично прослідковується довкола питання «політичного русинства» вносить певну плутанину у розуміння історичної традиції українського народу, ставить під сумнів його

автохтонність. Інакше кажучи, за твердженням С.Савойської, проблеми, пов'язані із русинством, уповільнюють національно-культурний розвиток української традиції у регіоні, ставить під сумнів суверенітет України на цих територіях та слугує негативним чинником у двосторонніх стосунках України та Угорщини, Румунії, Словаччини тощо. З огляду на те що мова є важливим інструментом впливу на свідомість людини, окремі автори намагаються прищепити думку про окремішність русинів та роблять спроби творити окрему русинську літературну мову. Так, угорські групи впливу намагаються утвердити думку про окремішність русинів як від українців, так і від росіян. А російські групи, зі свого боку, намагаються обґрунтувати спільність походження русинів та росіян тощо [70, с.67].

Саме ці характеристики русинській етнічній групі дозволили розпочати процес політизації етнічності, який триває до сьогодні, та характеризується періодичними вимогами надання автономії регіону. Наявність історичного підґрунтя для творення власної державності, сильного зовнішнього чинника у вигляді підтримки Росії та наявності русинської ідентичності на теренах Угорщини, Словаччини, Польщі, Чехії, Румунії, а також Сербії та Хорватії, США й Канаді (русинами називає себе частина діаспори із західноукраїнських земель) та інших країнах, тривалого процесу політизації етнічності, творить прецедент періодичного етнічного напруження у регіоні через заклики автономізму та сепаратизму.

Ще одним регіоном із потенційними осередками етнополітичної напруги є Чернівецька область. Із приходом перебудови у СРСР та мимовільним переходом до тенденцій розпаду Союзу у румуномовних общинах, насамперед у колах лідерів румунської громади регіону, відновилася, зароджена ще у 1918 році, ідея самоврядної Буковини на правах національно-територіальної автономії. Особливу увагу потребують дискусії у румунських масмедіа та заяви окремих політиків, претензії окремих націоналістично спрямованих організацій та партій Румунії щодо статусу Чернівецької області та окремих її регіонів, де відчутну частку

населення складають етнічні румуни. В той самий час, ігнорується той факт, що понад 70% населення області складають етнічні українці. Прийняття Румунії до складу ЄС посилює позиції румунської сторони у проблемних питаннях щодо румунської нацменшини Буковини. З огляду на цю ситуацію, сьогодні наявний доволі непростий діалог у міждержавних відносинах України, Румунії та Молдови [38, с.150].

Відповідно до перепису населення 2001 р. в Україні проживають 190 900 етнічних румун (0,3% населення країни), з них 175 051 (91,7%) сприймають румунську мову рідною. Основними місцями компактного проживання румунів в Україні є Чернівецька (114 600) та Закарпатська (32 100) області. Решта румунського етносу проживає в інших шести регіонах України. В державі діє 19 громадських румунських організацій, більшість із яких співпрацюють з місцевою владою та органами державної влади [62].

Сьогодні відомі реваншистські вимоги з боку націоналістичних рухів Румунії. Ще у 2008 році, з нагоди 90 років з дня окупації Буковини Румунією, націоналістична організація “*Noua Dreapta*” (Нові Прави), член Європейського Національного Фронту, здійснила пікетування Українського посольства у Бухаресті з вимогами припинення «утисків» румунської меншини на території України та надання Північній Буковині та Бессарабії статусу автономій. Важливо, що участь в акціях взяли окремі депутати Чернівецької обласної ради. Румунські націоналістичні організації обґрунтовують подібного роду заходи, перш за все, асиміляційною політикою української влади щодо румунської громади в Північній Буковині, Бессарабії та Південному Закарпатті [82, с.98]. Звісно, подібного роду закиди не витримують жодної критики, проте інформаційний простір Румунії періодично наповнюється такими звинуваченнями у бік України.

Як і у випадку з угорською меншиною в Закарпатті, у Пн.Буковині все більшого розмаху набуває процес отримання румунських паспортів громадянами України. При цьому румунська сторона враховує не національну належність, а факт проживання на території, яка у певний період

історії входила до складу Румунії. Ця категорія населення визначається румунською статистикою як «бесараби» (громадяни Молдови та України). До того ж, їм надається відчутна перевага перед іншими категоріями іноземних громадян. Це дозволяє зробити припущення, що видача громадянам України румунських паспортів проходить не як набуття громадянства, а як відновлення втраченого громадянства [82, с.98].

Однак з української сторони, претензії Румунії щодо статусу Північної Буковину видаються безпідставними, а рух іредентизму в регіоні, штучно актуалізованим румунськими націоналістичними колами. Р.Губань аргументує це тим, що входження Північної Буковини до складу Румунії, за наслідками Першої світової війни, було обумовлено половинчастою політикою Антанти щодо інтересів українців, яка розвивалася й формувалася з огляду на інтереси та прагнення її союзників, зокрема Польщі, Румунії та Чехії, а з представниками українського руху в контакти вступали лише з метою залучення їхніх збройних сил та ресурсного потенціалу для боротьби з Німеччиною, або для перемоги над більшовизмом в Росії. Таким чином, автор підсумовує, що приєднання Бессарабії та Північної Буковини до Румунії з погляду міжнародного права було неправомірним. З огляду на це у влади Румунії немає юридичних підстав вимагати від України, аби території Бессарабії та Північної Буковини були приєднані до Румунії [21, с.7].

Отже, поліетнічний склад населення Закарпаття та Північної Буковини зумовлений етногенетичними, культурними, колонізаційними, міграційними, асиміляційними процесами, що впродовж багатьох століть визначали їх розвиток. Причому, етнонаціональна ситуація в регіонах залежала від двох визначальних чинників: від національної політики держав, до складу яких у той чи інший період входили регіони, та від міжетнічної взаємодії представників різних етносів, що тут мешкали. Хоча русинський рух як етнографічний, так і політичний має мізерні перспективи розвитку (в першу чергу через свою малочисельність), наявність єдиної української держави буде сприяти подальшій інтеграції української нації не тільки в політичному,

але і в етнокультурному плані. Як і у випадку з угорською меншиною в Закарпатті, у Північній Буковині рівень етноконфліктної ситуації зростає. Все більшого розмаху набуває процес отримання угорських та румунських паспортів громадянами України. Система захисту закордонних співвітчизників напряду пов'язана з політичною мобілізацією національних меншин в межах іншої країни, що часто створює прецедент автономізації та сепаратизації регіону через поширення ідей ірредентизму.

Висновки до Розділу 3

Україна зіткнулася з серйозними викликами етнополітичній безпеці: сепаратизмом, етнополітичною дезінтеграцією, етнополітичним конфліктом за участю РФ, які стали наслідком невваженої, безсистемної етнонаціональної політики, яка практично не реагувала на загрози етнополітичного середовища. Хоча загрози сепаратизму угорців, румунів та русинів сьогодні у латентній фазі, однак сепаратизація сходу та півдня України може слугувати каталізатором. Загалом, процес сепаратизації в Україні, сьогодні, має певні особливості, нехарактерні для конфліктів пострадянського простору. Сепаратизм на сході України не має достатнього етнічного підґрунтя (мовних відмінностей недостатньою для формування власної держави). Населення Донбасу не мало на меті реального відокремлення від України, використовуючи сепаратизацію як засіб маніфестації своїх вимог та захисту інтересів, і не уявляло реальних наслідків війни між Україною та самопроголошеними ДНР та ЛНР. До діалогу та врахування цих вимог Україні доведеться повертатися з метою запобігання рецидиву сепаратизації в будь-якому випадку розвитку етнополітичної ситуації. Протидія сепаратизації сприяла внутрішній консолідації поліетнічної держави.

Відповідно до теоретичних основ сепаратизму, він найчастіше передбачає відокремлення від незалежної держави та створення власної, як

основну ціль. Проте, в Україні спостерігаємо інший тип сепаратизму – іредентизм, який основною метою має відокремлення від однієї держави (Україна), та увійти в склад іншої (Російської Федерації, як у випадку з Кримом). Лідери та прихильники сепаратизму застосовують різноманітний набір засобів: від пропагандистських акцій (цькування населення Криму за підтримку української влади, залякування націоналістичними силами тощо); масових вуличних акцій (показових демонстрацій сепаратистів проти української влади тощо); проведення умовних та юридично нікчемних заходів волевиявлення (так звані референдуми сепаратистів про вихід із складу України та входження в РФ); аж до терористичних актів та збройного протистояння.

Сучасні тенденції світового розвитку, такі, як глобалізація та інтеграція, зміни в геополітичному просторі, надали нових імпульсів процесу регіоналізації у ЄС. Під впливом європейського регіоналізму перебувають також країни, які прагнуть у майбутньому приєднатися до ЄС, зокрема Україна. Поглиблення інтеграційних процесів, розвиток міжрегіонального та транскордонного співробітництва сприяло посиленню, на заході, ролі регіонів на державному та наднаціональному рівнях. В Україні принцип регіоналізації досить слабо імplementований у національне законодавство. Загалом, регіоналізація напряму пов'язана із децентралізацією влади, та досягається завдяки перенесення значної частини повноважень на місця. З огляду на те, що Україна залишається відносно централізованою державою із елементами децентралізації, принцип регіоналізації сприймається доволі консервативно та стримано, а прецедент військового протистояння із сусідньою державою змушує владу зайняти виключно централізовану позицію, як найбільш ефективну у даний період політичної історії держави.

У ЄС простежується дуалізм культурно-національної та політико-національної ідентичності. Так, Бретонці у Франції чи Каталонців в Іспанії називають себе одночасно французами та іспанцями. Така тенденція у західному суспільстві дозволяє державам-націям проводити досить гнучку

етнополітику та приглушувати, тим самим, сепаратизацію. Подібні тенденції в Україні простежуються досить рідко. Так, загалом, подвійна ідентифікація угорцям, румунам чи русинам не притаманна. Російська національна меншина досить гнучка у питанні ідентифікації. Адже, в Україні існує інша, спільнота – російськомовні українці. Це поняття є досить штучним, з наукової точки зору, та стосується тільки однієї ознаки етнічної спільноти – мовної, тому «повноправним» в етнонаціональному розумінні, учасником взаємодії етнічних спільнот в Україні вона не може бути. Однак існування подібної проміжної спільноти між українцями та росіянами дозволяє ідентифікувати себе останніми в залежності від зовнішніх об'єктивних обставин (економічної ситуації, культурного піднесення та ін.), або росіянами або російськомовними українцями. З протилежної сторони, подібної подвійної ідентифікації в українців не спостерігається. Для України, така ситуація створює певні загрози, адже у певний момент, несприятливий для держави, російська етнічна спільнота може вирости за рахунок російськомовних українців та у місцях компактного проживання створити прецедент етнічного сепаратизму.

Така ситуація мала місце у 2014 році, коли у наслідок Революції Гідності у Києві Україна змінила політичну владу. На революційний шлях зміни влади болісно відреагувала економіка та фінансова сфера, а російська нацменшина узагалі не сприйняла нової української влади, та засудила переслідування старої проросійської еліти. У цій ситуації, частина спільноти, яка ідентифікувала себе як російськомовні українці сприйняла іншу ідентифікацію – російську. Таким, чином російська нацменшина збільшилась кількісно та у місцях компактного проживання висловлювала підтримку сепаратистським настроям. Російське втручання та фінансування подовжило життєву здатність етноконфлікту на сході та півдні України, та штучно збільшило його масштаби. Революція та переорієнтація України на західний демократичний світ здійснила консолідацію етнічних спільнот в середині держави. Так, угорці Закарпаття, румуни Північної Буковини,

кримські татари та інші національні меншини позитивно відгукнулись про новий європейський вектор української політики. Угорці та румуни відчували зближення з Угорщиною та Румунією, які уже є членами ЄС, а кримськотатарське населення зберігає у етнічній пам'яті злочини російської нації (у вигляді СРСР) проти свого народу (визнання цілого етносу пособниками нацизму та колабораціоністами, депортація з власної території). Відмова від проросійської політики сприйнялось, у середовищі кримських татар досить позитивно (тим більше, що російська більшість на півострові Крим давно конфліктувала із татарською меншістю, які, однак, є корінним населенням). Негативно сприйнялась зміна політичного вектору держави у 2014 році російською нацменшиною та русинами Закарпаття, що у свою чергу створило передумови етнічного конфлікту.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження особливостей сепаратизму як інституціоналізованої політичної практики та викликів для ЄС і України, приходимо до наступних висновків:

1. Сепаратизм має конфліктну природу, оскільки в абсолютній більшості випадків передує політичному конфлікту або є його наслідком. У сучасному політологічному дискурсі сепаратизм, переважно, розглядається в сенсі деструктивного соціального конфлікту із, зазвичай, негативними супутніми явищами та наслідками. Це не відповідає вимогам наукового підходу, який передбачає об'єктивність та мінімізацію оціночних висновків щодо предмета аналізу. Незважаючи на те, що сепаратизм безумовно має конфліктну природу, це не повинно зумовлювати супутній негативний контекст розгляду політичного феномену, оскільки цей процес покликаний вирішити кризу реалізації ціннісних та ідейних установок етносу-суб'єкта. З урахуванням цього, в сучасному науковому дискурсі варто виділити два підходи до розуміння значення сепаратизму:

- Західний (етноцентристський) – надає сепаратизму більше позитивного значення, а ніж негативного, та наголошує на необхідності забезпечення відомого принципу міжнародних відносин – права націй на самовизначення (США, Велика Британія);
- Східний (етатичний) – надає етнічному сепаратизму більше негативного забарвлення, наголошує на його руйнівному характері, та посилається на забезпечення іншого принципу міжнародної політики – цілісності державних утворень (прикладом є російська наукова школа).

2. У світі поступово зростає розуміння того, що для забезпечення етнічної самобутності в рамках демократичного громадянського суспільства існують шляхи, які не пов'язані з терором, ломкою кордонів та руйнуванням держави. Постіндустріальні суспільства Європи характеризуються тим, що політичні амбіції малих етносів сьогодні обмежуються вимогою автономії,

або ж задовольняються загальноєвропейською тенденцією регіоналізації.

3. Сучасна європейська тенденція регіоналізації (концепція «Європи регіонів») впливає двоїсто на етнічний сепаратизм. Загалом, регіоналізація ЄС, як тенденція, безпосередньо впливає із потреб етносу на самовизначення. Протягом багатьох років регіоналізація розглядалася, переважно, як реалізація прагнень регіональних спільнот до самоствердження та самореалізації, збереження етнонаціональної самобутності задля попередження політичних конфліктів в середині держави. У такому вимірі, регіоналізація призначена для протидії надмірній централізації влади у поліетнічній державі та трансформації ЄС з об'єднання держав у союз регіонів. Проте, з іншого боку – регіоналізація пробуджує свідомість етносів, каталізує необоротні процеси щодо політичного самовизначення спільнот. Таким чином, політичний курс ЄС на регіоналізацію слугує поштовхом до пробудження етнокультурної свідомості у регіонах та каталізатором до регіоналізму, який створює позитивний клімат для етнічного сепаратизму. Враховуючи те, що процеси етнічного сепаратизму та регіоналізації органічно пов'язані зі світовими та європейськими процесами інтеграції та глобалізації, де регіони як суб'єкти посідають одне з провідних місць, підкреслимо певну пов'язаність, на нашу думку, понять регіоналізації та сепаратизму.

В Україні принцип регіоналізації досить слабо імплементований у національне законодавство. Загалом, регіоналізація напряму пов'язана із децентралізацією влади, та досягається завдяки перенесенню значної частини повноважень на місця. З огляду на те, що Україна залишається відносно централізованою державою із елементами децентралізації, принцип регіоналізації сприймається доволі консервативно та стримано, а прецедент військового протистояння із сусідньою державою змушує владу зайняти виключно централізовану позицію, як найбільш ефективну у даний період політичної історії держави.

4. У ЄС виокремлюємо два основні типи сепаратизму. Перший тип – це

іберійська модель етнічного сепаратизму (південно-західна модель), що характеризується рішучими діями етнічної спільноти щодо здобуття власної незалежності. Іберійська модель сепаратизму характеризується наявністю терористичних організацій, та часто відзначається діями поза законом. У ХХІ столітті методи боротьби відповідних організацій поступово набувають обличчя гуманності. До іберійської моделі відносимо сепаратизми Іспанії (Каталонія, Країна Басків), Італії (Пд.Тироль) тощо. Інший тип сепаратизму (північно-західний тип) характеризується поміркованістю дій у здобутті незалежності. Ця модель сепаратизму часто стихає із отриманням автономії та широких прав етнічної групи, однак не зникає. До таких прикладів відносимо Великобританію (Шотландія), Францію (Бретань), Бельгію (Фландрія, Валлонія) тощо. Цей поділ, однак, є умовним, адже досить важко виокремити загальні риси на шляху кожного народу до самовизначення. Так, сепаратизм Ольстеру чи Корсики важко класифікувати за даним підходом. Кожна етнічна група є унікальною за своєю суттю, має свою історію боротьби за самовизначення, культурні та інші особливості.

5.У державах ЄС простежується дуалізм культурно-національної та політико-національної ідентичностей. Так, бретонці у Франції чи каталонці в Іспанії називають себе одночасно французами та іспанцями. Така тенденція у західному суспільстві дозволяє державам-націям проводити досить гнучку етнополітику, замінювати сепаратизацію автономією чи федералізацією тощо. Подібні тенденції в Україні простежуються досить рідко. Так, загалом, подвійна ідентифікація угорцям, румунам чи русинам не притаманна. Однак, російська національна меншина досить гнучка у питанні ідентифікації, що відбувається за рахунок іншої групи населення, за мовною прив'язкою – «російськомовних українців». Часто, через спрощення та маніпуляції, цій групі населення доводять їхнє споріднення із російською національною меншиною, що слугує небезпекою для цілісності держави. Загалом, це поняття є досить штучним, з наукової точки зору, та стосується тільки однієї ознаки етнічної спільноти – мови, тим самим нівелюється решта ознак

етнонаціональної групи – культура, релігія, історія тощо.

6. Україна характеризується унікальними ознаками етнополітичного поля, адже етнонаціональна карта України, згідно із останніми замірами Всеукраїнського перепису населення 2001 року, включає і дисперсні і компактні групи. Подібного роду різноманіття дає підґрунтя для зародження вимог щодо етнокультурної та етнотериторіальної автономії. Не ефективна етнонаціональна політика держави може спровокувати політичні конфлікти та прояви сепаратизму. Найбільшою етнонаціональною спільнотою є українці, що однак впродовж багатьох років зазнавали дискримінаційної політики щодо власної мови та культури. Основну асиміляційну загрозу несе в собі не етнонаціональна більшість, а меншість – російська етнонаціональна спільнота (мається на увазі асиміляцію у російський мовно-культурний простір). Етнокультурна та соціально-політична (що, часто, відображається на електоральних симпатіях виборців) різношерстість держави проявляє виразний регіональний вимір, що викликає побоювання розвитку сепаратистських настроїв в окремих регіонах.

Таким чином, виділяємо чотири регіони (АРК Крим, частини Донецької та Луганської областей, Закарпатська область та Чернівецька область) та три компактно розташовані на цій території етнічні спільноти (росіяни, румуни, угорці), що пов'язані з проблемами сепаратизму в Україні. Окремо виділяємо «русинське питання» в Україні, адже дана група не визнана окремим етносом українською владою.

7. Процес сепаратизації в Україні має певні особливості, нехарактерні для етнічних конфліктів пострадянського простору. По-перше, сепаратизм на Сході України не має достатнього етнічного підґрунтя (мовних відмінностей недостатньою для формування власної держави). По-друге, населення Донбасу не мало на меті реального відокремлення від України, використовуючи сепаратизацію як засіб маніфестації своїх вимог та захисту інтересів, і не уявляло реальних наслідків війни між Україною з одного боку та Росією і самопроголошеними ДНР та ЛНР – з іншого. По-третє, Україна

зіткнулася з сепаратизмом на 23 році незалежності, будучи сформованою державою. Протидія сепаратизації сприяла внутрішній консолідації української політичної поліетнічної та багатомовної нації. Цікаво, що саме питання членства в ЄС стало стимулюючим фактором розвитку сепаратизму в державі (АРК Крим та частини Донецької і Луганської областей). Значна частина населення Донбасу та Криму не підтримала направлення вектору зовнішньої політики на членство в ЄС. Подібну, однак абсолютно протилежну, ситуацію спостерігаємо у Великій Британії, коли Шотландія, підтримуючи інтеграцію із ЄС, виступає проти дезінтеграційної політики центрального уряду. На думку фахівців, питання глобалізації та інтеграції може стимулювати етнічний сепаратизм у Шотландії, як це мало місце в Україні.

Поліетнічний склад населення Закарпатської та Чернівецької областей зумовлений міграційними, колонізаційними та іншими процесами, які протягом століть формували сучасну етнонаціональну карту цих регіонів. Русинський рух, як етнографічний, так і політичний має мізерні перспективи (в першу чергу через свою малочисельність), однак у випадку із угорською та румунською меншиною етноконфліктний потенціал зростає та вимагає уваги з боку держави. Все більшого розмаху набуває процес отримання угорських та румунських паспортів громадянами України. Система захисту закордонних співвітчизників на пряму пов'язана з політичною мобілізацією національних меншин в межах іншої країни, що часто створює прецедент автономізації та сепаратизації регіону через поширення ідей ірредентизму.

8. Сепаратизм, найчастіше, передбачає утворення на відокремленій території незалежної держави, як кінцеву мету і головну ціль цього політичного руху. Однак в Україні, в основному, спостерігається інший різновид сепаратизму – ірредентизм, який проголошує бажання відокремитись від держави та увійти до складу спорідненої (для прикладу Російської Федерації, як у випадку з АРК Крим, частинами Донецької та Луганської областей). Прихильники та поборники сепаратизму вдаються до

найширшого спектру дій: від пропагандистських акцій аж до терористичних актів та збройної боротьби. Відзначимо, що російська агресія була ключовим фактором ескалації конфлікту та сепаратизму (російська влада окрім неоголошеного прямого військового вторгнення надала також фінансову та інформаційну підтримку сепаратизації окремих регіонів Донецької та Луганської областей та АРК Крим. Озвучені прагнення розірвати політико-правовий зв'язок із Україною провадилися під надуманим приводом невизнання центральної влади, яка прийшла на зміну попередній, внаслідок Єврореволюції – масових акцій протесту в Києві проти зловживань влади та відтермінування євроінтеграції України.

Підсилює сепаратизацію регіонів наявність власної, насиченої героїчними постатями, історії та культивування поетичного простору – «священної території». Російська національна меншина, апелює здебільшого до історії СРСР та Російської імперії, відстоює повернення до Росії. Подібну ситуацію простежуємо із русинами, які однак пов'язують свою історію із історією Русі та Російської імперії.

Сприяє сепаратизації регіонів України також релігійна атомізація. В державі наявні дві великі церкви – греко-католицька та православна. Особливо важливий той факт, що у державі досить молода єдина Православна Церква України (об'єднавчий собор відбувся у 2018 році), яка з початку незалежності держави була розпорошена на декілька конфесій. Саме Російська православна церква в Україні, скажімо, активно підтримувала сепаратизацію АРК Крим та донецької і Луганської областей.

Значний розрив в рівнях соціального та економічного розвитку між окремими регіонами (більш урбанізована південно-східна частина держави у порівнянні із північно-західною), різновекторність ціннісних та геополітичних орієнтацій населення – створюють позитивний клімат для розвитку сепаратизму в Україні.

9. Одним із каталізаторів розвитку сепаратизму у ЄС є питання пов'язані із економічним розвитком регіонів та держави. Так, прихильники

сепаратизму у Каталонії (Іспанія) чи Шотландії (Великобританія) часто, посиляються і на економічний фактор (показники розвитку регіону вищі ніж в середньому по державі) обґрунтування відокремлення. Проте, в контексті аналізу цієї складової, доходимо висновків, щодо двоїстого впливу стану економічного розвитку регіону на популяризацію ідеї відокремлення. Так, менш розвинена західна частина Каталонії проявляла більше зацікавлення сепаратизацією у порівнянні із розвиненими містами сходу регіону. Це пояснюється, на наш погляд, в основному, глобалізаційними тенденціями у великих містах.

Подібного роду ситуація мала місце в Україні. Так, міф про Донбас, як «годувальника України» широко тиражувався у громадських масах, як одне із обґрунтувань сепаратизації. Проте, в реальності, регіон був дотованим та не вирізнявся самодостатньою економікою. Цікаво, що саме на такому ґрунті (у регіоні, що проявляв відносно низькі показники модернізації економіки) ідея сепаратизму була більш популярною, а ніж у більш розвинених південно-східних регіонах України.

10. Однорідна культурна основа сепаратистських рухів у ЄС, на відміну від українських реалій, характеризується створенням літературної «високої» культури, формування культурно однорідної «органічної» нації, перетворення пасивного етносу на активну етнополітичну спільноту, що відчуває себе повноцінним суб'єктом історії. На заході процеси сепаратизації ідуть в ногу із процесом перетворення етносу на активну етнополітичну спільноту, що відчуває себе повноцінним творцем історії. Сепаратистські процеси в Україні не носять такий характер, а національні меншини, з якими пов'язують етнічну сепаратизацію України, часто реагують на зовнішні подразники (особливо позиції «споріднених» держав) та рідко стають володарями власної волі, повноцінними суб'єктами історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков О. Сепаратизм у соціологічному дискурсі: теоретико-методологічний аспект. *Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки*. 2015. №1. С. 43-48.
2. Адамович С. Проблема автономії Закарпаття та політичне русинство у незалежній Україні. *Людина і політика*. 2004. №4. С.10-19.
3. Архипенко В. Особливості розвитку сепаратизму в Іспанії: загроза цілісності. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів, (3 березня 2011 р., м. Чернівці.) / [Ушенко О.(гол.ред.)]; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*. Чернівці: Букрек, 2011. С. 208-211.
4. Асланов С. Дестабілізація етнополітичної ситуації в Автономній Республіці Крим. *Актуальні проблеми політики*. 2014. №52. С.163-172.
5. Баранов А. Сепаратизм в современной Каталонии: ресурсы, акторы и политические стратегии. *Актуальные проблемы Европы*. 2014. №2. С.95-113.
6. Баронин А. Этническая психология. Київ: Тандем, 2000. 264с.
7. Басараб М. Глобалізаційні тенденції: нові стимули для сепаратизму. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. №5. С.275-286.
8. Басараб М. Етнічний сепаратизм: іманентна конфліктність чи відповідь на загрози цінностям. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2011. №4. С. 296-307.

9. Бега В. МЗС звинуватило спілку угорців у сепаратизмі через карту з Закарпаттям у складі Угорщини. *Громадське*. 2019. URL: <https://hromadske.ua/posts/mzs-zvinuvatilo-spilku-ugorciv-u-separatizmi-cherez-kartu-z-zakarpattyam-u-skladi-ugorshini?fbclid=iwar3-qjljmf57ttwtvyx1y9su-o8avcwrdb2ts4fg-1widza3vsotj-pjznu> (дата звернення 10.09.2019)
10. Білоножко С. Англо-шотландські відносини: деволюція замість федерації. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. №35. С.286-289.
11. Блавацький С. Дилема глобалізації та державного суверенітету. *Дзеркало тижня*. 2002. №1. С.4.
12. Вітман К. Конфліктність етнічності як загроза етнополітичній стабільності держави. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2010. Т.9. С. 121-128.
13. Вітман К. Кримські татари у новій етнополітичній системі координат. *Актуальні проблеми політики*. 2014. №52. С.153-163.
14. Вітман К. Особливості процесу сепаратизації в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2014. №53. С.19-28.
15. Гайдай Д. Новітні підходи у дослідженні "етнічних конфліктів". *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2009. №12. С.160-168.
16. Герасіна Л., Требін М., Воднік В. Конфліктологія: навч. посіб. Харків: Право, 2012. 128с.
17. Гичка Н. Оцінка феномену русинства у соціально-політичному та культурному житті країн ЦСЄ (у сучасній літературі). *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. 2009. №13. С.22–27.
18. Голуб'як Н. Парадигма "нового регіоналізму" та європейської регіоналізації. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2015. №4. С.45-49.

19. Горбатенко В., Бутовська І. Політичне прогнозування: навчальний посібник. Київ: МАУП, 2005. 152с.
20. Грабченко А., Федорович В., Гаращенко Я. Методи наукових досліджень: навч. посіб. Харків: НТУ «ХП», 2009. 142с.
21. Губань Р. Вхідження Бессарабії та Північної Буковини до складу Румунії (історико-правовий аспект). *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. №2. С.5-8.
22. Дегтеренко А. Політизація етнічності на прикладі "русинського питання" в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2016. №104. С.219-224.
23. Денисюк С., Корнієнко В. Терористичний сепаратизм в сучасній Україні: спроба теоретико–прикладного аналізу. *Гілея: науковий вісник*. 2015. №93. С.342-346.
24. Дівак В. Деякі проблеми реформування адміністративно-територіального устрою та регіоналізація України. *Держава і право*. 2009. №45. С.627-632.
25. Дівак В. Сепаратизм як феномен сучасної політики. Київ: Логос, 2010. 223с.
26. Дністрянський М. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 490 с.
27. Етносоціологія: терміни та поняття : навч. посібник / В.Євтух, В.Трощинський, К.Галушко та ін.; наук. ред. В.Євтух. – Київ: УАННП “Фенікс”, 2003. 179с.
28. Звернення до міжнародної спільноти щодо визнання Україною карпато-русинської національної меншини. *Русинський міжнародний медіальний центр*. URL: <http://rusynmedia.org/consortium/recognition-ukraine-PR.html#ukr> (дата звернення 10.09.2020)
29. Зонова Т. От Европы государств к Европе регионов? *Полис*.1999. №5. С.56-60.

30. Картунов О. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник. Київ, 1999. 300с.
31. Кирилюк Ф. Новітня політологія : навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] . Київ: Центр учбової літератури, 2009. 564с.
32. Ключник Р. Вплив чинника ідентичності на політичні процеси в Бельгії. *Наукові записки. Серія "Культурологія"*. 2012. №9. С.235-241.
33. Кобаль Й. Угорці в Україні. *Енциклопедія історії України: у 10 т., Наук. думка / за ред. В.Смолій. Київ, 2013. С.200-201.*
34. Козак Т. Соціальний контекст регіональної політики у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2012. №31. С.104-110.
35. Козер Л. *Функции социального конфликта*. Москва: Идея-Пресс, 2000. 205с.
36. Котигоренко В. Ризики для держави в контексті етнополітичних загроз соціальній стабільності. *Віче*. 2008. №19. С.38.
37. Кривицька О. Конфліктний вимір етнонаціонального розвитку України. *Політичний менеджмент*. 2005. №2. С.25-37.
38. Кукарцев О. Міжетнічні конфлікти та їх особливості в процесі регіоналізації сучасних держав. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія*. 2008. №66. С.147-151.
39. Ле Коадік Р. Бретонські контрасти. *Нар. творчість та етнографія*. 2006. №6. С.81-86.
40. Лесняк В. Інституційні механізми формування політики регіонального автономізму в сучасній Іспанії. *Регіональна політика та транскордонне співробітництво*. 2009. №4. С.163-170.
41. Лисенко Ю. Теоретичні основи політичного прогнозування. *Нова парадигма*. 2015. Вип. 126. С.150-159.

42. Логвінов А., Чальцева О. Самоідентифікація етнічних груп в етнонаціональних конфліктах. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. : Культурологія.* 2013. №11(1). С.183-188.
43. Марчук В., Марчук Н. Етнічні особливості русинів. *Етнос і культура.* 2011. №8. С.22-27.
44. Мирна Н. Сучасні тенденції регіоналізації та їх роль в європейських інтеграційних процесах. *Державне будівництво.* 2013. №1. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/5/05.pdf> (дата звернення: 10.02.2021)
45. Мишляєв Т. *Особливості становлення федеративного устрою Бельгії. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.* 2010. №26. С.108-113.
46. Мишляєв Т. Передумови сучасної політичної ситуації в Бельгії: історія конфліктів і компромісів. *Грані.* 2012. №4. С.29-33.
47. Мітряєва С. Система підтримки закордонних співвітчизників в країнах Карпатського Єврорегіону: приклад Угорщини. *Гілея: науковий вісник.* 2013. №76. С.63-67.
48. Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнічних акторів на західноукраїнських землях у 1867-1914 рр.: монографія. Івано-Франківськ, 2010. 736с.
49. Мосора М. Активна фаза сепаратизму в Каталонії. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка.* 2018. № 5(49). С.201-211.
50. Мосора М. Особливості сепаратизму в Європейському Союзі у контексті концепції «Європи регіонів». *Прикарпатський вісник НТШ. Думка.* 2017. № 5-6. С.148-158.
51. На Закарпатті програють всі підтримувані Угорщиною кандидати. *Українська Правда.* 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/07/22/7221586/> (дата звернення 10.09.2019)

52. Нагорна Л. Феномен регіоналізму і національна ідентичність в Україні: історичні витоки. *Регіональна історія України: Зб. наук. ст. Інституту історії України НАН України*. 2007. №1. С.107-122.
53. Наконечний В. Сепаратизм: поняття та підходи до тлумачення. *Политические процессы и институты*. 2007. №3. С.1-6.
54. Офіційна сторінка Закарпатської обласної ради. *Закарпатська обласна рада*. 2019. URL: <https://zakarpat-rada.gov.ua/> (дата звернення 10.09.2019)
55. Павличук Е. Федеральная реформа Бельгии. *Полис*. 1995. №5. С.133-158.
56. Паламарчук М. Виклики сепаратизму в Україні. Сучасний стан. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 4. С.64-68.
57. Панас Т. Еволюція шляхів урегулювання баскського етнополітичного конфлікту в Іспанії. *Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. КиМУ*. 2012. №4. С.1-7.
58. Панібудьласка В. Етнополітичний сепаратизм – поняття, зміст, форми і природа. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України*. 2009. №44. С.306-313.
59. Політологічний словник / упоряд. М.Головатий, О.Антонюк. Київ: МАУП, 2005. 791с.
60. Про громадянство України : Закон України (№ 2235-III)" від 2001р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14> (дата звернення 10.09.2019)
61. Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української держави. Постанова Верховної ради [Прийнято Верх. Радою 20.03.2014 № 15, ст.581]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1140-18#Text> (дата звернення: 06.02.2021)

62. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. *Сайт Державного комітету статистики України* URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (дата звернення 10.09.2020)
63. Прохоренко І. Национализм, сепаратизм, терроризм (Размышления над книгой С. Хенкина и Е. Самсонкиной). *Общественные науки и современность*. 2012. №4. С.173-176.
64. Публічний звіт голови Березівської районної державної адміністрації за 2018 рік. *Закарпатська обласна державна адміністрація*. 2019. URL: https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/imce/190222_zvit_beregovo.pdf (дата звернення 10.09.2019)
65. Пузырев К. Корсиканский сепаратизм: Национал-регионализм против "государственной унификации". *Свободная мысль – XXI*. 2012. №1/2. С.115-124.
66. Рафальський І. Самовизначення та сепаратизм. Питання теорії. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2014. № 4. С.78-93.
67. Рахмайлов, В. Іберійські моделі сепаратизму: соціологічний аспект. *Грані: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2014. №8. С.85-92.
68. Роман В. Механізми державного управління процесами децентралізації влади: досвід країн ЄС для України: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. Наук:спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Львів, 2017. 218с.
69. Рубан А. Етнополітичні конфлікти: сутність та шляхи подолання. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет*

- імені Григорія Сковороди". *Педагогіка. Психологія. Філософія*. 2011. №23. С.413-417.
70. Савойська С. Етнонаціональні проблеми русинства в контексті мовно-політичних конфліктів. *Політичний менеджмент*. 2009. №1(34). С.64-71.
71. Світ у цифрах. Країни. *The Economist Intelligence Unit. The Economist. Світ у 2018*. 2017. С.87-95.
72. Сегеда О. Кашуби: дорога з небуття. *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 4-5. С.129-133.
73. Сенюшкіна Т. Етноконфліктний потенціал Криму і проблеми безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2009. №44. С.322-332.
74. Середня заробітна плата по Закарпатській області з 2016 по липень 2019 року. *Мінфін*. 2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0/> (дата звернення 10.09.2019)
75. Сітарський С. Політичний конфлікт та сучасні українські реалії. *Економіка та держава*. 2013. №8. С.137-139.
76. Сліпецька Ю. Закарпаття: конфліктний потенціал у контексті соціополітичного розмежування в Україні. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2012. №4. С.143-149.
77. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 223с.
78. Станкевич І. Політичний конфлікт та технологія його запобігання. *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія*. 2007. №87-88. С.70-73.
79. Стафійчук В., Ковалевич Л. Аналіз підходів до типології сецесіонізму. *Географія та туризм*. 2014. Вип. 28. С.163-169.

80. Тарелкін Ю. *Методологія наукових досліджень: навч. посіб.* Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 196с.
81. Татаренко Т. Регіональний чинник у формуванні політичної ідентичності. *Політичний менеджмент*. 2009. №5. С.51–60.
82. Терес Н. Етнополітичний простір сучасної України: нові виклики і проблеми (2005–2010 рр.). *Етнічна історія народів Європи*. 2011. №34. С.97-102.
83. Тишков В. О природе этнического конфликта. *Свободная мысль*. 1993. №4. С.8-9.
84. Тищенко Ю. Поствиборчий синдром квазісепаратизму: 2004 рік. *Майдан*. URL: <http://maidan.org.ua/static/mai/1102094882.html> (дата звернення: 06.02.2021)
85. Тужанський Д. Що ховається за ідеєю автономії угорців? Ризики та можливості для України. *Європейська Правда*. 2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/03/29/7063755/> (дата звернення 10.09.2019)
86. Фонсека Н. Проблемы сепаратизма в современной Европе. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: История. Политология. Социология*. 2013. №1. URL: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/history/2013/01/2013-01-33.pdf> (дата звернення: 11.05.2020)
87. Цебенко О. Форми вияву сепаратизму: теоретико-методологічний аспект. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. №26. С.44-51.
88. Цебенко О. Ідеологічні засади сепаратизму. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. №99. С.90-94.
89. Черецький В. Табарнія – каталонський жарт, що може стати реальністю. *Deutsche Welle*. URL: <http://p.dw.com/p/2qWuw> (дата звернення: 15.01.2021)

90. Черкасова Е. Страна Басков: терроризм или борьба за самоопределение. *Мировая экономика и международн. отношения*. 2002. №10. С.77-86.
91. Чугріна О. Регіональна політика як чинник міжетнічної стабільності та єдності сучасної Європи. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2004. №7. С.330–340.
92. Шипка Н. Угорська національна меншина як чинник формування українсько-угорських міждержавних політичних відносин (1991 - 2006 рр.). *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2007. №19. С.208-215.
93. Шляхтун П. Політологія: історія та теорія: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 472с.
94. Явір В. Основні прояви сепаратизму в сучасній Україні. *Держава і право*. 2014. №64. С.391-397.
95. Яковлева О. Національні моделі організації неодномовного мовного простору ("стара Європа"). *Релігія та соціум*. 2013. №9. С.105-111.
96. Act LV of 1993 on Hungarian Citizenship : Hungarian law. 1993. URL: http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/49FE4017-85CF-4086-8625-D61DA3C6625E/0/Act_LV_of_1993_on_Hungarian_Citizenship.pdf (last access: 10. 09.2019)
97. Act Northern Ireland 2016. URL: <http://www.legislation.gov.uk/niu/2016/30/contents> (last access: 21. 05.2020)
98. Alex Salmond quits after dream of independence gets crushed. *The Washington Post*. URL: https://www.washingtonpost.com/world/alex-salmond-quits-after-dream-of-independence-gets-crushed/2014/09/19/cf10ea4b-23e4-42dc-84eb-ff9f02b848ea_story.html?noredirect=on&utm_term=.b2b425c438d6 (last access: 21. 05.2020)

99. Alexander H., Badcock J. Why does Catalonia want independence from Spain? *The Telegraph*. URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/0/does-catalonia-want-independence-spain/> (last access: 15. 01.2021)
100. Beary B. Separatist movements: should nations have a right to self – determination. *Global researcher*. 2007. №2. URL: <https://library.cqpress.com/cqresearcher/document.php?id=cqrglobal2008040000> (last access: 15. 01.2021)
101. Bednarek A. Religijność a tożsamość kaszubska na przykładzie młodych Kaszubów. Zarys zagadnienia w świetle literatury i wstępnych badań antropologicznych. *Etnografia. Praktyki, Teorie, Doświadczenia*. 2015. №1. S.40-58.
102. Bieri M. Separatism in the EU. *CSS Analyses in Security Policy*. 2014. №160. URL: http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse_160-EN.pdf (last accessed: 11. 05. 2020)
103. Bukowski Zb. Prawny status języka regionalnego w Polsce na przykładzie języka kaszubskiego. *Czasopisma naukowe UKW. Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania*. 2016. Tom 9. S.89-108.
104. Cairney P. The scottish political system since devolution: from new politics to the new scottish governmen. Charlottesville, USA, 2011. 278p.
105. Constitución Española. URL: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/constitucion.html (último acceso: 15. 01.2021)
106. Constitution de la République française. URL: <http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp> (dernier accès : 18.06.2020)
107. Csernicsko I. A kárpátaljai magyar kisebbség nyelvmegtartásáról és gazdasági életképességéről a nyelvi tájkép tükrében. *Metszetek*. 2018. № 7. P.119-141.

108. Differences in economic growth across the UK remained substantial in the year to Q1 2019. *Economic Statistics Centre of Excellence*. URL: <https://www.escoe.ac.uk/differences-in-economic-growth-across-uk-remained-substantial/> (last access: 21. 05.2020)
109. Dołowy-Rybińska N. Kaszubski dyskurs narodowościowy – spojrzenie antropologiczne. *Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk. Sprawy Narodowościowe*. 2013. № 43. S.107-129.
110. Dzień Flagi Kaszubskiej 2013. Kaszëbskô Jednota apeluje o przyłączenie się do niedzielnego święta. *Dziennik Bałtycki*. URL: <https://dziennikbaaltycki.pl/dzien-flagi-kaszubskiej-2013-kaszebsko-jednota-apeluje-o-przylaczenie-sie-do-niedzielnego-swieta/ar/970204> (ostatni dostęp: 11.09.2019)
111. El independentismo toca suelo en el País Vasco en pleno auge catalán. URL: <http://www.elmundo.es/pais-vasco/2015/11/27/56584cee22601d83408b4602.html> (último acceso: 11. 05.2020)
112. El separatismo propone crear instituciones “en el exilio” en Bélgica. *El País*. URL: https://elpais.com/ccaa/2018/02/28/catalunya/1519849449_132186.html (último acceso: 15. 01.2021)
113. *Elecciones catalanas 2017*. *El País*. URL: <https://resultados.elpais.com/elecciones/2017/autonomicas/09/index.html> (último acceso: 15. 01.2021)
114. Encyclopedia Britannica – Corsica (Island and territorial collectivity, France) URL: <https://www.britannica.com/place/Corsica> (last access: 18. 06.2020)
115. Estatuto de autonomía de Cataluña. Resolución 1/XI [Aprovat pel Parlament de Catalunya 19.07.2006]. URL: <https://www.parlament.cat/document/cataleg/48089.pdf> (último acceso: 15. 01.2021)

116. EU referendum: Brexit Vote Results. *Bloomberg*. URL: <https://www.bloomberg.com/graphics/2016-brexit-referendum/> (last access: 21. 05.2020)
117. EU referendum: Northern Ireland votes to Remain. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-36614443> (last access: 21. 05.2020)
118. EU referendum: The result in maps and charts. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-36616028> (last access: 21. 05.2020)
119. Fewer NI people feel British than other UK regions – survey. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-44398502> (last access: 21. 05.2020)
120. Full Scottish council election results published. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-39846268> (last access: 21. 05.2020)
121. Guinjoan M., Rodon T. Catalonia at the crossroads: Analysis of the increasing support for secession. *Catalonia: A new independent state in Europe?: A debate on secession within the European Union*. 2016. P.20-62.
122. GUS (Główny Urząd Statystyczny): największy wzrost PKB w woj. pomorskim, najmniejszy w opolskim. *Bankier.pl*. URL: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/GUS-najwiekszy-wzrost-PKB-w-woj-pomorskim-najmniejszy-w-opolskim-4053532.html> (ostatni dostęp: 11.09.2019)
123. Horowitz D. *Ethnic groups in conflict*. University of California Press, 2001. 715p.
124. La Constitution Belge. URL: <http://www.webcitation.org/6Hh0VWe9E> (dernier accès : 18.06.2020)
125. La independencia se sitúa por primera vez como la opción preferida en Cataluña. *La Nueva España*. URL:

- <http://www.lne.es/espana/2016/07/22/mayoria-catalanes-favor-independencia/1959902.html> (último acceso: 11. 05.2020)
126. Lake D., Rothchild D. Containing Fear: The Origins and Management of Ethnic Conflict. *International Security*. 1996. Vol.21(Nº2). P.41-75.
127. Language use of the population of Catalonia. Key results of the survey on language use of the population 2013. *Statistical Institute of Catalonia*. URL:
http://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/altres/arxius/EULP2013_angles.pdf (último acceso: 15. 01.2021)
128. Lineira R., Cetra D. The independence case in comparative perspective. *The Political Quarterly*. 2015. Vol.86 (No.2.). P.257-264.
129. Marti D., Cetra D. The 2015 Catalan election : a de facto referendum on independence? *Regional & Federal Studies*. 2016. Vol. 26 (No.1). P.107-119.
130. Minder R. Fake Country Carved From Catalonia Means to Mock Separatism. *The New York Times*. URL:
<https://www.nytimes.com/2018/01/27/world/europe/catalonia-spain-tabarnia-puigdemont-rajoy.html> (last access: 15. 01.2021)
131. Mordawski J. Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku. Gdańsk, 2005. 94s.
132. Nations Overboard. *Rev. Stuart Campbell*. URL:
<https://wingsoverscotland.com/nations-overboard/> (last access: 21. 05.2020)
133. Oficjalne wyniki wyborow PKW (Państwowa Komisja Wyborcza). Dane z powiatów na Pomorzu. *Dziennik Bałtycki*. URL:
<https://dziennikbaltycki.pl/oficjalne-wyniki-wyborow-pkw-dane-z-powiatow-na-pomorzu-interaktywna-mapa-infografiki/ar/9034924> (ostatni dostęp: 11.09.2019)
134. One in three Britons would mind if Northern Ireland voted to leave the UK, poll finds. *Ipsos MORI*. URL: <https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en->

- uk/one-three-britons-would-mind-if-northern-ireland-voted-leave-uk-poll-finds (last access: 21. 05.2020)
135. Pogonyi S. Transborder Kin-minority as Symbolic Resource in Hungary. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*. 2015. №14(3). P.73-98.
136. Pomorskie pod względem gospodarki najlepsze wśród regionów. *Dziennik Bałtycki. Strefa Biznesu pomorskie*. URL: <http://www.dziennikbaltycki.pl/strefa-biznesu/wiadomosci/z-regionu/a/pomorskie-pod-wzgle-dem-gospodarki-najlepsze-wsrod-regionow-dane-gus,12813286/> (ostatni dostęp: 11.09.2019)
137. Raport statystyczny o sytuacji gospodarczej województwa pomorskiego / Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego. – Gdańsk, 2017. 27s. URL:http://www.porp.pl/g2/2018_01/11306f9aef098f23cf67b78efb667f57.pdf (ostatni dostęp: 11.09.2019)
138. Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002. *Główny Urząd Statystyczny*. URL: https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/raport_z_wynikow_nsp_ludnosci_i_mieszkan_2002.pdf (ostatni dostęp: 11.09.2019)
139. Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. *Główny Urząd Statystyczny*. URL: http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lud_raport_z_wynikow_NSP2011.pdf (ostatni dostęp: 11.09.2019)
140. Resolución 1/XI del Parlamento de Cataluña, sobre el inicio del proceso político en Cataluña como consecuencia de los resultados electorales del 27 de septiembre de 2015. Resolución 1/XI [Aprovat pel Parlamento de Cataluña 09.11.2015]. URL: http://www.aelpa.org/actualidad/201511/resolucion_1_XI.pdf (último acceso: 15. 01.2021)
141. Resultados del referéndum en Catalunya: con datos por municipios, comarcas y provincias. *El Periódico*. URL:

- <http://www.elperiodico.com/es/politica/20171006/resultados-referendum-cataluna-2017-6319340> (último acceso: 11. 05.2020)
142. Resultados Elecciones Catalanas 2015 Cataluña. *La Vanguardia*. URL: <http://elecciones.lavanguardia.com/catalanas/2015/resultados-cataluna-ccaa/> (último acceso: 15. 01.2021)
143. Roehner B. Separatism and disintegration: a comparative investigation. LPTHE, University of Paris (Pierre and Marie Curie), 2016. 368p.
144. Salmond A. *The Dream Shall Never Die: 100 Days That Changed Scotland Forever*. London, 2015. 272p.
145. Scotland Act 2016. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2016/11/contents> (last access: 21. 05.2020)
146. Scots don't support a second independence referendum. *YouGov*. URL: <https://yougov.co.uk/news/2016/09/01/davidson-now-more-popular-sturgeon-scotland/> (last access: 21. 05.2020)
147. Scottish independence referendum – Results. *BBC*. URL: <http://www.bbc.com/news/events/scotland-decides/results> (last access: 21. 05.2020)
148. Scottish independence: Yes vote climbs to 49%. *YouGov*. URL: <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2019/04/27/scottish-independence-yes-vote-climbs-49> (last access: 21. 05.2020)
149. Scottish referendum: Scotland votes 'No' to independence. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-29270441> (last access: 21. 05.2020)
150. Sinn Fein close gap on DUP. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/election/ni2017/results> (last access: 21. 05.2020)
151. Sinn Fein says British vote to leave EU intensifies case for united Ireland vote. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/article/us-britain-eu-nireland-sinnfein-idUSKCN0ZA0GK> (last access: 21. 05.2020)

152. SNP celebrate victory in Scotland. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/election/2016/scotland/results> (last access: 21. 05.2020)
153. Soltész B., Zimmerer G. Migration between the EU, V4 and Eastern Europe: the present situation and possible future. The perspective of Hungary. *Forecasting Migration Between the EU, V4 and Eastern Europe. Impact of Visa abolition, Centre for Eastern Studies*. Warsaw, 2014. P.122–138.
154. Spencer M. Introduction to *Separatism: Democracy and Disintegration*. URL: http://www.mettaspencer.com/?Papers:Academic_papers:Separatism_Democracy_and_Disintegration (last accessed: 10. 02. 2021).
155. Społeczność kaszubska w procesie przemian : kultura, tożsamość, język / red. tomu Kazimierz Kleina, Cezary Obracht-Prondzyński. Warszawa: Kanc. Senatu, 2012. 242s.
156. Statut Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. *Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskiego*. URL: http://www.zkpwejherowo.pl/pobierz_pliki/statut.pdf (ostatni dostęp: 11.09.2019)
157. Sturgeon wants Scottish independence referendum by 2021. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-48026430> (last access: 21. 05.2020)
158. Tátrai P., Kovaly K., Eross A. Kin-state politics stirred by a geopolitical conflict: Hungary's growing activity in post-Euromaidan Transcarpathia, Ukraine. *Hungarian Geographical Bulletin*. 2017. № 66. P.203–218.
159. Tátrai P., Molnar J., Molnar I., Kovaly K., Eross A., Ferenc V., Rakoczi K. A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására. *Metszetek*. 2018. № 7. P.5-29.
160. Tomaszewski W. Autonomia Kaszub. *Najwyższy Czas*. URL: <http://czasnahistorie.pl/wojciech-tomaszewski/autonomia-kaszub/> (ostatni dostęp: 11.09.2019)

161. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji*. URL: <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/6492,Ustawa-o-mniejszosciach-narodowych-i-etnicznych-oraz-o-jezyku-regionalnym.html> (ostatni dostęp: 11.09.2019)
162. Wybory Samorządowe 2018. *Państwowa Komisja Wyborcza*. URL: https://wybory2018.pkw.gov.pl/pl/geografia#general_committee_stat (ostatni dostęp: 11.09.2019)
163. XX Zjazd Kaszubów 2018 w Luzinie - uroczysty przemarsz i oficjalne otwarcie na stadionie gminnym. *Wejherowo. Naszemiasto*. URL: <http://wejherowo.naszemiasto.pl/artykul/xx-zjazd-kaszubow-2018-w-luzinie-uroczysty-przemarsz-i,4717617,artgal,t,id,tm.html> (ostatni dostęp: 11.09.2019)
164. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o štátnom občianstve Slovenskej republiky : Zákon Slovenskej republiky. 1993. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1993-40> (last access: 10. 09.2019)
165. 1973: Northern Ireland votes for union. *BBC*. URL: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/march/9/newsid_2516000/2516477.stm (last access: 21. 05.2020)

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в наукових фахових виданнях України:

1. Мосора М. Етнічний сепаратизм: теоретичне обґрунтування причин виникнення. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2016. №3. С.208-215.
2. Мосора М. Особливості сепаратизму в Європейському Союзі у контексті концепції «Європи регіонів». *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2017. № 5-6. С.148-158.
3. Мосора М. Активна фаза сепаратизму в Каталонії. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2018. №5(49). С.201-211.
4. Мосора М. Особливості сучасної політизації кашубів. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2018. №12. С.283-291.
5. Мосора М. Політичне майбутнє Шотландії та Північної Ірландії. Два шляхи – один вибір? *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2019. №4 (56). С.87-98.
6. Мосора М. Угорський автономізм на Закарпатті: сучасні реалії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2020. №41. С.229-238.

Наукові праці в наукових періодичних виданнях інших держав:

7. Mosora M. Analysis of separatism as a political phenomenon. The EU experience and lessons for Ukraine. *Przegląd Sejmowy*. 2021. №5(166). (Подано до друку)

8. Mosora M. Separatism as an Ethno-Political Conflict: Threats to Poland and Ukraine. *Wschód Europy*. 2021. №2. (Подано до друку)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Мосора М. Типологія сепаратизму у сучасному політологічному дискурсі. *Політологічні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри*. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017р.). 2017. С.68-69.

2. Мосора М. Вирішення загрози сепаратизму в Україні. *II Всеукраїнська науково - практична конференція «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри»* (м.Івано-Франківськ, 23-24 травня 2019р.). 2019. С.120-123.

3. Мосора М. Теоретико-методологічні підходи до аналізу етнонаціонального конфлікту як соціально-політичного явища. *XIX Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності»* (Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Соціологічний факультет) (м.Харків, 18-19 березня 2021 р.). 2021. С.85-86.

4. Мосора М. Ретроспектива особливостей прояву сепаратистських тенденцій у Європі на основі теорії національної ідентичності Е.Сміта. *IV Конгрес Соціологічної асоціації України «Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві»* (Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Соціологічний факультет) (м.Харків, 28-29 жовтня 2021 р.). 2021. С.90-91.